

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

De Legitimiteit van het Gebruik van Geweld in het Internationaal Recht en de 'Just War' Theorie

Masterproef van de opleiding

‘Master in de Rechten’

Ingediend door

Thomas Vervaet

(Studentennummer 20043619)

(Major: Internationaal en Nationaal Recht)

Promotor: Prof. Dr. F. Maes

Commissaris: Michèle Morel

Graag zou ik iedereen willen bedanken die heeft bijgedragen tot de verwezenlijking van deze masterproef, in het bijzonder dank ik:

mijn promotor prof. dr. Maes voor de kans die hij me bood deze interessante materie te leren kennen en uit te spitten

de assistent van mijn promotor dr. Piet Willems, voor de hulp en aangebrachte voorstellen

mijn ouders voor hun niet aflatende financiële, morele en redigerende steun doorheen de jaren van mijn rechtenstudie

mijn vrienden voor de onvergetelijke momenten die ik door hen heb mogen beleven tijdens mijn rechtenopleiding en de niet aflatende motivatie die me te beurt viel tijdens de moeilijker momenten.

INLEIDING

“Inter arma silent leges”¹

“In de liefde en in de oorlog is alles toegelaten.”

Oorlog is een begrip in de menselijke taal en hun leven. Oorlog is zelfs een begrip met een pejoratieve bijklank omdat het een toestand impliceert van totale anarchie en grote drama's. De negatieve gevoelswaarde van het woord geldt niet alleen voor de gewone burger, maar ook in het internationale recht roept oorlog heftige emoties op. Zowel op het slagveld als bij de rechtsgeleerden is men er zich van bewust dat oorlog vergaande implicaties kan hebben. Niet voor niets tonen deze twee citaten aan dat het niet mogelijk geacht wordt om oorlog aan regels te onderwerpen, laat staan te beperken hoewel oorlog al eeuwenlang een belangrijk concept is in het internationale recht en er reeds veel pogingen zijn ondernomen om dit te codificeren.

En toch wordt in deze masterproef getracht om manieren te vinden en te onderzoeken die in staat zijn om de rol van regulator op te nemen. Hoewel de titel van dit werk eigenlijk stelt dat er gezocht wordt naar de legitimiteit van het gebruik van geweld, is dit een andere verwoording van het zoeken naar regels die het gebruik van geweld inperken of aan banden leggen. De rechtvaardiging van het gebruik van geweld kan maar gebeuren indien aan bepaalde voorwaarden voldaan is, diezelfde voorwaarden beperken dus het gewapend optreden. Deze voorwaarden beperken zich bovendien niet alleen tot juridische regels. Er zijn met name ook veel ethische, morele en religieuze condities die moeten vervuld worden vooraleer een oorlog te rechtvaardigen is.

De belangrijkste theorie die onderzocht wordt is de ‘*Just war*’ theorie² of de ‘*doctrine van de rechtvaardige oorlog*’. Dit onderzoek gebeurt samen met andere, meer gekende manieren om het gebruik van geweld te legitimeren zoals daar zijn: humanitaire interventies, zelfverdediging, de ‘Responsibility to Protect’ en Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties.

¹ “In tijden van oorlog, zwijgen de wetten”, Cicero, *Oratio Pro Annio Milone*, IV.

² De zogeheten ‘*bellum iustum*’.

Deze masterproef is dan ook een onderzoek naar een vraag die nog altijd en eens te meer actueel is: “Wanneer mag men oorlog voeren?”. Welke redenen of rechtsgrond moet een staat aandragen om een ‘rechtvaardige’ oorlog te beginnen tegen een andere soeverein land? Wat is nu precies een rechtvaardige oorlog?

Op dit moment zijn er tussen de 10 tot 25 belangrijke conflicten³ in de wereld. Ooit zijn al deze conflicten begonnen om een specifieke reden. Deze reden (*Just Cause*) en de vijf andere modaliteiten die in de rechtsleer ontwikkeld en gehanteerd worden, maken uit of er sprake is van al dan niet rechtvaardig geweld volgens de Just War theorie. Deze criteria moeten steeds cumulatief vervuld worden om te kunnen spreken van een *rechtvaardige* oorlog. Men moet met name steeds aan de volgende eisen voldoen: Wie heeft de oorlog uitgeroepen of verklaard (*Proper Authority*)? Was deze vertegenwoordiger gelegitimeerd door het volk (*Legitimate Authority*)? Waren de redenen om tot oorlog over te gaan wel gepast (geen eigengewin) (*Right Intention*)? Is de *Proportionaliteit* gerespecteerd, is, met andere woorden de verhouding tussen het doel en de kosten van de oorlog niet te hoog uitgevallen? Als laatste voorwaarde wil men er van overtuigd zijn dat het gebruik van geweld de allerlaatste optie is (*Last Resort Principe*)?

Mocht men dan kunnen spreken van een rechtvaardige oorlog, is de ‘Just war’ theorie dan een afdoende alternatieve methode, een aangepaste aanvulling op het bestaande kader of een strijdig maar evenwijdig pad met de bepalingen die in het V.N. Charter zijn opgenomen? Het Handvest had met name tot doel om op een exhaustieve manier te formuleren wanneer interstatelijk geweld mocht gebruikt worden. Deze gevallen zijn limitatief opgenomen in het VN Charter (zelfverdediging en goedkeuring door de VN Veiligheidsraad). Logischerwijs was het dan ook niet de bedoeling dat staten zich op een andere argumentatie zouden beroepen die niet voorzien was door de opstellers van het verdrag.

3 Volgens verschillende website op 15 december 2009:
<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/index.html>;
http://www.historyguy.com/new_and_recent_conflicts.html#newandrecentconcluded;
http://worldconflictstoday.com/?a_username=CHISAGOLHS&a_password=WELCOME.

De theorie die hier onderzocht gaat worden mag echter niet leiden dat realisme uit het oog wordt verloren. Walzer⁴ schrijft dat de moraaltheoreticus ook moet erkennen dat de regels vaak overtreden of genegeerd worden, in het nog fundamentele besef dat mensen in oorlogstijd die regels, gezien de extreme situatie waarin ze verkeren, veelal niet relevant vinden.

De bestudering van de 'Just war theorie' in het kader van deze masterproef geeft me de kans om een aantal aspecten te combineren die me buitenmatig interesseren in het internationale recht: het samenspel tussen een historische theorie met ethische aspecten en politieke componenten met publiekrechtelijke factoren als de 'law of war'.

Op methodologisch vlak is dit een onderzoek dat steunt op een kritische bronnenanalyse. Vooral in hoofdstuk 1 en 2 heb ik me gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie. Ik heb me gericht op het vergelijken, bestuderen, analyseren en in zover het mogelijk is, becommentariëren van het formele theoretische kader.

⁴ M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basic Books, 1992, p. 48.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING.....	3
HOOFDSTUK 1: GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT VAN HET BEGRIP ‘JUST WAR’	11
1 NIET-WESTERSE CULTUREN.....	13
2 DE OUDHEID.....	14
2.1 OUDE GRIEKEN	14
2.2 DE ROMEINEN.....	15
3 DE GODSDIENSTEN.....	17
3.1 KATHOLIEKE KERK	18
3.1.1 <i>De Bijbel</i>	20
3.1.2 <i>Het ontstaan van het Christendom</i>	21
3.1.3 <i>De Kruistochten: een Heilige oorlog?</i>	21
3.1.4 <i>Alternatieve Katholieke beperkingen op geweld</i>	24
3.1.5 <i>De huidige tijd</i>	25
3.2 DE PROTESTANTSE KERK	27
3.3 DE ISLAM.....	27
3.4 HET JODENDOM	30
3.5 DE OOSTERSE GODSDIENSTEN	32
4 DE VROEGE MIDDELEEUWEN.....	37
4.1 KERKVADERS	38
4.1.1 <i>St-Augustinus van Hippo (354-430)</i>	38
4.2 DE SCHOLASTIEK	40
4.2.1 <i>St. Thomas van Aquino (1225-1274)</i>	40
5 RENAISSANCE	41
5.1 FRANCISCO DE VITORIA (1486/1492-1546)	41
5.2 FRANCISCO SUAREZ (1548-1617)	43
5.3 HUGO GROTIUS (1583-1645)	44
6 HET VERDERE VERLOOP TOT DE 19E EEUW	46
7 ANDERE STROMINGEN.....	48

7.1	LIBERALE INTERVENTIONISTEN.....	48
7.2	REALPOLITIK (REALISME).....	48
7.3	MILITARISTEN.....	49
7.4	PACIFISTEN.....	49
8	OPKOMST VAN DE NATIESTAAT EN DE STAATSSOEVEREINTEIT	51
9	HET V.N. HANDVEST	54
10	CONCLUSIE	55
	HOOFDSTUK 2: JURIDISCH KADER.....	57
1	BESTAAT ER EEN CONFLICT TUSSEN DE ‘JUST WAR’ THEORIE EN HET V.N. CHARTER?. 59	
2	WAT IS DE HUIDIGE STAND VAN ZAKEN?	64
3	DEFINITIE VAN OORLOG	65
3.1	GEWAPEND CONFLICT EN GEWELD	67
3.2	ANDERE (LEGITIEME) MANIEREN VAN GEBRUIK VAN GEWELD:	68
3.2.1	<i>Artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties (zelfverdediging)</i>	<i>68</i>
3.2.2	<i>Hoofdstuk VII V.N. Handvest</i>	<i>71</i>
3.2.3	<i>Humanitaire Interventies</i>	<i>72</i>
3.2.4	<i>Responsibility to Protect.....</i>	<i>73</i>
3.3	ALLEEN OORLOG TEGEN STATEN MOGELIJK OF OOK TEGEN GROEPERINGEN?.....	76
4	IUS AD BELLUM	77
5	JUST WAR THEORIE	78
5.1	PROPER AUTHORITY	80
5.1.1	<i>Soevereiniteit.....</i>	<i>82</i>
5.1.1.1	<i>De problematiek van de failed state</i>	<i>83</i>
5.1.2	<i>Legitimate authority.....</i>	<i>85</i>
5.1.2.1	<i>Erkenning.....</i>	<i>86</i>
5.1.2.2	<i>Internationale gemeenschap.....</i>	<i>86</i>
5.1.2.3	<i>Non-interventie.....</i>	<i>87</i>
5.1.3	<i>Naleven van de mensenrechten.....</i>	<i>87</i>
5.1.4	<i>Besluit.....</i>	<i>89</i>
5.2	JUST CAUSE	90
5.2.1	<i>Universaliteit.....</i>	<i>91</i>

5.2.2	<i>Objectieve reden</i>	92
5.2.3	<i>Bestaat er een “duty to intervene”?</i>	93
5.2.4	<i>Daden van Agressie</i>	95
5.2.4.1	<i>Agressie</i>	95
5.2.5	<i>Zelfverdediging</i>	96
5.2.6	<i>Een preventieve aanval</i>	97
5.2.7	<i>Humanitaire interventie</i>	97
5.2.7.1	<i>Kort historisch overzicht van interventies</i>	98
5.2.8	<i>Mensenrechten</i>	103
5.2.9	<i>Besluit</i>	104
5.3	RIGHT INTENTION.....	105
5.4	MACRO-PROPORTIONALITEITSBEGINSEL	107
5.5	LAST RESORT PRINCIPE	109
5.6	VOORUITZICHT OP EEN HOOPVOLLE TOEKOMST (REASONABLE PROSPECTS) EN OPPORTUNITEIT	111
5.7	TICKING TIME BOMB SCENARIO	112
5.8	BESLUIT.....	113
6	IUS IN BELLUM	114
6.1	INLEIDING	114
6.2	KATHOLIEKE REGELS.....	115
6.3	INTERNATIONALE RECHTSBRONNEN	116
6.4	AANVAARDEN VAN ALLE INTERNATIONALE VERDRAGEN OVER EEN VERBOD OP BEPAALDE CATEGORIE VAN WAPENS.	117
6.5	DISCRIMINATIE TUSSEN BURGERS EN MILITAIREN EN EEN IMMUNITEIT VOOR NIET STRIJDENE PARTIJEN. .	118
6.5.1	<i>Collateral damage</i>	119
6.5.2	<i>Het “dubbele effect” principe</i>	120
6.5.3	<i>Wederkerigheid?</i>	122
6.6	PROPORTIONALITY	123
6.7	KRIJGSGEVANGENENSTATUUT	124
6.8	MALA IN SE	125
6.9	VERBOD OP VERGELDING.....	126
6.10	INTERNE DEMOCRATIE VRIJWAREN	126
6.11	BESLUIT	127
7	IUS POST BELLUM	128
7.1	JUST CAUSE FOR TERMINATION	129

7.1.1	<i>Compensatie</i>	131
7.1.1.1	Bedrag?	131
7.1.1.2	Wie?.....	131
7.2	RIGHT INTENTION	132
7.3	PUBLIC DECLARATION AND AUTHORITY	133
7.4	DISCRIMINATION	133
7.5	PROPORTIONALITY	134
7.6	BESLUIT.....	134
HOOFDSTUK 3: BEDENKINGEN EN CASUSSEN		134
1	INLEIDING.....	136
2	IRAN.....	139
2.1	FEITEN	139
2.2	JUST CAUSE	140
2.3	RIGHT AUTHORITY	142
2.4	RIGHT INTENTION.....	143
2.5	PROPORTIONALITEIT.....	143
2.6	LAST RESORT	143
2.7	REASONABLE PROSPECT OF SUCCESS	144
2.8	BESLUIT.....	145
3	LIBANON – ISRAËL.....	146
3.1	SITUATIESCHETS	146
3.2	VERLOOP VAN HET CONFLICT.....	148
3.3	GEVOLGEN VAN HET CONFLICT	149
3.4	MISDADEN BEGAAN DOOR DE DRIE BETROKKEN PARTIJEN	150
3.4.1	<i>Hezbollah</i>	150
3.4.2	<i>Israël</i>	150
3.4.3	<i>Libanon</i>	151
3.5	TOEPASSEN VAN DE ‘JUST WAR’ CRITERIA.....	151
3.5.1	<i>Hezbollah</i>	151
3.5.2	<i>Israël</i>	151
3.5.3	<i>Libanon</i>	152

BESLUIT	151
GERAADPLEEDE LITERATUUR:	157
1. <i>Artikels</i>	<i>157</i>
2. <i>Boeken.....</i>	<i>159</i>
3. <i>Andere bronnen.....</i>	<i>163</i>
BIJLAGEN	164
UITTREKSELS UIT HET VN CHARTER.....	164
<i>Article 2.....</i>	<i>164</i>
<i>Article 41</i>	<i>165</i>
<i>Article 42</i>	<i>165</i>
<i>Article 51</i>	<i>165</i>
<i>Article 103.....</i>	<i>165</i>
UITTREKSELS UIT DE ‘COVENANT OF THE LEAGUE OF NATIONS’	166
<i>ARTICLE 10.....</i>	<i>166</i>
<i>ARTICLE 11.....</i>	<i>166</i>
<i>ARTICLE 12.....</i>	<i>166</i>
<i>ARTICLE 15.....</i>	<i>167</i>
AMENDMENTS TO THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT ON THE CRIME OF AGGRESSION.....	167
<i>Article 8 bis: Crime of aggression.....</i>	<i>167</i>
<i>Article 15 bis: Exercise of jurisdiction over the crime of aggression.....</i>	<i>168</i>
<i>Article 15 ter: Exercise of jurisdiction over the crime of aggression</i>	<i>170</i>
AMENDMENTS TO THE ELEMENTS OF CRIMES.....	172
UNDERSTANDINGS REGARDING THE AMENDMENTS TO THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT ON THE CRIME OF AGGRESSION.....	173
UITTREKSEL UIT HET ‘CHARTER OF THE ORGANIZATION OF AMERICAN STATES’	175
<i>Article 19.....</i>	<i>175</i>
<i>Article 20.....</i>	<i>175</i>
<i>Article 21</i>	<i>176</i>
<i>Article 22</i>	<i>176</i>

HOOFDSTUK 1: GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT VAN HET BEGRIIP ‘JUST WAR’

Dit eerste hoofdstuk behandelt de evolutie van het begrip ‘*Just War*’. Want hoewel de ‘Just War’ theorie ooit begonnen is als een filosofisch-theoretisch concept⁵ dat bovendien nog eens ethisch geïnspireerd was door de katholieke kerkvaders, is de theorie heden ten dage verworpen tot een eerder praktisch en juridisch begrip in de internationale rechtsleer. De doctrine van de ‘rechtvaardige oorlog’ of ‘*Just War*’ wordt ook vandaag nog steeds gebruikt om bepaalde interventies te rechtvaardigen. Zowel de Tweede Golfoorlog (Koeweit in 1990-1991), de inval in Irak in 2003 als de oorlog in Afghanistan (Operation Enduring Freedom in 2001) werden (deels) gerechtvaardigd door de ‘Just War’ theorie⁶.

De ontwikkeling van het begrip doorheen de hele geschiedenis wordt gekenmerkt door twee typische tendensen: vooreerst is het de constante secularisering van het concept en anderzijds de geleidelijke opgang van het begrip “soevereiniteit”. Oorspronkelijk was de ‘Just War’ theorie onderhevig aan een sterke katholieke invloed. Niet voor niets waren de “founding fathers” van de theorie zoals Augustinus kerkgeleerden die leefden ten tijde van de opgang van het christendom in 300 na Christus. Hoewel de secularisering onomkeerbaar is ingezet, zijn er vandaag de dag nog altijd rechtsgeleerden die de katholieke Catechismus als leidraad gebruiken. De tweede evolutie is de groei van het respect voor de “staatssoevereiniteit” waardoor er belemmeringen werden ingevoerd op het oorlog voeren tussen natiestaten. Het ontwikkelingsproces van het begrip ‘Just War’ kende een kantelmoment rond 1945. Dit was de tijd van het einde van de Tweede Wereldoorlog en het oprichten van de Verenigde Naties. Door

⁵ L. MAY, *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 52.

⁶ C. CATHERWOOD, *Why the Nations Rage: Killing in the Name of God*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2002, 185.

het in werking treden van het V.N. Handvest werd een algemeen bindend kader gecreëerd dat alle andere methodes met betrekking tot het gebruik van geweld uitsluit⁷.

Dit hoofdstuk heeft de intentie om een algemeen overzicht te geven van de evolutie van het begrip ‘Just War’. Het is evenwel niet de bedoeling om een huidige stand van zaken op te maken want dit zal pas geschetst worden in hoofdstuk 2. Dit hoofdstuk wil vooral een chronologisch overzicht geven van de rechtsgeleerden die aan de theorie hebben bijgedragen. Het voordeel van een tijdsoverzicht bestaat erin om – naast de eenvoudigere voorstelling – duidelijk de inbreng van de verschillende historische figuren te onderscheiden. Dit brengt onvermijdelijk met zich mee dat er afbreuk wordt gedaan aan de systematiek die eigen is aan de opbouw van een evolutief concept.

⁷ De prioriteitsregel van het V.N. Handvest zit vervat in artikel 103 van het V.N. Charter.

1 Niet-westerse culturen⁸

Het 'Just War' concept bestond al vóór de tijd van de Oude Grieken (grosso modo het eerste millennium voor Christus) in meerdere niet-westerse beschavingen. Zowel in het oude China, in het antieke Egypte als bij de Azteken zijn er rechtsregels teruggevonden met betrekking tot de moraliteit om over te gaan tot (*ius ad bellum*) en tijdens (*ius in bellum*) het voeren van een gerechtvaardigde oorlog. Het is niet onlogisch dat we de vragen, waar we vandaag de dag nog steeds mee geconfronteerd worden, ook daar al zien opduiken.

Beslissingen over het al dan niet voeren van een oorlog en de daarmee gepaard gaande vraag naar een eventuele beperking van het gebruik van geweld zijn - toen zowel als nu - belangrijke ethische beslissingen die in een maatschappij een grote weerslag hebben op het dagelijkse leven. Evenals moord en diefstal is oorlog een morele kwestie die in elke maatschappij gereguleerd wordt en die (meestal) ook onderhevig is aan strenge beperkingen. Deze morele regels maken het mogelijk om een geordende en veilige maatschappij op te bouwen die gebaseerd is op het respect voor het leven.

Hoewel restricties op het voeren van oorlog algemeen gekend zijn in de geschiedenis, rijst toch de vraag of de 'Just War' traditie én de beperkingen op oorlog in het bijzonder, ook universeel erkend zijn. Men kan dan wel aannemen dat geen enkele samenleving oorlog boven vrede verkiest maar - net zoals bij de mensenrechten - is er niet altijd eensgezindheid over wat die restricties nu precies inhouden en welke criteria moeten aangewend worden ter beoordeling van deze of gene beslissing. Deze problematiek wordt verder behandeld in hoofdstuk 2.

⁸ P. CRISTOPHER, *The Ethics of War and Peace. An Introduction to Legal and Moral Issues*, Upper Daddle River, Prentice Hall, 1999, p. 8-12.

2 De Oudheid

2.1 Oude Grieken

De Griekse stadsstaten die zich ontwikkelden tussen 800 en 200 vóór Christus werden gekenmerkt door een proto-democratie⁹. Dit betekende dat alle vrije burgers medezeggenschap hadden over staatszaken op het moment dat ze samenkwamen in een soort parlement. Eén van de bevoegdheden van die volksvergadering (*ekklèsia*) was het afkondigen van de oorlog. Om als leider van een politieke gemeenschap dergelijke beslissing over oorlog te laten stemmen was een breed maatschappelijk draagvlak wenselijk en – eigenlijk zelfs – noodzakelijk. Eén van de manieren om zo een draagvlak te creëren was om het gewapend optreden op zó een manier voor te stellen dat het rechtvaardig en logisch leek om effectief tot een oorlog over te gaan. Dit kon gebeuren door beroep te doen op wettige zelfverdediging, door middel van beroep te doen op propagandamechanismen om die beslissing aanvaardbaar te maken voor de bevolking of door gebruik te maken van een theorie die steunde op argumenten om het gebruik van geweld als rechtmatig voor te stellen. In het geval de politieke leider koos voor deze laatste optie, bood dit kader hem natuurlijk een grote mate van flexibiliteit aan wegens de vage bewoordingen van de voorwaarden. Anderzijds schonk het toch ook een bepaalde zekerheid aan de bevolking omdat het onvoorwaardelijk oorlogvoeren en bijbehorend geweld toch enigszins werden ingeperkt.

Dit gold en geldt niet alleen voor staten die een democratie kennen zoals de oude Grieken maar werd ook in andere staatsstructuren toegepast: het is namelijk geweten dat het altijd makkelijker is om een oorlog te rechtvaardigen indien men zich kan beroepen op een theoretisch referentiekader. De ‘Just War’ theorie probeert voornamelijk duidelijk te maken wat rechtvaardig en fout is in een oorlog om op die wijze de aangebrachte schade te beperken. Op die manier kan men zowel tegenover het eigen volk als tegenover de internationale gemeenschap makkelijker een oorlog legitimeren. Dit is des te doelmatiger indien men naast het juridische aspect ook oog heeft voor het ethische/morele en politieke aspect van de beslissing.

⁹ ‘Proto-democratie’ is een staatsvorm die reeds bepaalde aspecten van een democratie kent (stemrecht) maar nog niet alle voorwaarden tegelijkertijd vervult (algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en vrouwen).

Eén van de Griekse filosofen die zich met het onderwerp inliet was Plato. Al vrij vroeg onderscheidde hij ethiek als een aparte wetenschap¹⁰ die dus losstaat van het juridische gedachtegoed. In zijn boek ‘Politeia’¹¹ ontwikkelde hij al ideeën over oorlog die ‘rechtvaardig door zijn aard’ is¹².

Een van de studenten van Plato’s Academie, Aristoteles, was diegene die het begrip ‘Just War’ voor het eerst gebruikte. Aristoteles verzoon de term om de oorlog tussen Hellenen (de oude Grieken) en niet-Hellenen¹³ te beschrijven.

2.2 De Romeinen

De Romeinen installeerden al vrij vroeg, tijdens het Koninkrijk (rond 650 voor Christus), een raad van priesters, het ‘collegium fetiale’, die over het “ius fetiale” besliste¹⁴. De belangrijkste functie van die priesters was om over vrede en oorlog te beschikken. Het was hun rol om - onder andere - te onderzoeken of er voldoende gronden voorhanden waren voor de Romeinse staat om ten oorlog te trekken tegen de vijand. Een oorlog verklaren zonder hun machtiging werd als onwettig beschouwd. Eens de oorlog door het collegium goedgekeurd werd, werd de beslissing via een ritueel bekend gemaakt aan de bevolking en aan haar leider. Dinstein¹⁵ merkt wel op dat de *fetiales* meestal wel de bevelen opvolgden van hun politieke beschermheren en dus niet altijd even objectief te werk gingen. Men merkt hier dus voor de eerste keer de nauwe relatie op tussen godsdienst en oorlog, een band die we later nog vaker zullen tegenkomen.

¹⁰ R. J. REGAN, *Just War: Principles and Cases*, Columbia, Columbia University Press, 1996, p. 14-16.

¹¹ PLATO, *Republiek V*, p. 471a5-b5 en PLATO, *Wetten XII*, 955b9-c6.

¹² “Physei dikaion”.

¹³ Aristoteles beschouwde de niet-Hellenen als “barbaren”.

¹⁴ T. LIVIO, *Ab Urbe Conditia*, Beijers Bokförlagsaktiebolag, 1914, 1:24 32.

¹⁵ Y. DINSTEIN, *War, Aggression and Self-defence*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 64.

Als bekendste Romein die zich in de materie van de ‘Just War’ theorie verdiepte, mag Cicero¹⁶ (van 106 tot 43 voor Christus) niet onvermeld blijven. Hij groeide op tijdens een onrustige periode van het Romeinse Rijk toen hij het einde van het consulaat meemaakte die opgevolgd werden door de verschillende triumviraten en uiteindelijk het begin van het Keizerrijk inluiden. Hij was zelf senator en schreef werken over politiek en filosofie. Hij is niet alleen bekend als redenaar en advocaat , maar wordt ook erkend als inspiratiebron voor de werken van Augustinus. Ook Hugo Grotius¹⁷ erkende Cicero’s invloed¹⁸ op zijn eigen geschriften.

Johnson¹⁹ argumenteert dat de doctrine van de rechtvaardige oorlog vooral als een kerstening van de Romeinse “*bellum justum*” en van het Oudtestamentische paradigma van de door God geëiste oorlog inhield.

¹⁶ H. PAOLUCCI (ed.), *The Political Writings of St. Augustine*, Washington D.C., Regnery Gateway, 1962, p. 162-163.

¹⁷ Zie verder onder punt 5.3 in dit hoofdstuk.

¹⁸ H. GROTIUS, *De Jure Bellic ac Pacis*, p. 170.

¹⁹ J. T. JOHNSON, “Just War” in J. F. CHILDRESS en J. MACQUARRIE (eds.), *The Westminster Dictionary of Christian Ethics*, Philadelphia, Westminster Press, 1986, p. 328.

3 De Godsdiensten

Blaise Pascal (1623-1662) schreef al dat: “Men never do evil so completely and cheerfully as when they do it from religious conviction.” en menig auteur²⁰, waaronder ook Schwartz, is van mening dat geweld inherent is aan monotheïstische godsdiensten.²¹ Het voorgaande citaat dat lukraak gekozen is uit vele anderen, schetst de problematische houding van de (wereld)godsdiensten ten aanzien van het gebruik van geweld. Dit is niet onlogisch indien men in rekening brengt dat zowel het Jodendom, het Christendom als de Islam drie godsdiensten zijn die sterk verstrengeld waren (en zijn) met de staat en haar politieke leiders. Bovendien hebben de drie wereldgodsdiensten een gemeenschappelijk heilig boek – het Oude Testament – dat verhaalt over moorden, plunderingen en bloedbaden.²² Tweederde van de wereldbevolking²³ groeit dus op met wreedaardige en niet bepaald stichtende voorbeelden. In de Koran²⁴ wordt dan ook terecht uitgeroepen: “Hoeveel geslachten hebben Wij niet verdelgd na Noach!”

Dé fundamentele vraag voor gelovigen met betrekking tot geweld is: “Hoe kan men oprecht en liefdevol geloven in Jahweh-God-Allah als krijger en zijn sterfelijke dienaar als verdelger?”, “In wie geloof ik, in de rechtvaardige God die mij beschermt en geweld met geweld vergeldt? Of in de barmhartige God die liefde is, geweld verafschuwt en mij zal belonen in het hiernamaals, nadat ik me heb laten afslachten?” Boom toont drie manieren waarop religie zich tot het gebruik van geweld kan verhouden. Eerst en vooral is er de totale afwijzing van geweld (pacifisme); de twee andere vormen impliceren wel het gebruik van geweld en zijn de rechtvaardige oorlog die afgestemd wordt op het te bereiken doel en de heilige oorlog die wordt opgelegd door God.²⁵

²⁰ Zie ook de werken van R. J. LIFTON.

²¹ Dr. Regina Schwarz is professor in de Religie aan de Northwestern Universiteit en directeur van het Chicago Instituut voor Religie, Ethiek en Geweld; deze mening werd uitgesproken op de meeting aan de Cornell Universiteit campus in Ithaca, New York op 5-7 november 2004 die werd georganiseerd door het 'Committee for the Scientific Examination of Religion' (CSER).

²² Zie boek Jozua en punt 3.4 van dit hoofdstuk over het Jodendom.

²³ Het totale aantal gezamenlijke joden, christenen en moslims in de wereld.

²⁴ Koran: Negentiende Sūra, vers 74 (75).

²⁵ J. BOOM, “Heilige Oorlog”, *De Groene Amsterdammer*, 22 december 2002; vergelijkbare indelingen kunnen gevonden worden bij T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud

De dualiteit tussen de wereldlijke en geestelijk macht is altijd al een probleem geweest in de godsdienst. Vooraleer er sprake was van een scheiding tussen Kerk en staat, hadden geestelijken beide machten in zich verzamelt²⁶. Een voorbeeld van deze dualiteit is de Investituurstrijd (11e – 12e eeuw na Christus) die woedde tussen de paus in Rome en de Keizer van Duitsland. Rome trok aan het langste eind en mocht als enigste instantie bisschoppen verder blijven benoemen.

3.1 Katholieke Kerk²⁷

De Katholieke Kerk heeft een sterke invloed gehad op het hedendaags Westerse denken: niet alleen in de juridische wereld (bv: het canoniek recht) , maar ook in de gewone maatschappelijke ordening. Als voorbeeld wil ik de commotie in herinnering brengen die gepaard ging met de “Invocationes Dei” in het voorstel tot Europese Grondwet²⁸. De “Invocationes Dei” is de verwijzing naar God in de grondwet zoals onder andere in de preambule van de Duitse²⁹ en de Zuid-Afrikaanse³⁰ grondwet. De preambule dient om de grondwet een zo breed mogelijke legitimiteit te verlenen bij de burgers om de aanvaarding en opvolging ervan te verzekeren. Zo moet de preambule in staat zijn om een brug te vormen tussen het rechtssysteem dat uitgeschreven staat in de grondwet en de heersende moraal van het land. Gedurende lange tijd werd deze religieuze referentie als normaal geacht, maar sedert de strikte scheiding tussen kerk en staat, het afkalven van het katholieke monopolie als godsdienst in Europa en met de opkomst van het atheïsme is deze evidentie verdwenen.

Concept”, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, p. 89-107 en A. L. SILVERMAN, “Israeli Operations in Gaza and the Issue of Proportionality”, *Current Affairs*, 11 januari 2009, http://turcopolier.typepad.com/sic_sempere_tyranis/2009/01/israeli-operati.html, 28 april 2010.

²⁶ Als symbool droegen de bisschoppen een ring die stond voor hun geestelijke werk en een staf die verwees naar hun wereldlijke arbeid.

²⁷ S. BAILEY, *Prohibitions and Restraints in War*, Oxford, Oxford University Press, 1972, p. 1.

²⁸ R. BARENTS, *Een Grondwet voor Europa: Achtergronden en Commentaar*, Mechelen, Kluwer, 2005, p. 193-195; K. KLECHA, “The Controversy over Including Invocatio Dei into the Future European Constitution” in A. BODNAR, *The Emerging Constitutional Law of the European Union: German and Polish Perspectives*, Heidelberg, Springer, 2003, p. 561-562.

²⁹ “Im Bewußtsein seiner Verantwortung vor Gott und den Menschen, [...]”

³⁰ “May God protect our people” en “God bless South Africa” in verschillende talen (Engels, Afrikaans en Bantoe)

Tijdens de voorbereidingen van de Europese Grondwet in de Intergouvernementele Conferentie³¹ woedden verhitte debatten om een eventuele verwijzingen naar God en de katholieke geschiedenis van Europa in de Grondwet op te nemen. Vooral Italië, Spanje, Polen en de Duitse christen-democraten ijverden³² voor het opnemen van een joods-christelijke referentie, ook het Vaticaan liet zich niet onbetuigd in de discussie³³. Uiteindelijk bleek er onvoldoende³⁴ steun³⁵ te zijn voor een directe verwijzing en werd een compromis gevonden in de neutrale zinsnede: *“Geïnspireerd door de culturele, religieuze en humanistische tradities van Europa [...]”*.³⁶

Ook met betrekking tot de ‘Just War’ theorie heeft de katholieke invloed sporen nagelaten. Zonder al te veel moeite kan men de Katholieke oorsprong van concepten in de ‘Just War’ theorie herkennen: het belang van de ‘right intention’ die vroeger vooral religieus geïnspireerd was; de verschillende ‘just causes’ zoals het beschermen van onschuldige burgers; de invloed van de gedragscode van de middeleeuwse ridders; de paus die als enige als de ‘proper authority’ aanzien werd en het belang dat werd verleend aan het “goede” doen.

Maar toch moet men ook de opmerking van James Turner Johnson indachtig blijven:

*“Deep rootage does not make the tradition morally true; but it does set the stage for giving it a fair test.”*³⁷

³¹ Onder leiding van Giscard D’Estaing.

³² De steun voor een “Invocations Dei” werd onder andere ingegeven door motieven als afrekenen met het communistische verleden (Polen) en de druk van een overwegend Rooms-katholieke bevolking (Spanje en Italië); H. MAHONY, “Merkel Favours God Reference in EU Constitution”, *EU-observer.com*, 26 mei 2006.

³³ D. S. WINNAIL, “Europa en de Agenda van het Vaticaan”, *Tomorrow’s World*, september – oktober 2003.

³⁴ Onder andere Frankrijk was een hevige tegenstander door de strikte scheiding tussen kerk en staat die het land hanteert. Ook het overwegend islamitisch land Turkije was – om evidente reden – tegen een verwijzing.

³⁵ IGC-Raad, 14 juni 2004; H. MAHONY, “Constitution Remains God-less”, *EUobserver.com*, 16 juni 2006.

³⁶ Paragraaf 1 van de Preamble van het “Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa”, 29 oktober 2004, Rome, *Publicatieblad*, 16 december 2004.

³⁷ Geciteerd door J. H. YODER, “Just War Tradition: Is it Credible?”, *The Christian Century*, 13 maart 1991, p. 295-298.

3.1.1 De Bijbel

Zoals blijkt uit de vorige paragraaf is het (vooral) Westerse begrip van rechtvaardigingsgronden voor oorlogvoering eigenlijk van oorsprong een katholiek concept.

Oorspronkelijk was de Katholieke Kerk (als instituut) nochtans vredelievend ingesteld, getuige hiervan verschillende fragmenten uit het Nieuwe Testament: *“Zalig zijn de vredestiters”* (Mattheüs 5:9); *“Maar als iemand u op de rechterwang slaat, keer hem ook de andere toe”* (Mattheüs 5:39). Hoewel er ook een zekere ambiguïteit zit in de Evangelien die het beeld niet eenduidig maken. Er kan bijvoorbeeld a contrario op de volgende passages gewezen worden die minder vredelievend zijn: *“En wie geen zwaard heeft, laat die zijn mantel verkopen en er een kopen”* (Lukas 22:36) of *“Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard”* (Mattheüs 10:34 en Lukas 12:51). Het Nieuwe Testament stelt vrede³⁸ als doel voorop maar erkent ook het belang van een legitiem gebruik van geweld. Dit gebeurt onder andere door Paulus' observatie in Romeinen 13:4 waar hij schrijft over de overheid als dienaar van God: *“Zij [de overheid] is immers Gods dienaar, u ten goede. Als u echter kwaad doet, vrees dan, want zij draagt het zwaard niet zonder reden”*; Johannes de Doper erkent in Lukas 3:14 dat de Romeinse soldaten die instaan voor de Pax Romana hun werk mogen doen: *“Ook de soldaten vroegen aan hem [Johannes de Doper]: En wij, wat moeten wij doen? Hij zei tegen hen: Val niemand lastig, pers niemand af en wees tevreden met uw soldij.”*

Al deze fragmenten komen uit het Nieuwe Testament. De God van het Oude Testament is veel bloeddorstiger en minder vredelievend dan Christus in het Nieuwe Testament en vertoont veeleer de karaktertrekken van een lokale kriegsheer dan van de Schepper van het Al. *“Voor alles is er een tijd. Zo is er een tijd om te doden en een tijd voor het genezen”* (Prediker 3:3).

³⁸ Zie ook Mattheüs 5:44.

3.1.2 Het ontstaan van het Christendom

Samen met de Islam en het Jodendom is het Christendom een van de ‘openbaringsgodsdiensten’ die gebaseerd zijn op een heilig boek. Chronologisch werd eerst de ‘Tenach’ geschreven, dit is het joodse heilige boek die qua inhoud overeenstemt met het Oude Testament in de Bijbel maar qua volgorde een andere interne indeling van de boeken kent. Het Nieuwe Testament begint ongeveer daar waar het Oude Testament ophield te verhalen. De vertelling grijpt plaats rond het begin van de Christelijke tijdrekening op het moment dat de Romeinen Palestina veroverd hebben op de Ptolemaeërs. De belangrijkste boeken van het Nieuwe Testament worden gevormd door de Evangeliën die het leven van Jezus Christus vertellen. In die Evangeliën (of gospels) wordt Jezus voorgesteld als vredelievend en gekant tegen geweld³⁹. Om over te kunnen gaan van het pacifistische begin van het Katholicisme naar de ‘Just war’ theorie is het nuttig om te kijken naar het gedrag van katholieken doorheen de eeuwen. In den beginne, tijdens de Romeinse overheersing van Palestina, waren de vroege Christenen, net zoals de Joden, vrijgesteld van militaire dienst in het Romeinse leger⁴⁰. Dit betekent dat deze eerste Christenen zich geen zorgen moesten maken over het verzoenen van de boodschap van Jezus⁴¹ versus het voeren van een oorlog. Later, op het moment dat het Katholicisme verwordt tot staatsgodsdienst van het Romeinse Rijk is deze verzoening van geweld (en het onlosmakelijk verbonden geweld) met de vredelievende boodschap uit de Bijbel een stuk problematischer⁴².

3.1.3 De Kruistochten: een Heilige oorlog?

Op het eerste gezicht waren de Kruistochten (1095 – 1271) een onderneming met als doel om de pelgrimstochten naar het Heilige Land veilig te stellen. In 1071 hadden de Seldjoekse Turken namelijk Jeruzalem veroverd wat aanleiding gaf tot het in brand steken van christelijke kerken en het verbod voor bedevaarders om nog langer de heilige plaatsen te bezoeken in en rond

³⁹ B. DUNCAN, “The Struggle to Develop a Just War Tradition in the West” in *War on Iraq – A Just War?*, Catholic Social Justice Series, 47, 2003, p. 1.

⁴⁰ Origenes, *Contra Celsum*, VIII, 73.

⁴¹ Ook het Zesde Gebod (‘Gij zul niet doden’) is een belangrijke regel waarop geen uitzonderingen mogelijk zijn; Zie Lactantius, *Divinae Institutiones*, Liber VI, 20.

⁴² Zie verder in dit hoofdstuk.

Jeruzalem. Daarom riep Paus Urbanus II (1035 – 1099) op tot een eerste Kruistocht in 1095 die al snel gevolgd werd door acht andere binnen een periode van minder dan 200 jaar. De traditionele voorwaarden voor een 'Just war' waren voldaan: de paus werd gezien als de 'proper authority'⁴³ die als legitieme overheid tot de oorlog opriep; de 'just cause'⁴⁴ lag voor de hand: de bevrijding van Jeruzalem van de Seldjoeken en het weer openstellen van de pelgrimsroutes naar het Heilige Land; de 'right intention'⁴⁵ was eveneens vlug gevonden: een religieus gemotiveerde oorlog tegen de heidenen. De eerste drie principes voor een 'Just war' waren dan misschien wel vervuld maar op de andere voorwaarden schoten hun legitimaties en hun daden tekort. Boer⁴⁶ toont aan dat een onderscheid⁴⁷ tussen: "strijdende en niet strijdende partijen, tussen visienuances in het kamp van de tegenstanders, of tussen de personen en zijn daden, voor de kruisvaarders niet relevant waren. Wie bij de vijand hoort⁴⁸, is een slecht mens en heeft zijn recht op leven verspeelt." Bovendien betoogt Boer ook dat kruisvaarders slechts absolute doelen nastreefden, niet bereid waren tot compromissen⁴⁹ en meenden dat elk geweld dat aan de overwinning bijdraagt, toegestaan is.⁵⁰ De beschrijvingen van de inname van Jeruzalem en het gedrag van de kruisvaarders is door menig auteur⁵¹ beschreven als een massaslachting en strookt niet met het gedrag dat zou moeten vertoont worden tijdens een gerechtvaardigde oorlog. Boom⁵² trekt zelf een vergelijking met de Bijbelse verwoesting van de stad Jericho. Maar waren de Kruistochten ook een 'heilige oorlog'? De kruisvaarders zagen alleszins hun strijd tegen de Seldjoeken als een strijd tussen goed en kwaad waarbij God aan hun kant stond en hun vijanden dus ook Gods vijanden waren. Elford betoogt dat de Kruistochten inderdaad veel weg hebben van een heilige oorlog omdat:

⁴³ Zie Hoofdstuk 2, 5.1.

⁴⁴ Zie Hoofdstuk 2, 5.2.

⁴⁵ Zie Hoofdstuk 2, 5.3.

⁴⁶ T. A. BOER, "De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept", *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

⁴⁷ Zie Hoofdstuk 2, 6.5 over het onderscheid tussen burgers en militairen en de immuniteit voor niet strijdende partijen.

⁴⁸ Zie Hoofdstuk 2, 6.7 over het statuut van krijgsgevangenen.

⁴⁹ Hun uitgangspunt is dat slechts een totale en definitieve overwinning voldoende is waardoor compromissen worden gepercipieerd dan een nóg erger kwaad dan de oorlog zelf. Zie Hoofdstuk 2, 6.8 en 6.9 over mala in se en verbod op vergelding.

⁵⁰ Tijdens de Kruistocht zijn de middelen in beginsel onbeperkt want het gaat om een 'heilige' zaak. Zie hoofdstuk 2, 6.6 over proportionaliteit.

⁵¹ Onder andere F. GABRIELI, *Arab Historians of the Crusades*, Islamic World Series, University of California Press, 1978, 362; E. PETERS, *The First Crusade: the Chronicle of Fulcher of Chartres and other Source Materials*, The Middle Ages Series, University of Pennsylvania Press, 1998, 317.

⁵² J. BOOM, "Heilige Oorlog", *De Groene Amsterdammer*, 22 december 2002.

“A war fought for and on behalf of God and which, for that reason alone, required no other justification or legitimation of any kind.”⁵³ Ook andere christenen ontsnapten niet aan de bekeringsdrang en machtshonger van de paus. Tijdens de twee kruistochten tegen de Katharen in Zuid-Frankrijk vroeg een van de ridders aan de pauselijke gezant⁵⁴: “Hoe kunnen wij [de goede katholieken] onderscheiden wie de ketters zijn?”. De gezant antwoordde: “Maak ze allemaal af, God zal de zijnen wel kennen.”⁵⁵ Het volgende citaat komt uit de preek van paus Urbanus II in Cleremont, juli 1095 waarmee hij het feitelijke begin van de Kruistochten inleidde:

“[...] ‘Ziet, thans staan er een alleszins wettige strijd voor de deur. Ziet, het ogenblik is gekomen om te bewijzen dat ook gij de rechtvaardige liefhebt, gij, die tot hiertoe al te vaak het zwaard getrokken hebt voor onrechtvaardige zaken, [...] Trekt thans op en verdedigt met het Machabeërzwaard in de hand, het erfdeel van Israël!’ Alle aanwezigen trillen van aandoening; allen hebben dezelfde gedachten en eenparig roepen ze uit: “God wil het!”⁵⁶ God wil het! Op, ten strijde!” “Ja”, herneemt paus Urbanus, “ja, God wil het! Laat die kreet uw strijdkreet worden!”⁵⁷

De ware redenen voor de Kruistochten bleken echter iets prozaïscher te zijn: de Westerse wereld had toen al een “Drang nach Osten”: zowel om economische redenen (de handel met het Oosten werd juist herontdekt en begon te floreren door de vele contacten die de pelgrimstochten met zich meebrachten) als om religieus/geopolitieke redenen (men trachtte de moslims buiten Europa te houden want de islamitische Seldjoeken en hun opvolgers, de Ottomanen, waren geduchte tegenstanders en handelsconcurrenten in Oost-Europa en in het gebied rond de Middellandse Zee) en door hun militaire macht in te zetten hoopten sommige Europese leiders dat dit de hereniging tussen de Katholieke Kerk in Rome en de Orthodoxe Kerk in Byzantium zou bewerkstelligen.

⁵³ R. J. ELFORD, “Christianity and War”, *The Cambridge Companion to Christian Ethics*, Cambridge, 2001, p. 175.

⁵⁴ Abt Arnaud Amaury van de abdij van Citeaux tijdens het beleg van Béziers in juli 1209.

⁵⁵ J. BOOM, “Heilige Oorlog”, *De Groene Amsterdammer*, 22 december 2002.

⁵⁶ “Deus lo vult!” was hun strijdkreet in het Latijn.

⁵⁷ G. MAILHARD DE LA COUTURE, *Godfried van Bouillon en de Eerste Kruistocht*, , Rijssel, Société de Saint-Augustin, Rijssel, 1888, p. 30-31.

3.1.4 Alternatieve Katholieke beperkingen op geweld

Onder die omstandigheden werd vanaf de 10e en 11e eeuw⁵⁸ de 'Just War' theorie ontwikkeld, een manier om beperkingen op te leggen aan geweld tussen personen ten tijde van oorlog. Op dat moment was West-Europa pas recentelijk bevrijd van eeuwenlange invallen door Vikingen en Hongaren, die na de 9e eeuw echter voorgoed waren verslagen. Zelfs zonder dreiging uit het buitenland liepen echter de binnenlandse spanningen tussen de plaatselijke, christelijke edelen hoog op. Daarom poogden de kerkelijke autoriteiten om de energie van de oorlogen tussen plaatselijke, christelijke edelen af te leiden naar externe, heidense vijanden zoals de Moslims in Spanje en later ook in Jeruzalem door op te roepen tot de Kruistochten en om Al-Andalus in Spanje te bevrijden⁵⁹.

Eén van de manieren om excessief gebruik van geweld te beperken was het instellen van de 'Godsvrede' ('Pax Dei'). Die speciale vorm van bescherming bestond erin om immuniteiten voor niet-strijders te garanderen. Eén van de eerste categorieën die werden beschermd - zoals gesteld door het Concilie van Narbonne (1054) - waren nonnen, monniken, geestelijken en handelaars. Later werd deze immuniteit uitgebreid tot bepaalde plaatsen zoals kerken, kloosters en kerkhoven die evenmin mochten worden aangevallen en die een veilige haven boden voor de slachtoffers van het oorlogsgeweld⁶⁰.

Een andere wijze waarop geweld werd ontraden, was het invoeren van een 'Godsbestand' ('Treuga Dei'). Tijdens die perioden van een 'Godsbestand' gold er een algemeen verbod op strijd: op vrijdagen, zondagen en tijdens bepaalde periodes van het jaar (Advent en Vasten) was het dan ook verboden om oorlog te voeren.

⁵⁸ Duidelijk te lezen bij Thomas van Aquino.

⁵⁹ R. STACEY, "The Age of Chivalry" in M. HOWARD (ed.), *The Laws of War. Constraints on Warfare in the Western World.*, New Haven, Yale University Press, 1994, p. 28.

⁶⁰ R. BAINTON, *Christian Attitudes Toward War and Peace. A Historical Survey and Critical Re-evaluation*, Nashville, Abingdon Press, 1986, p. 110.

Bovenstaande voorbeelden tonen aan dat men al van vroeg in het begin van het tweede millennium bezorgd was over ongebreideld oorlogvoeren. Door de hierboven beschreven afspraken trachtten de kerkelijke autoriteiten oorlog aan bepaalde beperkingen te onderwerpen. Oorspronkelijk gebeurde dit vooral qua *ratione loci, personae en temporis*.

3.1.5 De huidige tijd

De huidige stand van zaken in de Katholieke Kerk⁶¹ ten opzichte van de ‘Just War’ theorie, die tenander nauw aansluit bij actuele opvattingen in de seculiere rechtsleer die in hoofdstuk 2 zullen besproken worden, is een synthese van vele jaren denkwerk en van de confrontatie van verschillende opvattingen.

Hieronder volgt een kort overzicht van de stand op de dag van vandaag zoals te lezen is in de Katholieke Catechismus.

2309 The strict conditions for *legitimate defense by military force* require rigorous consideration. The gravity of such a decision makes it subject to rigorous conditions of moral legitimacy. At one and the same time:

- the damage inflicted by the aggressor on the nation or community of nations must be lasting, grave, and certain (*just cause and right intention*);
- all other means of putting an end to it must have been shown to be impractical or ineffective (*last resort*);
- there must be serious prospects of success (*reasonable prospects*);
- the use of arms must not produce evils and disorders graver than the evil to be eliminated. The power of modern means of destruction weighs very heavily in evaluating this condition (*proportionality*).

⁶¹ Catechism of the Catholic Church, §2309, <http://www.scborromeo.org/ccc/para/2309.htm>, 2004.

The evaluation of these conditions for moral legitimacy belongs to the prudential judgment of those who have responsibility for the common good (*right authority*).

Hoewel deze voorwaarden vrij duidelijk zijn, verdienen ze toch enkele kanttekeningen:

Artikel § 2309, 1 spreekt over de natie, maar de natiestaat is een vrij recent begrip in de geschiedenis dat pas ontstaan is in de 19e eeuw met de eenmaking van Duitsland en Italië rond 1870. Voordien was er geen sprake van een soevereine staat maar eerder van stammen of groepsverbanden tussen volkeren. In de 20e eeuw zijn er bovendien actoren bijgekomen die niet gecontroleerd werden door een natiestaat, de zogenaamde “non-state actors”. Moeten we op deze groeperingen dezelfde regels toepassen als degene die golden voor de 19e eeuw, vóór het bestaan van de natiestaat? Deze analogieredenering zou eventueel een oplossing kunnen bieden maar is misschien niet de meest adequate.⁶²

Artikel § 2309, 1 stelt verder dat een agressieve daad, die een reden zou kunnen zijn voor wettige zelfverdediging, niet tijdelijk en mild mag zijn maar dat de verwachte effecten aanhoudend en ernstig moeten zijn en vastgesteld moeten worden met een hoge mate van “moral certainty” die vereist is in dit soort geopolitieke zaken.

Men kan hier ook uit afleiden dat wie als eerste toeslaat niet per se onrechtmatig is: indien men met een “moral certainty” zeker is dat de agressor van plan is een oorlog te ontketen kan men als bedreigde staat toch als eerste de vijandelijkheden openen. Dit doet zich onder andere voor indien een land, dat gekend staat als agressor, troepen verzamelt aan de grens. Dit argument is de afgelopen zestig jaar belangrijker geworden omdat de technologische verbeteringen de mogelijkheid bieden om zonder al te veel ruchtbaarheid of waarschuwing aan te vallen vanop een grote afstand wat de kans op een doelmatige zelfverdediging verkleint wegens de korte waarschuwingstijd.

⁶² Zie hoofdstuk 2: 'Alleen oorlog tegen staten mogelijk, of ook tegen groeperingen?'.

Na de bovenstaande bespreking van de historische ontwikkeling van het begrip 'Just War' in de Katholieke kerk tot in de vroege Middeleeuwen en een overzicht van de stand van zaken in de huidige katholieke rechtsleer, zullen we nu onze aandacht verleggen naar andere tijden en invloeden. Hierna volgt een overzicht van het begrip 'heilige' en 'rechtvaardige' oorlog in andere godsdiensten.

3.2 De Protestantse Kerk

Ook de Protestantse Kerk heeft bepaalde opvattingen over de 'Just War' theorie. Deze verschillen echter niet zoveel met die van de Katholieke Kerk. Verscheidene takken binnen de Protestantse Kerk, zoals de Lutheranen en de Anglicaanse Kerk, hadden op een bepaald moment af te rekenen met vervolging vanwege de Katholieke Kerk. Elford⁶³ toonde aan dat Luther, hoewel hij de officieel de kruistocht-gedachte afwees, de inhoud daarvan toch langs andere wegen wel degelijk sanctioneerde, met godsdienstoorlogen als gevolg.

3.3 De Islam

De godsdienst die de naam Islam draagt, is net als het jodendom en het christendom ontstaan in het Midden-Oosten en is gebaseerd op een openbaringsboek, in casu de Koran. Voor de goede orde: "islam" betekent 'onderwerping' of 'overgave aan de wil van Allah' en "Koran" kan vertaald worden als 'voordracht' of 'het reciteren'. Volgens Harun Yahya⁶⁴ kende de Islam een gelijkaardige ontstaansgeschiedenis als het christendom. De profeet Mohammed verkondigde net zoals Jezus het woord van God in een vijandige en 'heidense' omgeving waar zijn volgelingen vervolgd en onderdrukt werden.

⁶³ R. J. ELFORD, "Christianity and War", *The Cambridge Companion to Christian Ethics*, Cambridge, 2001, p. 176.

⁶⁴ H. YAHYA (ADNAN OKTAR), *De Islam Veroordeelt het Terrorisme*, www.harunyahya.com/otjer/hollands/terrorisme3.php, p. 42.

Onder die omstandigheden werd het ook aan de moslims, net zoals in 300 na Christus aan de christenen, toegestaan om af te stappen van hun oorspronkelijke pacifisme en oorlog te voeren. Deze oorlogstoelating bleef echter wel aan bepaalde voorwaarden onderworpen⁶⁵.

De Islam kent eveneens zijn eigen heilige oorlog, met name de 'Jihad'. Eigenlijk is dit slechts een tweede betekenis van het woord. De andere, veel minder gekende, is de innerlijke strijd: "de plicht van alle Moslims om als individu, maar ook als gemeenschap, zich in te spannen om Gods wil te realiseren; een deugdelijk leven te leiden en de Islamitische gemeenschap uit te breiden door te bidden". "Je best doen voor God" is dus de 'grote Jihad' die staat voor een persoonlijke, strijd om een betere moslim te worden. In de tweede betekenis (de 'kleine Jihad') doelt men dan inderdaad vooral op de oorlog tegen de heidenen van het ware geloof (de naar buiten gerichte strijd). Maar ook deze Jihad is onderworpen aan beperkingen: op gezag van Allah moet het geweld beperkt blijven en mag men alleen een Jihad voeren uit defensieve overwegingen (*"En bestrijdt voor de zaak van Allah allen die u bestrijden, maar overschrijdt niet de grens. Want Allah houdt niet van hen die de grens overschrijden."*⁶⁶). Ook kent de Koran bepaalde immuniteiten waarbij onder andere vrouwen, ouderen, kinderen en zelfs werklieden tijdens veldtochten ongemoeid moeten gelaten worden⁶⁷, ook huizen mogen niet vernietigd worden tijdens gevechten⁶⁸. Met betrekking tot christenen en joden (de 'mensen van het Boek') zijn niet-uitgelokte aanvallen tegen hen verboden⁶⁹. Tijdens de krijgsverrichtingen zijn onnodige gewelddadigheden, barbaarsheid en onrechtmatige agressie verboden⁷⁰.

⁶⁵ Zie verder bij de beperkingen voor een jihad.

⁶⁶ Koran: Tweede Sūra, vers 190 (186).

⁶⁷ Ahmad Diya'al-Din, al-Kamashkhanawi, *Ramuz al-Ahadith*, Vol. 1, 84/8.

⁶⁸ Ahmad Diya'al-Din, al-Kamashkhanawi, *Ramuz al-Ahadith*, Vol. 1, 76/12.

⁶⁹ Koran: Zestigste Sūra, vers 8 en 9.

⁷⁰ Koran: Vijfde Sūra, vers 8.

Zowel de Kruisvaarten als de Jihad blijken dus instrumenten te zijn om de moraliteit van oorlogvoeren te legitimeren. Het verschil tussen deze twee concepten zit hem in de ontwikkeling van de twee begrippen. ‘Just War’ bestond al voordat de Katholieke Kerk het geaccepteerd en overgenomen heeft en is heden ten dage weer gelaïciseerd. De Jihad daarentegen is en blijft een concept dat ontstaan is in en gelegitimeerd wordt door de religieuze teksten van de Islam⁷¹.

Huntington⁷² argumenteert dat de islamitische godsdienst niet de hoofdrede is waarom zoveel terroristische aanslagen door moslims⁷³ gepleegd worden want “net als bij het christendom kunnen aanhangers [het geloof] gebruiken om naar eigen believen vrede dan wel oorlog te rechtvaardigen”. Hoewel veel zelfmoordaanslagen door moslims als ‘martelaarschap-operaties’ worden geclassificeerd, is dit erg verwonderlijk omdat Allah zelfmoord strikt verboden heeft door te stellen dat hij [Allah] de mens geschapen heeft en dus als enige weer tot Zich mag roepen en in enkele andere verzen⁷⁴.

De burgeroorlog in Joegoslavië met als hoofdrolspelers de katholieke Kroaten, de orthodox-christelijke Serven en de islamitische Bosnjakken was een goed voorbeeld van hoe de christenen en moslims met elkaar omgaan en oorlog proberen te legitimeren elk met behulp van hun eigen godsdienst. Hoewel religie niet de inzet van de oorlog was, was het maar al te duidelijk dat dit een etnisch kantje had. Een samenvatting volgens Boom:

“De Serven trokken ten strijde uit angst in een onafhankelijk Bosnië vogelvrij te worden; de Kroaten van Herzegovina wilden zich losscheuren om aansluiting te zoeken bij Kroatië; en de Bosnjakken probeerden gewapenderhand hun jonge, multi-etnische republiek te behouden. Toch was God in zijn drie gedaanten alom aanwezig. Wie een dorp op de

⁷¹ F. DONNER, “The Sources of Islamic Conceptions of War” in J. KELSAY en J. TURNER JOHNSON (eds.), *Just War and Jihad: Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions*, Volume 28 van Contributions to the Study of Religion, Michigan, Greenwood Press, 1991, p. 31.

⁷² S. HUNTINGTON, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon and Schuster, 1997, 367.

⁷³ Volgens een schatting van Boom waren twaalf van de zestien grote internationale terreurdaden tussen 1983 en 2000 een daad van moslims; zijn vijf van de zeven staten die volgens Amerika terrorisme ondersteunen moslimstaten en waren er in 2000 wereldwijd 32 gewapende conflicten waarvan meer dan tweederde betrekking had op moslims. Zie J. BOOM, “Heilige Oorlog”, *De Groene Amsterdammer*, 22 december 2002.

⁷⁴ Koran: Vierde Sūra, vers 29; Surah al-Nisa (4) vers 29; Hadith uit Sahih Bukhari deel 2, Hadithnummer 445 en deel 7, Hadithnummer 706.

tegenstander veroverde, blies ogenblikkelijk de kerk of moskee op. Religie valt in Bosnië nu eenmaal grotendeels samen met etniciteit. Dat de strijd zo hevig was, had veel te maken met de propaganda die vooral Serven en Kroaten al maanden eerder via hun tv-zenders begonnen te verspreiden. Daarin speelde religie wel een grote rol. Katholieke priesters gingen voor in een Kroatische Ustasja-revival⁷⁵ en de orthodoxe patriarch zegende live op televisie de wapens van de Servische milities. God als lont in een etnisch kruitvat.”

3.4 Het Jodendom

Van oorsprong is het Jodendom nooit pacifistisch ingesteld geweest. Dit blijkt uit diverse Bijbelfragmenten en geschriften van rabbijnen. In Deuteronomium 20 geeft het Oude Testament toch enkele richtlijnen mee die vaagweg gelijkenissen vertonen met die uit de ‘Just War’ theorie.

Uit eerdere verzen in Deuteronomium 20 kan men de “proper authority” afleiden (bv: het spreken tot het volk door een priester (Vers 2) en de “right intention” is gewaarborgd als men Gods wil uitvoert).

Wat opmerkelijk is in de Joodse geschriften over oorlogvoeren is dat elk spoor naar een proportionaliteitsvoorwaarde ontbreekt. Naar het schijnt is dit te wijten aan het feit dat Joden geen eigen vaderland meer hadden tussen 150 vóór en 1948 ná Christus. In die tussenperiode werden de joden in grote delen van Europa en het Midden-Oosten vervolgd⁷⁶ wat het gebrek aan mildheid in hun academische geschriften zou kunnen verklaren⁷⁷. Een andere – Bijbelse – verklaring die de grote aanwezigheid van wrede verzen in het Oude Testament opheldert, is de “Landnahme”⁷⁸.

⁷⁵ Een Kroatische, ultranationalistische, fascistische en rooms-katholieke organisatie die werkzaam was vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

⁷⁶ Pogroms.

⁷⁷ A. L. SILVERMAN, “Israeli Operations in Gaza and the Issue of Proportionality”, *Current Affairs*, 11 januari 2009, http://turcopolier.typepad.com/sic_sempar_tyrannis/2009/01/israeli-operati.html, 28 april 2010.

⁷⁸ Dit is de periode tussen de uittocht uit Egypte, het verblijf in de woestijn en de intocht in Kanaän onder leiding

In deze tijdspanne van ongeveer 400 jaar was de levensvatbaarheid van de Hebreeuwse volkeren precair omdat ze geen eigen vaderland hadden, werden vervolgd door de Egyptenaren en ze zich moesten ontdoen van de vijandelijke naburige stammen. Volgens Boer⁷⁹ kwam door deze “struggle for life” de identiteitsvorming van Israël in een cruciale en unieke fase. Hij gaat zelfs zover door zich af te vragen of het monotheïsme zoals wij dat kennen wel zou bestaan hebben indien Israël zich toen niet etnisch en religieus van de omliggende volken ontdaan had. In het boek ‘Richteren’ en ‘Jozua’ wordt verteld over die militaire campagne waaruit blijkt dat de Israëlieten qua oorlogvoeren niet moesten onderdoen voor hun buurstammen.⁸⁰ Voorbeelden van deze daden zijn te vinden bij de verovering van Jericho⁸¹, het bloedbad onder de Amorieten⁸², het lot van de stad Ai⁸³, ...

Uit de Statenbijbel⁸⁴:

10 Wanneer gij nadert tot een stad om tegen haar te strijden, zo zult gij haar den vrede toeroepen

11 En het zal geschieden, indien zij u vrede zal antwoorden, en u opendoen, zo zal al het volk, dat daarin gevonden wordt, u cijnsbaar zijn, en u dienen.

12 Doch zo zij geen vrede met u zal maken, maar krijg tegen u voeren, zo zult gij haar belegeren.

13 En de HEERE, uw God, zal haar in uw hand geven; en gij zult alles, wat mannelijk daarin is, slaan met de scherpte des zwaards

14 Behalve de vrouwen, en de kinderkens, en de beesten, en al wat in de stad zijn zal, al haar buit zult gij voor u roven; en gij zult eten den buit uwer vijanden, dien u de HEERE, uw God, gegeven heeft. (een voorbeeld van ‘ius in bellum’)

van de Richteren. Historisch gezien kan dit gesitueerd worden tussen de Exodus (1400 voor Christus) en de installatie van de koning van Israël (David rond 1000 voor Christus). De boeken Exodus, ‘Numeri’, ‘Jozua’ en ‘Richteren’ verhalen dit proces.

⁷⁹ T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

⁸⁰ G. VON RAD, *Der Heilige Krieg im Alten Israel*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1951, p. 14 en verder.

⁸¹ Jozua 6:21.

⁸² Jozua 10:10 en 11:8.

⁸³ Jozua 8: 2

⁸⁴ Deuteronomium 20.

15 Alzo zult gij aan alle steden doen, die zeer verre van u zijn, die niet zijn van de steden dezer volken. (maar dus niet tegen joden onderling)

16 Maar van de steden dezer volken, die u de HEERE, uw God, ten erve geeft, zult gij niets laten leven, dat adem heeft.

17 Maar gij zult ze ganselijk verbannen: de Hethieten, en de Amorieten, en de Kanaänieten, en de Ferezieten, de Hevieten, en de Jebusieten, gelijk als u de HEERE, uw God, geboden heeft;

18 Opdat zij ulieden niet leren te doen naar al hun gruwelen, die zij hun goden gedaan hebben, en gij zondigt tegen den HEERE, uw God.

19 Wanneer gij een stad vele dagen zult belegeren, strijdende tegen haar, om die in te nemen, zo zult gij haar geboomte niet verderven, de bijl daaraan drijvende; want gij zult daarvan eten; daarom zult gij dat niet afhouden (want het geboomte van het veld is des mensen spijze), opdat het voor uw aangezicht kome tot een bolwerk.

20 Maar het geboomte, hetwelk gij kennen zult, dat het geen geboomte ter spijze is, dat zult gij verderven en afhouden; en gij zult een bolwerk bouwen tegen deze stad, dewelke tegen u krijg voert, totdat zij ten onderga.

3.5 De Oosterse Godsdiensten

Het Hindoeïsme, het Boeddhisme en de godsdienst van de Sikhs zijn allemaal ontstaan in India. Deze 3 godsdiensten/levensbeschouwingen delen niet alleen de plaats van ontstaan maar ook het centraal begrip in hun gedachtegoed: 'ahimsa', dat door Mahatma Gandhi vertaald werd als 'geweldloosheid'.

“I object to violence because when it appears to do good, the good is only temporary: the evil it does is permanent.”⁸⁵

⁸⁵ Mahatma Gandhi

Aangezien geweldloosheid één van de centrale concepten is in deze religies, is er in hun heilige teksten nauwelijks sprake van een heilige of rechtvaardige oorlog. De legende gaat de ronde dat tijdens een dreigende invasie van het Sakya koninkrijk, de Boeddha op de weg ging zitten mediteren, zo de weg van de soldaten versperde en de aanval stopte.⁸⁶ Dit betekent echter niet dat ze doordrongen pacifist zijn, integendeel. Een heilige tekst van de Hindoes, de “Baghavat Gita”⁸⁷ is een dialoog tussen prins Arjuna en een gedaante van de god Vishnu als Krishna, de prins zijn wagenmenner. Aan de vooravond van een belangrijke veldslag die nodig is om het gebied van de prins terug te veroveren, beseft Arjuna dat hij tegen zijn familieleden en vrienden moet vechten: als hij wint, zal hij hun gedood hebben en kleeft er bloed aan zijn koninkrijk; als zijn dierbaren overleven, is hij zijn land kwijt en verliest hij de strijd. Arjuna, die in twijfel verkeert, legt zijn wapens af en vraagt raad aan Krishna die hem weet te overtuigen om toch mee te vechten: “Ook zonder jou zullen de soldaten die gereedstaan voor de slag niet in leven blijven. Hun dood is voorbestemd.” Ook in de praktijk zijn de Hindoes verre van geweldloos: zowel in Kashmir (tegen moslims) als in Sri Lanka wordt er geweld en zelfmoordaanslagen⁸⁸ gebruikt als middel om de strijd te winnen. Op Sri Lanka vechten de hindoeïstische Tamil Tijgers voor hun onafhankelijkheid tegen Singalezen die vooral Boeddhisten zijn. Boeddhisten hebben dan wel het minst gewelddadige imago⁸⁹ maar monniken die zichzelf in brand steken als protest tegen de oorlog in Vietnam⁹⁰ komen minder vredelievend over dan ze misschien dachten.

De casus van de zenboeddhisten die tijdens de Tweede Wereldoorlog openlijk collaboreerden met de Japanse fascistten is een goed voorbeeld van de incorporatie van geweld en oorlog in de oosterse godsdienst van het Boeddhisme. ‘Zen’ is een belangrijke stroming binnen het Boeddhisme die wereldwijd verspreid is in de boeddhistische wereld maar vooral sterk staat in Japan en de nadruk legt op meditatie.

⁸⁶ J. BARAN, “Zen Holy War?”, *Tricycle Magazine*, 1998 wat een bespreking is van Victoria’s *Zen at War*.

⁸⁷ Letterlijk: “Lied van de Heer”.

⁸⁸ Volgens Boom hebben de Tamils het hoogste aantal zelfmoordaanslagen ter wereld. In de laatste 25 jaar van de vorige eeuw hadden ze ongeveer 168 aanslagen gepleegd tegen 40 in Israël voor dezelfde periode. Zie J. BOOM, “Heilige Oorlog”, *De Groene Amsterdammer*, 22 december 2002.

⁸⁹ “Het is beter zelf gedood te worden dan te doden.”

⁹⁰ Op 16 juni 1963 stak Thick Quang Duc zichzelf in brand op een druk kruispunt in Saigon.

Victoria⁹¹ beschrijft in zijn boek hoe het zover is kunnen komen dat zenmeesters hun leer van geweldloosheid en wijsheid corrumpeerden en hun volgelingen leerden om blindelings vertrouwen te hebben, moorden zonder na te denken en zich willoos onderwierpen aan de keizer. Hij schrijft dat het al te makkelijk zou zijn om de aberratie (die plaatsvond tussen grofweg 1935 en 1945) slechts af te doen als een toevallige en eenmalige collaboratie met de Japanse fascistten, iets wat nooit meer opnieuw kan gebeuren. Eerder moet deze samenwerking gezocht worden in een diepgewortelde verbinding met de machthebbers die resulteerde in Japanse oorlogsmisdaden zoals de aanval op Nanking die meer slachtoffers maakten dan de twee atoombommen samen⁹². Een mogelijke verklaring kan gevonden worden in het feit dat de keizer werd verafgoed waardoor hij Boeddha verving waarbij de Japanse ziel en loyaliteit Dharma⁹³ verdrongen en de staat de plaats innam van Sangha⁹⁴. Een van de eerste zenmeesters die oorlog als onderdeel van Zen omarmden, was Shaku Soen. Soen ging ervan uit dat alles één was waardoor oorlog en vrede identiek waren. Als alles een afspiegeling van de zaligheid van Boeddha was, dan gold dit ook voor oorlog. Aangezien Boeddha's hoofddoel het overwinnen van het kwade is en in acht genomen dat de vijand van Japan het diepgewortelde kwaad is, komt Shaku Soen tot de conclusie dat oorlog tegen dit kwade de essentie van Boeddhisme is. Hij vervolgt zijn leer door te stellen dat de huidige vijandigheden: *“into which Japan has entered with great reluctance, she pursues no egotistic purpose, but seeks the subjugation of evils hostile to civilization, peace and enlightenment.”* De Japanse invasie van Rusland wordt door historici echter beschouwd als puur uit eigenbelang en qua enthousiasme werd de oorlog niet bepaald gekenmerkt door enige terughoudendheid. Het is duidelijk dat Soen beweert dat oorlog de laatste stap is naar de verwezenlijking van het uiteindelijke doel – verlichting – waarbij elke tegenkanting tegen oorlog beschouwd moet worden als *“a product of egotism”*. Dit alles doet geen goed aan de geloofwaardigheid van het Boeddhisme als vreedzame godsdienst, wat het bovendien nog erger maakt, is de gedachte dat Shaku Soen nu nog steeds in Japan wordt aanbeden als een van de grootste zenmeesters van deze tijd die het ultieme stadium van verlichting heeft bereikt. Een andere zenmeester, Daiun Harada Sogaku Roshi, was al veel eerder bezig met ‘oorlogs-Zen’.

⁹¹ B. D. VICTORIA, *“Zen At War”*, Lanham, Rowman & Little Field Publishers, 2006, 285.

⁹² Westers schattingen gaan uit dat er 300.000 doden vielen tijdens het bloedbad zoals beschreven in I. CHANG, *De Verkrachting van Nanking*, New York, Basic books, 1997, 290.

⁹³ ‘Dharma’ verwijst naar de leer van Boeddha die bestaat uit verschillende leefregels en beschrijvingen van de werkelijkheid waar de boeddhist zich aan moet houden om verlicht te worden.

⁹⁴ De gemeenschap of ‘Sangha’ die een bepaalde graad van verlichting hebben bereikt.

In 1915 sprak hij: “*Without plunging into the war arena, it is totally impossible to know the Buddha Dharma.*” Later werd de vergelijking minder symbolisch en onderwees hij zijn leerlingen in 1939 als volgt: “Als je het commando krijgt om te marcheren: stamp, stamp. Krijg je de order om te schieten: pang, pang. Zo openbaart zich de hoogste wijsheid van de Verlichting. De eenheid van zen en oorlog waarover ik spreek, reikt tot de verste verten van de heilige oorlog die nu aan de gang is.”⁹⁵ Een ander voorbeeld van de minder vredelievende kanten van het Boeddhisme kan men lezen in dit citaat van luitenant-kolonel Sugitomo Goro: “*Warriors who sacrifice their lives for the emperor will not die. They will live forever. Truly they should be called gods and Buddhas for whom there is no life nor death. Where there is absolute loyalty there is no life or death.*”⁹⁶ Ook voor de kamikaze-missies (‘goddelijke wind’) van de Japanse piloten kan een verklaring gevonden worden binnen dit Boeddhisme. Suzuki Rushi loofde de Japanse soldaten op de volgende manier: “*Our soldiers regard their own lives as being as light as ‘goose feathers’ while their devotion o duty is as heavy as Mount Taishan (in China). Should they fall on the battlefields, they have no regrets.*” De metafoor van ganzenveren was een belangrijk middel van militaire indoctrinatie door aan te tonen dat het leven van soldaten zinloos en zonder belang was. Alleen een totale onderwerping aan de keizer kon hun leven zin geven. Suzuki gebruikte ook het ‘bushido’ concept van ‘het zwaard dat leven geeft’ om telkens weer het moorden van de soldaten te rationaliseren.

Om de verwevenheid van politiek en religieus Japan aan te tonen tijdens de Tweede Wereldoorlog, vermeldt Victoria dat ook de Japanse ambassadeur Saburo Kurusu in Berlijn het concept van het ‘het zwaard dat leven geeft’ gebruikte in een speech bij de ondertekening van het Driemogendhedenpact op 27 september 1940. Echter niet alleen de ‘zen’tak was schuldig aan collaboratie maar alle boeddhistische scholen maakten zich schuldig aan het openlijk steunen van de oorlog. Dit enthousiasme uit alle geledingen mag geen verbazing wekken als men weet dat het boeddhisme collectieve waarden boven het individuele stelt.

⁹⁵ Zie B. D. VICTORIA, “*Zen At War*”, Lanham, Rowman & Little Field Publishers, 2006, 285 die voor het eerst de brede collaboratie van de zenmeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog aan het licht bracht.

⁹⁶ J. BARAN, “*Zen Holy War?*”, *Tricycle Magazine*, 1998.

Ook 'Rinzai' en 'Soto' meesters steunden het militaire gezag waarbij vele japanse generaals leerlingen waren van diezelfde meesters. Sojiji, het hoofd van de Sototempel, organiseerde bijvoorbeeld een project om 10 miljoen kopies van de 'Hartsoetra' te schrijven, waarvan sommigen in bloed, om steun te verkrijgen voor de oorlogsinspanningen. De Soto hielden ook geldinzamelingen om twee gevechtsvliegtuigen te kopen, de Rinzai wouden zich niet onbetuigd laten en sponsorden drie gevechtsvliegtuigen voor het leger. Ook de geleerden lieten zich gelden tijden de oorlog door rond te trekken om hun deelname te rechtvaardigen en te verkondigen dat de oorlog niet 'barmhartig' kon zijn omdat dit in het voordeel van de vijand zou spelen.

4 De Vroege Middeleeuwen

In 330 na Christus werd onder keizer Constantijn een eerste impuls gegeven die later zou leiden tot het christendom als officiële en enige staatsgodsdienst in het Romeinse Rijk. Deze promotie gaf aanleiding tot een enorme machtsuitbreiding van de Kerk als instelling. De gevolgen voor het dagelijkse leven waren enorm groot: de Kerk nam vanaf dan stelselmatig een standpunt in over het aardse leven en vaardigde regels uit over huwelijken, erfenissen, eigendomstitels, enz.... Na ongeveer een eeuw christendom als staatsgodsdienst binnen het West-Romeinse Rijk, wisselden de positie en machtsverhoudingen van kerk en staat om: waar in het begin het Romeinse Rijk (onder Keizer Theodosius) als beschermer van het christendom fungeerde, werden de rollen nadien omgedraaid en was de Kerk de beschermer van de erfenis van het West-Romeinse Rijk⁹⁷. Zeker na de val van het West-Romeinse Rijk in 476 na Christus werd de Katholieke Kerk een machtscentrum dat niet alleen het geestelijke maar ook meer en meer het wereldlijke leven controleerde. Bijgevolg moesten praktische leefregels gekoppeld kunnen worden aan de geboden en wetten die vermeld worden in de Bijbel en dan vooral aan die in het Nieuwe Testament. Diegenen die poogden de christelijke opvattingen te legitimeren om ze in het dagdagelijks leven te kunnen aanwenden, worden *kerkvaders* genoemd. Uiteindelijk verzoenden de christenen zich met oorlog en de soldatenstand⁹⁸.

De vraag stelt zich natuurlijk hoe de overgang zich voltrok van een vredelievende godsdienst naar een religie die het uitstekend kon vinden met de wereldlijke en militaire heersers? Bainton argumenteert dat de invallers, die het West-Romeinse Rijk uiteindelijk ten val brachten, oorlogszuchtig waren en “*utterly devoid of any feeling for the beatitude upon the meek*”. Op het moment dat deze wrede krijgsheren het kruis omarmden, zagen ze dit niet als een beperking van hun strijd lustigheid maar eerder als een teken van bescherming die hen voorging in het gevecht.

⁹⁷ R. BAINTON, *Christian Attitudes Toward War and Peace. A Historical Survey and Critical Re-evaluation*, Nashville, Abingdon Press, 1986, p. 102.

⁹⁸ A. VON HARNACK, *Christentum, Wissenschaft und Gesellschaft*, Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 2003, p. 41.

Simpelweg gesteld: de barbaren militariseerden het christendom⁹⁹ en veranderden het definitief van aanschijn waarbij afstand werd genomen van het oorspronkelijke pacifisme. Lafeber verwoordde dit cynisch door te stellen dat: “diegenen voor wie deze spanning ondraaglijk was, wees de kerk het klooster aan om daar de christelijke waarheid in volkomenheid te beleven en zich ten volle aan God te wijden”.¹⁰⁰

4.1 Kerkvaders

De kerkvaders, de vroege invloedrijke theologen in de Katholieke Kerk, losten het dilemma van de dualiteit op. Het dualisme waarvan sprake is de tegenstelling tussen het Nieuwe Testament als morele gids langs de ene kant en de nood aan praktische regels om de profane wereld te besturen aan de andere kant. Deze dialectiek tussen oorlog en vrede, bloedvergieten en onbedaarlijk altruïsme is een onlosmakelijk onderdeel van elke doorgewinterde levensbeschouwing.

4.1.1 St-Augustinus van Hippo (354-430)

“Remota iustitia quid sunt regna nisi magna latrocinia?”¹⁰¹

Sint Aurelius Augustinus van Hippo was een geromaniseerde en gekerstende berber die geboren werd in Annabe (het vroegere Hippo), een stad in Algerije waar hij ook tot bisschop werd gewijd. Hij was niet alleen kerkvader maar werd in 1295 ook erkend als kerkleeraar.

⁹⁹ R. BAINTON, *Christian Attitudes Toward War and Peace. A Historical Survey and Critical Re-evaluation*, Nashville, Abingdon Press, 1986, p. 103; dezelfde mening is Musto toegedaan. Zie R. G. MUSTO, *The Catholic Peace Tradition*, Maryknoll, Orbis Books, 1986, 365.

¹⁰⁰ C. V. LAFEVER, *Er bestaan geen rechtvaardige oorlogen*, www.samenvoorvrede.nl/svv123.html.

¹⁰¹ Wanneer de gerechtigheid opzij geschoven is, wat zijn koninkrijken anders dan grote roversbenden?, De Civitate Dei, IV (4).

De tijd waarin hij leefde (rond 400 na Christus) was tevens het moment dat het West-Romeinse Rijk op zijn laatste benen liep. Het verzwakte rijk leed zwaar onder de invallen van de barbaren en Augustinus zelf stierf tijdens het beleg van Hippo door het leger der Vandalen. Door de daarmee gepaard gaande politieke onzekerheid was de tijd rijp om vanuit de staatsgodsdienst, die het christendom toen toch al enkele decennia lang was¹⁰², een oplossing aan te dragen voor deze geweldcultuur. Deze oplossing kwam er onder de vorm van inzichten en regels uit de Bijbel die in een formele leer gegoten werden over het rechtvaardig gebruik van geweld.

De grote verdienste van de bisschop van Hippo was, om als kerkleraar, de noodzaak van het (wereldlijke) oorlogvoeren te verzoenen met de geest van het christendom die eerder pacifistisch¹⁰³ van inslag was. De theorie die hij hiervoor creëerde moest voorzien in een legitimatie van het militaire handelen tegen de vijanden van het keizerrijk¹⁰⁴. Want hij merkte op, en daarom wordt hij door sommigen beschouwd als een vroege politieke realist¹⁰⁵, dat oorlog altijd een deel zal zijn van het aardse leven¹⁰⁶. Hoewel hiermee het pacifisme van de vroege kerk zeker niet afgeschaft werd maar verdween achter kloostermuren waar monniken de beginselen van geweldloosheid, kuisheid en armoede bleven beoefenen.

Met het schrijven van het boek “De Civitate Dei”¹⁰⁷ probeerde de bisschop een deugdzaam pad doorheen een zondige wereld te beschrijven. Hiermee legde Augustinus dan ook de definitieve grondslag voor de ‘Just War’ theorie. Zijn boek was een reactie op twee feiten: de plundering van Rome door Alarik en zijn Visigoten in 410 én de beschuldiging dat de Christelijke leer van geweldloosheid, die door de staatsgodsdienst van het Romeinse Rijk gepropageerd werd, had bijgedragen aan zijn verval¹⁰⁸.

¹⁰² Ingevoerd door Keizer Theodosius, eind vierde eeuw.

¹⁰³ Zie de Catechismus van de Katholieke Kerk.

¹⁰⁴ F. H. RUSSEL, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 332.

¹⁰⁵ T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

¹⁰⁶ M. FIXDAL en D. SMITH, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, 283-312.

¹⁰⁷ AUGUSTINUS van HIPPO, *Over de Stad van God*, p. 412.

¹⁰⁸ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: A Just-War Analysis of the International Use of Force in the Former*

Sint Augustinus schreef:

*“But the wise man, they say, will wage just wars. Surely if he remembers that he is a human being, he will rather lament the fact that he is faced with the necessity of waging just wars; for if they were not just, he would not have to engage in them, and consequently there would be no wars for a wise man.”*¹⁰⁹

4.2 De Scholastiek

4.2.1 St. Thomas van Aquino (1225-1274)

Thomas van Aquino was lid van de Dominicanerorde, scholasticus en kerkleraar maar geen kerkvader. Hij wordt algemeen aanzien als dé grondlegger van de ‘Just War’ theorie omdat hij als eerste de drie hoofdvoorwaarden expliciet vermeldde, met name 'just cause', 'proper authority' en 'right intention'. Hij haalde zijn inspiratie uit de geschriften van zijn voorganger Augustinus. Zijn belangrijkste werk “Summa Theologica”¹¹⁰ wordt gezien als een der hoogtepunten der Scholastiek. Eigenlijk bouwde hij verder op het werk van de monnik Gratianus (wiens 'Decretum Gratiani' de basis vormt voor de latere canonieke rechtsleer) die eerder het begrip van onder het stof haalde.

Thomas van Aquino gebruikte het natuurrecht als basis voor zijn theorie. Dit recht vloeit voort uit het menselijk verstand (dus steunend op rationele overwegingen) waardoor de beginselen voor alle mensen dezelfde en dus universeel¹¹¹ toepasbaar zijn. De concrete uitwerking van die beginselen kan echter wel van mens tot mens verschillen. Weliswaar is de menselijke rede – volgens het natuurrecht – door God geschapen wat dan weer impliceert dat het daaruit voortkomende natuurrecht van goddelijke oorsprong is.

Yugoslavia (1991-1995), Brussel, Brussels University Press, 2005, p. 16.

¹⁰⁹ AUGUSTINUS van HIPPO, *Over de Stad van God*, p. 861-862.

¹¹⁰ THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theologica*, 1265-1274

¹¹¹ M. COGEN, *Handboek Internationaal Recht*, Mechelen, Kluwer, 2003, p. 35.

5 Renaissance

Tijdens de Renaissance en de Contrareformatie werden de scholastieke concepten uit de ‘Just War’ theorie gemoderniseerd, verder uitgewerkt en begon met de secularisatie van het begrippenapparaat.

5.1 *Francisco de Vitoria (1486/1492-1546)*

Francisco de Vitoria was een Spanjaard van Baskische afkomst. Hij werd vermoedelijk geboren in het jaar dat Amerika ontdekt werd door Columbus. Dit had een grote impact op zijn vorming en de thema's waarrond hij werkte. De Vitoria leverde een essentiële bijdrage aan het internationale recht en meer in het bijzonder tot de ‘Just War’ theorie. Hij wordt gezien als één van de vaders van het internationale recht omdat hij het 'ius gentium' (het recht der volkeren) ontwikkelde hierbij steunend op extrapolaties van ideeën over staatssoevereiniteit. Hoewel hijzelf behoorde tot de religieuze orde der Dominicanen, werd hij bekend door zijn bijdrage aan de secularisatie van de theorie. Het moment was immers aangebroken om - mede onder impuls van de godsdienstoorlogen die in de 16e eeuw frequent voorkwamen¹¹² - oorlogen in zekere mate in te perken. Dit gebeurde door het begrip ‘Just War’ ten dele te laten steunen op het natuurrecht en het daarbij los te weken van het goddelijk recht. Dit engagement uitte zich ook doordat hij samen met onder andere Francisco Suarez de School van Salamanca oprichtte waarbij ze onder meer steunden op het werk van Thomas van Aquino. Hij werd hoogleraar in de theologie in datzelfde Salamanca¹¹³. De School luidde het einde in van een middeleeuwse visie op het recht. Dit ging gepaard met de rehabilitatie van het begrip vrijheid. Deze ontwikkeling werd gekenmerkt door de gedachte dat de mens vrij geboren is en indien alle mensen dezelfde wezens zijn met dezelfde kenmerken (ook de indianen) dat ze dan ook dezelfde (gelijke) rechten moeten hebben aangaande het leven en de vrijheid.

¹¹² Veroveren van de Nieuwe Wereld, vervolgen van de Protestanten en Hugenoten, installeren van de Inquisitie, opkomst van Ottomaanse Rijk onder Süleyman II, Tachtigjarige Oorlog tussen de Nederlanden en Spanje, heksenvervolgingen, Reformatie en Contrareformatie.

¹¹³ Literatuur C. BARCIA-TRELLES, “Francisco de Vitoria et l'École Moderne du Droit International”, *Recueil des cours*, 1927, p. 109-342; A. PAGDEN en J. LAWRENCE (eds.), *Francisco de Vitoria: Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, 399.

Dit impliceert bijvoorbeeld dat er geen enkele rechtvaardiging bestaat om de inheemse Amerikaanse volkeren deze rechten te ontfeggen¹¹⁴. Hiermee werd het Naturrecht herboren, dat - hoewel nog steeds 'gegeven' werd door God - al minder religieus beïnvloed was dan ten tijde van Thomas van Aquino. Hiermee stond de School van Salamanca lijnrecht tegenover de gangbare opinie in de rest van Europa. Een Europa dat op dat ogenblik trouwens erg werd beïnvloed door de snel op elkaar volgende ontdekkingen in de Nieuwe Wereld. Spanje, als bakermat van vele avonturiers¹¹⁵, speelde in die ontdekkingsreizen een ware voortrekkersrol door projecten te financieren en de kolonies te exploiteren. Dit stond wel in contrast met het feit dat in Spanje, als enige land in Europa, de veroveringen in vraag werden gesteld en dat daarbij niet automatisch werd geprobeerd deze te rechtvaardigen op grond van vroegere zienswijzen zoals bijvoorbeeld het goddelijk recht. Een uitspraak van Jan Pieterszoon Coen¹¹⁶, de gouverneur-generaal van Oost-Indië rond 1620, toonde aan dat de inheemse bevolking van nieuwe kolonies overal hard werden aangepakt. Zijn devies luidde: "Ontziet uw vijanden niet, want God is met ons!"¹¹⁷ Naast zijn agressieve politiek om als afgevaardigde van de Verenigde Oostindische Compagnie een handelsmonopolie te verwerven in Indië, werd hij ook bekend door zijn agressieve optreden tegen de Molukkers waarvan hij er duizenden in koelen bloede vermoordde.

De Vitoria ontwikkelde een visie op soevereiniteit die het belang van de internationale gemeenschap¹¹⁸ méér door laat wegen dan het belang van de individuele staten. Om die redenen kan men handelingen, die gesteld zijn door staten, beter rechtvaardigen via wetten en rechtspleging dan door ze af te dwingen met geweld. Zodoende kwam hij tot de conclusie dat het alleen gerechtvaardigd is om tot een oorlog over te gaan als dit dient om een groter kwaad te voorkomen.

¹¹⁴ Het recht van de inheemse volkeren was een belangrijk thema in zijn werken, zie: 'De indis recenter inventis' en 'De iure belli Hispanorum in barbaros'.

¹¹⁵ Amerigo Vespucci, hoewel van geboorte Florentijn, in dienst was van de Spanjaarden; evenals Hernando Cortez, Pedro de Alvarado, Francisco Pizzaro en Ferdinand Magellaan (van Portugese origine).

¹¹⁶ J. BOOM, "De Heilige Oorlog", *De Groene Amsterdammer*, 22 december 2001.

¹¹⁷ Te vinden op zijn standbeeld op de Rode Steen in Hoorn, Nederland.

¹¹⁸ Dit zijn mijn bewoordingen.

Hiermee ontkrachte hij dus de rechtvaardiging voor veroveringscampagnes, rooftochten en krijgsgeweld die louter op het verwerven van eer waren gericht en voor bekeringsoorlogen (zoals bijvoorbeeld de Kruistochten) en dit zeer tegen de zin van zijn soeverein Keizer Karel V. De meeste van deze veldtochten werden bovendien gekenmerkt door gebruik van buitensporig geweld¹¹⁹. Door hier tegen op te komen legde hij de fundamenteën voor het 'ius in bellum'¹²⁰. Als laatste punt in zijn 'Just war' discussie vroeg hij zich ook af of een oorlog langs beide zijden kon gerechtvaardigd worden door middel van 'invincible ignorance'.¹²¹

De waarde van de School van Salamanca ligt hierin dat ze een vernieuwde kijk bood op de 'Just war' theorie door het expliciteren en het synthetiseren van de criteria die toen reeds bestonden. Naast de drie oorspronkelijke voorwaarden die al door Thomas van Aquino werden vooropgesteld ('proper authority', 'just cause' en 'right intention') kwamen daar 'proportionaliteit', 'reasonable chance of success' en 'last resort' bij. Hoewel toen reeds door andere auteurs werd gesuggereerd dat men alle voorwaarden kon samenvatten in één categorie: "a wrong received".

5.2 Francisco Suarez (1548-1617)

Samen met de Vitoria was hij een van de leden van de school van Salamanca. Daarom is het niet onlogisch dat hij in zijn belangrijkste werk¹²² veel aandacht schonk aan het begrip "soevereiniteit". In zijn werken blijkt hij een voorloper te zijn van het 'contrat social' van Thomas Hobbes en John Locke. Dit samenlevingscontract stelt dat indien het volk macht geeft aan de vorst, die niet onherroepelijk wordt verleend maar dat te allen tijde de mogelijkheid blijft bestaan om die macht terug te nemen indien het volk (als contractspartij) niet tevreden is over het handelen van die vorst.

¹¹⁹ J.T. JOHNSON, *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*, New York, Princeton University Press, 1984, p. 177.

¹²⁰ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: a Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 19.

¹²¹ Zie hoofdstuk3, inleiding.

¹²² 'Defensio Fidei Catholicae adversus Anglicanae sectae errors' of 'De verdediging van het Katholieke geloof tegen de fouten van de Anglicaanse tak' uit 1613.

Eén van de manieren om het natuurrecht te seculariseren wordt beschreven door May¹²³ en werd gebruikt door de School van Salamanca en hun opvolgers: aangezien het oorspronkelijk God zelf was, die de rede aan de mens had gegeven, moest men Hem proberen uit het plaatje te verdringen. Zijn goddelijke geboden moeten dan vervangen worden door de morele principes van de mens en vervolgens moet men deze omkleden met hetzelfde gezag dat ze gehad zouden hebben mochten ze verordend zijn door een godheid.

De Jezuïet Suarez bouwde verder op de Vitorio's 'ius in bellum' en zei niet alleen dat de methodiek van 'Just War' "proper" en proportioneel moest zijn¹²⁴ maar dat deze voorwaarden bovendien zowel vóór, tijdens als ná het gewapend conflict moeten toegepast en vervuld worden.

5.3 Hugo Grotius (1583-1645)

Hugo Grotius (of Hugo de Groot in het Nederlands want hij werd in de Nederlanden geboren) wordt gezien als de grootste jurist aller tijden. Zijn invloed werkt zelfs nu nog door op het vlak van het maritieme recht dankzij zijn toonaangevende standaardwerk over het statuut van de zee: "Mare Liberum" uit 1609. Verder hield hij zich bezig met (een vroege ontwikkeling van) het volkerenrecht en diplomatiek en internationaal publiekrecht in het boek "De Jure Belli ac Pacis", dat gepubliceerd werd in 1624. Gebaseerd op het werk van de hierboven beschreven voorgangers is ook bij hem een groot deel van zijn werk gewijd aan de beschrijving van de macht van de vorst en de manieren om de staatssoevereiniteit af te bakenen. Hij scheef: "*Staten hebben het discretionair recht om te interveniëren ten gunste van de onderdrukten. Dit recht mogen ze niet uitoefenen als ze hiermee hun eigen burgers te zeer zouden belasten.*"¹²⁵

¹²³ L. MAY, *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 58-59.

¹²⁴ F. SUAREZ zoals geciteerd door S. BAILEY, *Prohibitions and Restraints in War*, Oxford, Oxford University Press, 1972, p. 12.

¹²⁵ H. GROTIUS, *De Jure Belli et Pacis*, 1625, Oxford, Oxford University Press, 1925, p. 585.

Een reden om te interveniëren is volgens Grotius om het goede in de internationale gemeenschap te bevorderen en dan vooral om op te treden wanneer mensen onrechtvaardig lijden. Met een beetje goede wil kan dit beschouwd worden als de voorloper van de humanitaire interventies. Nu nog is de grondslag voor een humanitaire interventie de plicht om te voorkomen dat mensen lijden.

Alberico Gentili¹²⁶ (1552-1608) heeft deze weg naar humanitaire interventies voorbereid omdat hij al zocht naar een universele grondslag los van een specifieke religieuze strekking, zoals reeds betoogd in het natuurrecht ontwikkeld door de school van Salamanca. Hiermee geldt hij als een directe voorloper van Grotius.

In het werk van Grotius werd een verdere secularisering voorzichtig in gang gezet. De tijd was rijp om meer nadruk te gaan leggen op het humanisme. Ongetwijfeld droeg de Dertigjarige Oorlog tussen de Zuidelijke Katholieken en de Noordelijke Protestanten in de Verenigde Provinciën bij aan de populariteit van de gedachte om religie te verlaten als legitimatiegrond maar Grotius zelf bleef –niettegenstaande deze opvattingen – zijn hele leven gelovig.

Volgens McKeough¹²⁷ was de grote verdienste van Grotius voor de ‘Just War’ theorie dat hij als eerste een link legde tussen “ius ad bellum” en “ius in bellum”. Beide begrippen bestonden reeds maar opereerden tot dan toe los van elkaar.

“[...] It was left to Grotius to make the decisive break and to reject outright the notion of collective guilt that was central to the established Augustinian justification of war. [...] To Grotius war was a method of settling disputes when all other methods fail.”

¹²⁶ G. VAN DER MOLEN, *Alberico Gentili and the Development of International Law*, Amsterdam, H. J. Parijs, 1937, 342; E. VAN BOGAERT, “Alberico Gentili als voorloper van de School van het Natuurrecht”, *Rechtskundig Weekblad*, 1949, p. 993.

¹²⁷ C. MCKEOUGH, *Innocent Civilians: the Morality of Killing in War*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2002, p. 19-22.

6 Het verdere verloop tot de 19e eeuw

Stanislaw of Skarbimierz (1360-1431) was een Poolse rechtsgeleerde die in zijn boek 'Sermones Sapientialis' een doctrine voorstelde die de grondslag was voor het Poolse staatsbestel gedurende een lange tijd. Verder schreef hij 'De Bellis Justis' en 'De Rapina' waarin hij de eerste was die de 'Just War' theorie kaderde in het licht van de mensenrechten, lang voordat er van beide begrippen nog maar sprake was. Het oorspronkelijke doel van zijn sermoenen was om de Poolse kroon te legitimeren die op dat moment een oorlog uitvocht met de Orde der Teutonen en dus steun voor haar machtsaanspraak goed kon gebruiken.

Thomas Hobbes (1588-1679), die gezien wordt als een schrijver die dicht aanleunt bij het relativisme, schreef met 'Leviathan' uit 1651 een klassieker in de politieke filosofie van het sociaal contract. Ook hij werd beïnvloed door de onstabiele tijden toen hij zijn boek schreef: Engeland leed onder de burgeroorlog van Cromwell. In dit geschrift steunt hij op het werk van Thucydides die de geschiedenis van de Peloponnesische Oorlog beschreef¹²⁸. Een zeer bekend uittreksel is de dialoog tussen de Atheense generaals Cleomedes en Tisias over de onafhankelijkheid van de stadsstaat Melos¹²⁹. In het gesprek discussiëren ze over een eventueel bondgenootschap tussen Medos en Sparta:

*“Zij achten overduidelijk eervol wat hun behaagt en rechtvaardig waar ze baat bij hebben. Verder gaan ze [zelf] bijna nooit over tot het voeren van een oorlog, met uitzonderingen bij zelfverdediging, het terugdringen van aanvallers op hun grondgebied of het bevrijden van slachtoffers van dictaturen. Dit doen ze vanuit een humanitair oogpunt omdat ze medelijden hebben met die slachtoffers. [...] De sterken oefenen zoveel macht uit als ze kunnen, en de zwakken onderwerpen zich eraan zoveel ze moeten. Het is heersen óf overheerst worden.”*¹³⁰

¹²⁸ Hij vertaalde diens werk 'De Peloponnesische Oorlog'.

¹²⁹ M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. 34.

¹³⁰ T. HOBBS, *Leviathan* (1516), 1965, p. 1091.

Samuel Baron Von Pufendorf (1632-1694/1704) schreef 'De Iure Naturae et Gentium' uit 1672 waarin hij Grotius (met wie hij dezelfde godsdienst deelde, namelijk het protestantisme) trachtte te verzoenen met de nieuwe gangbare ideeën, zoals het sociaal contract van Hobbes. In de opvatting dat oorlog de normale staat der mensheid is, volgde hij Hobbes echter niet. Het sociaal contract van Hobbes staat voor een afspraak tussen de staat en het individu (de burger) waarbij het schenden van de rechten van de burgers door de staat, dit ook het schenden van dit sociaal contract betekent. Door deze schending verliest de staat haar legitimiteit en soevereiniteit.

Volgens Werner Jaeger (1888-1961) geldt het beginsel dat geweld geheel op zichzelf staat en haar eigen wetten kent die anders en onderscheiden zijn van die van de moraal.

7 Andere stromingen

Over oorlog en zijn ethische aspecten bestaan er uiteraard veel verschillende meningen. Sommige van onderstaande theorieën gaan lijnrecht in tegen de ‘Just War’ theorie maar anderen sluiten zich erbij aan of vullen juist aan waar de ‘Just War’ theorie wat in het ongewisse blijft.

7.1 *Liberale Interventionisten*

De liberale interventionisten zijn gekant tegen de non-interventionisten. De liberale tak van de interventionisten vindt dat de staat in de eerste plaats moet zorgen voor de eigen bevolking. Intervenieren verstoort de interne orde en is nefast voor de welvaart van de maatschappij.

7.2 *Realpolitik (Realisme)*

Deze stroming kijkt naar de afweging van de onderscheiden keuzes: is het gekozen instrument - in elk specifiek geval - de beste optie? Toch is er ook bij hen enig scepticisme te vinden als het gaat om de vraag of morele concepten zoals rechtvaardigheid zomaar kunnen toegepast worden op aangelegenheden van buitenlandse politiek¹³¹. De verdedigers van deze denkstroming beweren dat morele concepten nooit de handelingen van een staat mogen dicteren of begrenzen. Integendeel, een van de belangrijkste taken van een staat is de veiligheid te verzekeren van haar burgers en dus op te komen voor haar eigenbelang. Dit zijn natuurlijk niet bepaald twee kenmerken die zouden goedgekeurd worden door de voorstanders van de “virtue ethics”.

Deze stroming heeft twee afsplitsingen: de ene ‘descriptieve’ vorm vindt dat staten zich niet moreel kunnen gedragen; het andere, ‘prescriptief’ realisme, denkt dat eigenbelang de enige motivatie moet zijn voor een staat.

¹³¹ J. VOINA-MOTOC, “Moral-Rule and Rule of Law in International Politics: Common Sense, Political Realism, Skepticism” in *A Decade of Transformation*, I.W.M. Junior Visiting Fellows Conferences, Vol. 8, Wenen, 1999.

7.3 Militaristen

Militaristen zijn de mening toegedaan dat oorlog niet noodzakelijk slecht hoeft te zijn. Integendeel, het kan zelfs bevorderlijk zijn voor de maatschappij indien ze geconfronteerd wordt met een bepaald probleem. Het verschil met de ‘Just War’ verdediger zit hem hierin dat deze laatste steeds zal benadrukken dat vrede altijd belangrijker is dan oorlog.

7.4 Pacifisten¹³²

Logischerwijs gaat deze stroming uit van de vaststelling dat geweld moet vermeden worden omdat de aanhangers een moreel bezwaar hebben tegen het gebruik van geweld¹³³ en/of dat het pragmatisch gezien nooit loont om geweld te gebruiken. Er bestaan echter verschillende takken binnen het pacifisme. De ‘principiële’ pacifist keurt geweld af omdat het intrinsiek (uit zichzelf) slecht is. Geweld kan dus nooit gerechtvaardigd worden, zelfs niet om een groter kwaad te voorkomen. Dit wijst evenwel niet op een desinteresse voor de uiteindelijke gevolgen want de aanhangers gaan er van uit dat geweldloosheid de tegenstander verbijstert en hem daardoor (figuurlijk) ontwapent. Het gebruik van geweld is daarentegen slechts symptoombestrijding. Het verbaast de lezer waarschijnlijk dan ook niet dat deze these niet gesteund is op enig onderzoek, ervaring of strategie. De voorstanders vooral moeten gevonden worden binnen een religieus kader omdat ze nog steeds kunnen hopen op een ingrijpen van God, of, in het slechtste geval, een gelouterd verderleven van de ziel na de dood.

De andere tak, de ‘pragmatische’ pacifist, daarentegen bant het gebruik van geweld niet principieel. De these van deze theorie stelt dat: “geweld alleen maar meer geweld oproept en dat geweldloosheid dus effectiever is in het bestrijden van geweld.” Het gevaar bestaat dat mocht deze these gefalsifieerd worden, de hele theorie van het pragmatisch pacifisme dan wel in duigen valt.

¹³² T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

¹³³ Moreel verwerpelijk.

Diegenen die wel succesvol zijn geweest in het toepassen van pacifisme, denken we dan vooral aan Nelson Mandela, Mahatma Gandhi en Martin Luther King, konden grotendeels rusten op hun grote morele geweten¹³⁴ eerder dan op stakke theorieën of goed onderbouwde essays.

De grote tegenstelling tussen pacifisme en de ‘Just War’ doctrine is dat oorlog door de pacifisten wordt gezien als “een” manier om vrede te bereiken, wel beseffend dat deze optie niet de eerste keus is en dat de afloop erg onzeker is. De pacifisten geloven niet dat de uitslag van een oorlog met een redelijke kans op succes kan voorspeld worden, laat staan dat men er een voorwaarde van kan maken om hem te beginnen.

¹³⁴ R. J. ELFORD, “Christianity and War”, *The Cambridge Companion to Christian Ethics*, Cambridge, 2001, p. 174.

8 Opkomst van de natiestaat en de staatssoevereiniteit

Hoewel reeds onder de aandacht gebracht door de School van Salamanca, werd de natiestaat en de ermee gepaard gaande strikte staatssoevereiniteit pas ten volle ontwikkeld in de 19e eeuw¹³⁵. De politieke entiteiten van een land (onder invloed van de opkomst van het positivisme in de 19e eeuw) werden geacht als enige te kunnen beslissen over de noodzaak van gebruik van geweld. Op dat moment had de staat zich echter reeds lang het geweldmonopolie toegeëigend. Het recht om oorlog te voeren werd dan ook als een belangrijk element van de staatssoevereiniteit gezien. In dit opzicht heeft het niet veel zin om van een just of unjust war te spreken want elke oorlog, gestart door een soevereine staat, is vanuit dat gezichtspunt per definitie rechtmatig¹³⁶.

Na verloop van tijd werd het pad van de 'Just War' theorie verlaten. In de 19e eeuw oordeelde T. J. Lawrence¹³⁷ minachtend dat discussies over de voorwaarden tot een rechtvaardige oorlog nutteloos¹³⁸ zijn.

In de 19e eeuw steeg het aantal soevereine staten met gemiddeld één per 48 maand tegenover één nieuwe staat om de 18 maanden in de eerste helft van de 20e eeuw en één per 5 maand in de tweede helft van de 20e eeuw¹³⁹. Kwantitatief is het aantal soevereine staten gestegen van ongeveer 50 aan het begin van de 20e eeuw tot 192 in 2010¹⁴⁰.

Na twee desastreuze wereldoorlogen kwam dan toch eindelijk het besef dat een ongebreideld recht op oorlogvoeren¹⁴¹, zoals voorgestaan ten tijde van de 18e en 19e eeuw, toch op één of andere manier moest beperkt worden.

¹³⁵ Zie ook onderdeel 3.1.5: De katholieke katechismus

¹³⁶ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: a Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 20.

¹³⁷ Geciteerd door Y. DINSTEIN, *War, Aggression and Self-defence*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 67.

¹³⁸ De oorspronkelijke tekst heeft het over "oiseuses".

¹³⁹ M. KIDRON en R. SEGAL, *The State of the World Atlas*, Londen, Penguin Books, 1995, p. 154.

¹⁴⁰ J. HERBST, "Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice – Implications for Policy" in R. I. ROTBERG (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New Jersey, Princeton University Press, 2004, p. 304.

¹⁴¹ "Competence de guerre" of 'het absolute recht om als overheid autonoom te beslissen over het al dan niet aanwenden van het gebruik van geweld.'

Een eerste reactie kwam er op de Eerste Wereldoorlog met het Briand-Kellog Pact dat in 1928 werd getekend en waarin werd bepaald dat oorlog slechts het ultieme en laatste middel moest zijn voor het oplossen van geschillen tussen staten. Samen met de oprichting van de Volkenbond hoopte men dat dit een strenge beperking zou opleggen aan staten vooraleer tot oorlog over te gaan maar de geschiedenis bewees dat het opzet niet gelukt is.

Na de Eerste Wereldoorlog veranderde de focus van 'just' versus 'unjust' oorlog en naar discussies over 'offensieve' versus 'defensieve' oorlogen¹⁴² wat met zich meebracht dat men minder ethisch en meer militair-technisch ging oordelen. Veeleer werd de vraag gesteld wie het eerste schot afvuurde dan te discussiëren over de vraag wie een rechtvaardige oorlog voerde.

Om aan te tonen dat niet iedereen even hoog opliep met de westerse (kapitalistische) bezorgdheid over het begrip “rechtvaardige oorlog”, dient een uitspraak van Lenin geciteerd te worden over de ‘just cause’. Volgens hem stipuleerde het Sovjet rechtsstelsel dat een oorlog rechtvaardig was indien:

*“[It] serves the interest of the proletariat and secures for it [...] liberation from the (capitalist) yoke [...] and freedom for struggle and development.”*¹⁴³

Met de invoering van het ‘Veertien Punten Programma’ van Woodrow Wilson werd het recht op zelfbeschikking voor alle volkeren erkend. Men stelde dat dit principe tevens kon gepaard gaan met een streven naar onafhankelijkheid. Dit resulteerde in verschillende golven van onafhankelijkheidsbewegingen: van de dekolonialisering van gebieden in Azië en het Midden-Oosten vlak na de tweede Wereldoorlog over pogingen van de autonome Sovjetrepublieken om uit de invloedssfeer van het communisme te breken tot de bevrijdingsoorlogen in Afrika. Iedereen had recht op autonomie en het genot op soevereiniteit.

¹⁴² T. TAYLOR, “Just and Unjust Wars” in M. WAKEN (ed.), *War, Morality and the Military Profession*, Boulder, Westview Press, 1979, p. 225.

¹⁴³ Geciteerd door A. NUSSBAUM, *A Concise History of the Law of Nations*, New York, Macmillan, 1953, 287.

De internationale gemeenschap liet dit allemaal toe, zonder eisen te stellen op het gebied van een voldoende ontwikkeling van politieke en economische instellingen¹⁴⁴. Specifiek over de Afrikaanse situatie liet de regering Eisenhower zich als volgt uit:

*“[While many West African countries were] sorely lacking in both human and economic resources, this fact does not and will not slow the drive toward self-government and independence.”*¹⁴⁵

¹⁴⁴ J. HERBST, “Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice – Implications for Policy” in R. I. ROTBERG (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New Jersey, Princeton University Press, 2004, p. 307.

¹⁴⁵ National Security Council, “Statement of U.S. Policy towards West Africa”, NSC 6005/1, 9 april 1960 in H.D. SCHWAR, S. SHALOFF en G. W. LAFANTASIE (ed.), *Foreign Relations of the United States: Africa 1958-1960*, Washington D.C., Department of State, 1992, p. 117.

9 Het V.N. Handvest¹⁴⁶

Op 16 juni 1945 werd het Handvest van de Verenigde Naties officieel ondertekend in San Francisco. Met de invoering van dit Verdrag begon een nieuw tijdperk in het internationale recht. Zoals reeds eerder aangehaald betekende dit onder andere dat de lidstaten alleen nog mogen overgaan tot het voeren van een oorlog als ze de procedure in het Handvest volgen. Door de voorrangsregel in artikel 103 sluit dit ook alle andere manieren uit en dus ook de toepassing van de ‘Just War’ theorie. Met deze schijnbare doodsteek voor de ‘Just War’ theorie sluit dit hoofdstuk over de historische ontwikkeling van dit begrip dan ook af.

¹⁴⁶ Voor veel gebruikte artikels uit het Handvest van de Verenigde Naties: zie “Bijlagen”.

10 Conclusie

Bij het overschouwen van de bevindingen van dit eerste hoofdstuk zijn er een paar punten die in het oog springen:

- Een secularisatie van concepten over ‘Just War’ die reeds vroeg in de Middeleeuwen in gang is gezet
- Gecombineerd met de macht van de staat die gestaag groeide doorheen deze periode
- Het ontstaan van het concept ‘Just War’ dat tracht een rechtvaardiging te bieden voor een oorlog: dit concept dekt een lading die bestaat uit religieuze (Bijbelteksten) – morele – ethische – juridische (zoals een legitieme overheid en een deugdelijk humanitair optreden) en politieke argumenten waaraan moet voldaan worden bij het definiëren van een ‘just cause’.
- De theorie boekte vooral vooruitgang op het moment dat er een oorlog of crisis woedde: Augustinus schreef tijdens de invallen van de Barbaren; Suarez en de Vitoria bespraken de kolonialisatiepogingen in de beide Amerika’s; Grotius trachtte de uitwassen van de godsdienstoorlogen van zijn tijd in te perken en de hedendaagse auteurs argumenteren over de inval in Irak en de oorlog in Afghanistan met moderne varianten van de ‘Just War’ theorie.

Sommige van de volgende kwesties staan echter op dit moment ook ter discussie:

Eerst en vooral wordt de (fel bevochten) *secularisatie* soms deels teruggedrongen: vooral in Amerika zijn er verbazend veel theologische bronnen en auteurs die over de ‘Just war’ theorie handelen.

Het tweede feit heeft betrekking op de *staatssoevereiniteit* die zich inderdaad langzaam omhoog werkte als concept in het internationale rechtverkeer. Deze curve vertoont echter een plotse knik vanaf het midden van de 20e eeuw. Door de opkomst van supranationale, en in mindere mate de intergouvernementele, organisaties, regionale samenwerkingsverbanden en de Verenigde Naties zijn de bevoegdheden van een staat langzaam maar zeker ingeperkt geworden door een keurslijf van verdragen en rechtspraak. Hierdoor is de willekeur/autonomie die vergezeld ging met staatssoevereiniteit deels beknot omdat nu verantwoording moet afgelegd worden en tevens zijn daden juridisch moet beargumenteren alvorens over te gaan tot het gebruik van geweld onder de vorm van krijgsv verrichtingen. Hoewel in de praktijk toch blijkt dat het opgeven van een eigen buitenlandse politiek en defensie ten voordele van een supranationale organisatie minder vlot gaat dan gedacht omdat dit vrij gevoelige beleidsmaterie blijkt te zijn waar niet graag afstand van wordt gedaan.

HOOFDSTUK 2: JURIDISCH KADER

In het vorige hoofdstuk werd de historische evolutie van het 'Just war' begrip beschreven. In dit tweede hoofdstuk wordt ingegaan op wat vandaag de dag beschouwd wordt als de onderscheiden begrippen in de theorie van de 'Just war'. Hoewel er nog altijd onenigheid bestaat over de reikwijdte, invulling en opname in de (juridische) canon van die begrippen, wordt hier geprobeerd om toch een grootste gemene deler te vinden met behulp van de analyse van de actuele rechtsleer.

Maar vooraleer verder in dit hoofdstuk de essentiële voorwaarden voor een 'Just war' te bespreken, kijken we eerst naar de behandeling van het begrip 'geweld' in het international recht. Want naast belangstelling voor het 'Just war' facet, luidt de ondertitel van dit werkstuk 'de legitimiteit van het gebruik van geweld in het internationale recht'. Daarom is het logisch dat ook de andere belangrijke vormen van gebruik van geweld besproken worden. Eerst en vooral wordt het V.N. Verdrag besproken. Hiervoor wordt verwezen naar de geschiedenis in hoofdstuk 1 waar geëindigd is met de 'Just war' theorie naast het Handvest te leggen.

Tevens wordt gekeken naar de bestaande overeenkomsten en verschillen tussen de twee legitimatiegronden. De belangrijkste vraag in dit deel zal zijn of de 'Just war' theorie überhaupt mág en kán bestaan naast deze mijlpaal in de rechtsgeschiedenis die het Handvest toch is. In hoofdstuk 1 werd reeds aangestipt dat het V.N. Handvest eigenlijk voorrang heeft op alle andere rechtsregels die van toepassing zijn op geïnstitutionaliseerd geweld, dus ook op de 'Just war' traditie.

Eventuele andere bestaande manieren om geweld te legitimeren worden hieronder ook kort besproken. Datgene wat op dit moment het meest gebruikt wordt om oorlog te rechtvaardigen zijn begrippen als zelfverdediging, humanitaire interventie en peace-enforcement missies van de V.N. Veiligheidsraad. Vervolgens gaan we over tot vraag wat nu precies oorlog is in een poging om het onderzoeksgebied af te bakenen. Eens dit gedefinieerd is, kan geoordeeld worden of het heikele dispuut over 'non-state actors' eigenlijk thuishoort in een betoog over de vormen van oorlog.

Afsluitend wordt gekeken naar de 'Just war' theorie zelf en de drie onderdelen die elk een ander tijdsdeel van de oorlog behandelen: 'ius ad bellum' (vooraf); 'ius in bellum' (tijdens) en 'ius post bellum' (nadien). Weliswaar ligt de nadruk in deze masterproef op het 'ius ad bellum' (wanneer mag men een oorlog beginnen) maar minstens even belangrijk (toch zeker in de praktijk op het slagveld) is het 'ius in bellum' (hoe moet men oorlogvoeren) dat hier dan ook besproken wordt. Volledigheidshalve belicht ik ook kort het 'ius post bellum' dat richtlijnen uitzet hoe men moet handelen nadat de oorlog gestreden is.

1 Bestaat er een conflict tussen de ‘Just war’ theorie en het V.N. Charter¹⁴⁷?

We hebben in hoofdstuk 1 de ‘Just war’ theorie historisch geplaatst. Het is dan ook leerrijk om het te vergelijken met het Handvest van de Verenigde Naties om uit te maken of de ‘Just war’ theorie een verouderd theoretisch concept is of integendeel een dynamisch en levend begrip met een eigen inbreng in deze discussie. Naar de letter van het V.N. verdrag is er eigenlijk geen twijfel mogelijk: artikel 2 (4) stipuleert duidelijk dat alles verboden is dat niet door het verdrag is toegelaten. Op de vraag of er een conflict is tussen het Handvest en de ‘Just war’ theorie, is er dus enkel een bevestigend antwoord mogelijk! Het V.N. Charter sluit alle andere manieren uit om een conflict op een gewelddadige manier te beginnen en te beëindigen. In overweging genomen dat bijna alle staten lid zijn van de V.N.¹⁴⁸ en diegene die geen partij zijn bij het Handvest gedwongen kunnen worden om te handelen volgens de principes die erin vervat liggen op het vlak van wereldwijde vrede en veiligheid¹⁴⁹, mag men stellen dat dit artikel universele werking heeft.

Het V.N. Handvest is ondertussen meer dan 60 jaar oud maar is nog steeds dé referentie als het gaat om mensenrechten, vluchtelingen, non-proliferatie van kernwapens, aids en dergelijke meer¹⁵⁰. Met betrekking tot de legitimatie van een oorlog zijn de Verenigde Naties vanuit een ander standpunt interessant: de intergouvernementele organisatie heeft met het Handvest een sterk instrument in huis om beperkingen op te leggen aan het gebruik van geweld. Verder heeft het Charter nog een paar andere voordelen te bieden die los staan van de juridische (dwang)middelen: doordat men verplicht is om het Verdrag na te leven (op straffe van bepaalde sancties¹⁵¹), kan voorkomen worden dat landen het recht in eigen handen nemen door een eigengereid optreden te beperken.

¹⁴⁷ Als verwezen wordt naar het V.N. Verdrag, Handvest of Charter wordt telkens dezelfde tekst bedoeld, namelijk het Verdrag dat op 26 juli 1945 te San Francisco werd ondertekend.

¹⁴⁸ Op dit moment zijn er 192 lidstaten, <http://www.un.org/en/members/growth.shtml>, 28 april 2010.

¹⁴⁹ Artikel 2 (6) van het V.N. Handvest.

¹⁵⁰ Zie hiervoor de verscheiden organen zoals W.H.O., F.A.O., I.A.E.A., U.N.E.S.C.O.,...

¹⁵¹ Hoofdstuk VII van het V.N. Handvest.

Indien een staat dan toch zou overwegen om de Verenigde Naties te omzeilen, bestaat de kans dat zo een actie zou resulteren in publieke schande¹⁵². Dit argument gaat echter vlugger op voor de kleinere lidstaten dan voor de grotere omdat die nu eenmaal sneller geneigd zijn om zich te schikken naar de publieke opinie. Door het vetorecht dat enkele landen (in casus de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog) in de V.N. Veiligheidsraad bezitten, kan eveneens gesteld worden dat dit als een extra rem werkt op het te vlug naar geweld grijpen af te blokken. Abstractie makend van het vetorecht, kan men het gebruik van de publieke opinie classificeren onder de noemer “public shaming”.

Het is nu duidelijk dat het Handvest exhaustief opsomt hoe een oorlog kan gerechtvaardigd worden. Maar waarom zijn de alternatieve – niet toegelaten (?) – manieren dan nog steeds populair in de rechtsleer? De redenen waarom gezocht wordt naar alternatieven zijn tegelijkertijd de zwakke punten van de oplossing zoals ze voorgesteld zijn in het Charter: het ontbreekt Hoofdstuk VII (de meest gebruikte en legale manier om het gebruik van geweld te legitimeren) aan flexibiliteit¹⁵³. In het Europese en nationale recht is er een zekere mate van soepelheid ingebouwd door enerzijds het inbouwen van billijkheid en anderzijds door aan een gerechtelijke instantie de bevoegdheid te geven om de interpretatie van bepaalde begrippen te verzorgen, bijvoorbeeld onder de vorm van een prejudiciële vraag. In de ‘Just war’ theorie zijn er daarentegen zes voorwaarden gesteld om het gebruik van geweld te beperken. Daarnaast kan de invulling van die voorwaarden op een soepele manier gebeuren. Als de agerende staat bijvoorbeeld aanvaard wordt als ‘proper authority’, is er geen enkel beletsel meer om over te gaan tot een unilateraal optreden en bestaat er evenmin een kans op annulatie van die beslissing doordat andere staten geen veto kunnen stellen. Sommige auteurs gebruiken een meer utilitair argument dat inhoudt dat “als het V.N. Charter in de praktijk toch geschonden wordt¹⁵⁴, waarom moeten we er dan nog rekening mee houden?”

¹⁵² In de woorden van J. HERBST: “international opprobrium”, zie J. HERBST, “Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice – Implications for Policy” in R. I. ROTBERG (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New Jersey, New York, Princeton University Press, 2004, p. 308.

¹⁵³ Zie verder bij de bespreking van de verschillende alternatieven voor een ‘Just war’ theorie.

¹⁵⁴ Zie de voorbeelden die zich in de actualiteit voordoen zoals de interventie in Irak (waar duidelijke economische motieven meespeelden volgens Stahn) die niet afdoende werden beargumenteerd door beroep te doen op Hoofdstuk VII van het Handvest.

Op dit moment is er dus een patstelling tussen enerzijds het Handvest dat bepaalt dat niets mag als het niet voorzien is en anderzijds de staten praktijk die aantoonde dat men zich niet stoort aan dit verbod. Een mogelijke oplossing om uit de heersende impasse te geraken is om de alternatieve manieren van gebruik van geweld in te passen in het V.N. Charter. Hiervoor zijn verscheidene opties mogelijk:

1. Optie 1: door het verruimen of verduidelijken van artikel 2 (4) worden er anderen manieren mogelijk om op een legitieme manier intra-statelijk geweld te gebruiken.
2. Optie 2: toch blijven vasthouden aan het (achterhaald?) karakter van het Handvest maar achteraf en individueel beslissen of er verzachtende omstandigheden en altruïstische of humanitaire motieven te vinden waren in het optreden van de staat. Indien dit inderdaad het geval is, kan het optreden gedoogd worden in plaats van de actor te bestraffen¹⁵⁵. Hierbij kan een vergelijking gemaakt worden met noodweer en de seponeringsbevoegdheid van het Openbaar Ministerie in het nationale strafrecht.

Ondertussen is optie 2 geëvolueerd naar een wijd erkend model om gewelddadige interventies af te handelen. Meer specifiek wordt dit gebruikt in operaties om het gezamenlijk belang af te dwingen¹⁵⁶.

¹⁵⁵ C. STAHN, "Enforcement of the Collective Will After Iraq", 97 *AJIL*, 2003, p. 804 en 816.

¹⁵⁶ C. STAHN, "Enforcement of the Collective Will After Iraq", 97 *AJIL*, 2003, p. 816 citeert uit O. SCHACHTER, *International Law in Theory and Practice*, Volume 13 van *Developments in International Law* Martinus Nijhoff Publishers, 1991, p. 216 en S. CHESTERMAN, *Just war or just peace?: Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 226-229; T. M. FRANCK, *Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks*, The Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 174-191.

Het grote probleem met beide opties is het gevaar voor de “slippery slope” bij de interpretatie van de omstandigheden¹⁵⁷: eens men uitzonderingen begint toe te laten, vrezen sommigen¹⁵⁸ voor het uiteindelijke compromitteren van de integriteit en het doel van het V.N. Charter. Andere auteurs¹⁵⁹ poneren dat het principe van niet-interventie niet absoluut is (dus relatief). Om redenen van het behoud van wereldorde, de bescherming van mensenrechten of het promoten van zelfbeschikking, is het tijdelijke opzijzetten van het concept toegelaten. Hoewel dit een minderheidsopvatting is, is ze toch populair onder de rechtsgeleerden. Brownlie¹⁶⁰ en anderen¹⁶¹ aan de andere kant zijn een voorstander van een absolute toepassing van de regels over interventie als fundamentele internationale rechtsregel. Brownlie is pas voor een interventie indien het aangewend wordt ter zelfverdediging of indien het goedgekeurd werd door de Verenigde Naties. Dit in tegenstelling tot Bowett die niet alleen een interventie mogelijk ziet als het uitgevoerd wordt volgens de voorgeschreven voorwaarden van het Charter maar ook om onderdanen in het buitenland te beschermen of om redenen van humanitaire interventie. Sommige auteurs gaan nog verder en argumenteren dat art. 2 (4) van het Handvest niet langer geldig is omdat het in de loop der jaren al zodanig veel geschonden is¹⁶². Ze beogen enkel nog een legitimatie via politieke rechtvaardiging, het voorrangsprincipe van een doctrine of het verantwoorden via een nationale rechtsregel.

¹⁵⁷ I. SHEARER, “A Revival of the Just War Theory?”, in M. N. SCHMITT en J. PEJIC (eds.), *International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines : Essays in Honour of Yoram Dinstein*, Volume 15 van International Humanitarian Law Series, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 10.

¹⁵⁸ B. SIMMA, “NATO, the UN and the use of force: legal aspects”, 10 *AJIL*, 1999, p. 1-22.

¹⁵⁹ J. NORTON MOORE, *Law and the Grenada Mission*, Center for Law and National Security, University of Virginia School of Law, 1984, p. 32; M. REISMAN, “Coercion and Self-Determination: Construing Charter Article 2 (4)”, 78 *AJIL*, 1984, p. 642.

¹⁶⁰ I. BROWNLIE, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, Clarendon Press, 1981, p. 328-329.

¹⁶¹ R. HIGGINS, *International Law and How We Use it*, Oxford, Oxford University Press, 1994, p. 238-239; S. CHESTERMAN, *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2003, p. 295.

¹⁶² T. FRANCK, E. WEISBAND, *World Politics: Verbal Strategy Among the Superpowers*, Oxford, Oxford University Press, 1972, p. 176.

Daarom is het misschien beter om een meer flexibele lezing van het V.N. Handvest toe te laten. Dit zou wel alleen kunnen in bepaalde ernstige situaties die een krachtig optreden vergen. Zodoende gaat men akkoord met de mogelijkheid dat het Charter, zoals andere grondwettelijke documenten, vatbaar is voor evolutie en interpretatie¹⁶³. In plaats van de Verenigde Naties zullen het ad-hoc allianties ('coalition of the willing') of regionale organisaties zoals de N.A.V.O. zijn die zullen aansturen op een invasie. Het gevaar bestaat dan natuurlijk dat interventies, eens ze niet meer beperkt worden door het V.N. Charter, soepeler¹⁶⁴ worden toegepast, minder democratisch worden gestemd en zonder de juiste reden of naleving van de noodzakelijke voorzorgsmaatregelen van de 'Just war' traditie worden toegepast¹⁶⁵. Stel dat er dan een invasie wordt uitgevoerd die, hoewel niet gesteund wordt de V.N. Veiligheidsraad, toch voldoet aan de zes voorwaarden uit de 'Just war' theorie en de internationale publieke opinie dit eigengereid optreden als succesvol percipieert. Indien het inderdaad zover zou komen, zou dit een serieuze blaam zijn voor de autoriteit en de geloofwaardigheid van de Verenigde Naties zelf.¹⁶⁶

¹⁶³ Het VN Charter als grondwettelijk document: W. FRIEDMANN, *The Changing Structure of International Law*, Londen, Stevens, 1964, p. 153-154.

¹⁶⁴ *The Responsibility to Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, International Development Research Centre, Ottawa, 2001, www.icg.org.

¹⁶⁵ Report, § 4.15 – 4.43.

¹⁶⁶ Report, § 6.39 – 6.40.

2 Wat is de huidige stand van zaken?

Recentelijk is de rechtsgeleerde geconfronteerd met nieuwe ontwikkelingen in het veld. Het wettelijk kader waar hij tot nu mee werkt is vlak na de Tweede Wereldoorlog geschapen maar het Handvest is niet meer toereikend om op een afdoende manier met recente tendensen om te gaan. Deze nieuwe factoren behelzen onder andere het probleem van de ‘non-state actors’. Hoe behandelt men groeperingen die niet gebonden zijn aan een territorium of overheid? Dit vraagstuk is vooral van belang bij terroristische groeperingen die onafhankelijk van enige staat opereren. De introductie en de dreiging die van het bezit van massavernietigingswapens op het geopolitieke toneel uitgaat, is een andere nieuwigheid. Wat zijn de voorwaarden van proportionaliteit nog waard als met het huidige arsenaal aan kernwapens meerdere keren de wereld kan vernietigd worden (het M.A.D. Fenomeen)¹⁶⁷? Een andere factor is de neiging van sommige staten om zich te beroepen op de “pre-emptive strike”: hard en gewapend toeslaan nog vooraleer de tegenpartij kans heeft gehad om een eerste schot te lossen. De preventieve aanval is een vrij recente doctrine die geherlanceerd werd door de regering Bush, die ze vooral tegen terroristische groeperingen en niet zozeer tegen staten wou toepassen.

¹⁶⁷ M.A.D. staat voor Mutual Assured Destruction

3 Definitie van oorlog

Iedereen die het morele aspect van militaire interventies of van oorlog in het algemeen onderzoekt, zal vroeg of laat geconfronteerd worden met de volgende twee kwesties:

- Onder welke omstandigheden is het gerechtvaardigd om de soevereiniteit van een land te schenden door middel van een interventie? Dit noemt men het soevereiniteitsvraagstuk¹⁶⁸. Hoewel dit reeds opgeworpen werd door de School van Salamanca (16^e eeuw), is het nog steeds een brandend actueel onderwerp wat kan afgeleid worden uit het belang dat er aan gehecht wordt in het V.N. Handvest.¹⁶⁹
- De tweede vraag die onderzocht moet worden: “Is het gebruik van geweld het meest geschikte instrument om het probleem op te lossen?” (noodzaak)

Deze twee vragen zijn ook diegenen die, niet toevallig, terugkeren in het 'ius ad bellum' vraagstuk. De zes criteria van de 'Just war' theorie die we hieronder gaan behandelen kunnen opgedeeld worden in twee delen. De eerste drie voorwaarden handelen over het soevereiniteitsvraagstuk ('proper authority', 'just cause' en 'right intention'). Het tweede deel, met drie volgende voorwaarden die niet toevallig pas later werden geïntroduceerd, heeft betrekking op de aangepastheid of geschiktheid tussen het te verwezenlijken doel en de manier waarop men dit tracht te bereiken ('reasonable chance of success', 'proportionality', 'last resort').

Vooraleer gewerkt kan worden met deze begrippen, is een welomlijnde begripsomschrijving nodig. Daarom moet eerst de vraag: “Wat is oorlog precies?” beantwoord worden. Oorlog is volgens een veel gebruikte definitie een “gewapend conflict tussen onafhankelijke staten”. Hieraan kunnen direct enkele conclusies gekoppeld worden: oorlog kan alleen bestaan tussen (erkende) staten. Non-state actors worden door de definitie dus uitgesloten en eveneens volgens deze definitie is een burgeroorlog dus geen echte oorlog als dusdanig.

¹⁶⁸ Zie de referenties naar de rechtsgeleerden die in hoofdstuk 1 besproken zijn.

¹⁶⁹ Artikel 2 §1 en 2 §7 van het V.N. Charter

Met deze werkbare definitie kan nu overgegaan worden tot het volgende belangrijke onderwerp. Wat is de ‘casus belli’ of, wat is de reden om een oorlog te beginnen? Los van economische, religieuze of politieke motieven is “het doel van oorlog is om vrede te brengen.” Dit kan op het eerste zicht erg contradictorisch lijken maar bij nader inzien zit er toch een zekere logica in. De situatie van vrede ná de oorlog moet “verkieslijker” zijn dan die van vóór de “oorlog” of op zijn minst te prefereren zijn boven de situatie indien de oorlog nooit zou gevoerd zijn.

De volgende stap is de vraag wat men in een oorlog precies kan en mag. Hieronder worden dan de daden beschreven die qua uitvoering zouden verschillen mocht er vrede zijn. Von Clausewitz verwoordde de volgende stelling: “*Oorlog is een geweldsdaad die theoretisch geen beperkingen kent.*”¹⁷⁰ Vanuit deze optiek is het maar een kleine stap naar de “Totalen Krieg” van Goebbels waarmee hij verwees dat er geen intrinsieke grenzen meer zijn met betrekking tot de handelingen en middelen die ingezet worden tijdens de oorlog.

Een laatste vraag die moet beantwoord worden is wie de finale gevolgen draagt. Sommigen menen dat de agressor verantwoordelijk is voor alle consequenties van de strijd die hij begonnen is. Andere auteurs vinden dat beide partijen verantwoordelijk blijven omdat elk van de tegenstanders de ander tot actie dwingt. Het resultaat daarvan is een wederkerige actie, een voortdurende escalatie, waarin geen van beide partijen volledig schuldig is, ook al komt hij als eerste in actie, daar elke actie preventief genoemd kan worden en dat vrijwel zeker ook zal zijn. Deze laatste visie is van weinig praktisch nut omdat dit dispuut dan niet echt kan beslecht worden.

Na dit summier overzicht van wat oorlog betekent en inhoudt, kan overgaan worden tot het analyseren van de vormen en legitieme manieren die ons resten om het gebruik van geweld te rechtvaardigen.

¹⁷⁰ C. VON CLAUSEWITZ, *On War*, Wilder Publications, 2008, 264.

3.1 Gewapend conflict en geweld

Traditioneel, dit betekent vóór het oprichten van de V.N., werd oorlog gezien en aanvaard als een legitieme actie tegen een onwettige daad van een agressorstaat om zo genoegdoening te verkrijgen voor de geleden schade.

“It would be impossible for the world to be happy... [if] the innocent were not allowed to teach the guilty a lesson” – De Vitoria

Hieronder worden een aantal situaties beschreven die verband houden met geweld en gewapende conflicten zonder evenwel te resulteren in de classificatie van oorlog. Het doorslaggevende argument om te besluiten dat het niet over een oorlog gaat is - zowel in het eerste als in het tweede voorbeeld - de vrijwilligheid waarmee gekozen wordt om zich bloot te stellen aan geweld.

De competitieve strijd van adellijke jongemannen tijdens een toernooi om hun volwassenheid te bewijzen kan beschouwd worden als een educatieve of vormende oorlog want tijdens zo een maturiteitsproef wordt de natuurlijke ongedurigheid en competitiedrift beteugeld tot vormen van schoon – zij het mogelijk fataal – spel¹⁷¹. Dit alles gebeurt echter op basis van onderlinge instemming, de jongeren nemen vrijwillig deel waarbij geen officier vertelt hoe het moet (dus is er geen hogere dwang) en ze kunnen op elk moment het spel stoppen.

Huursoldaten die in Italië werden ingezet tijdens de Renaissance deden dit deels om een zakelijke overeenkomst na te leven (ze werden gevraagd om te vechten in ruil voor het uitkeren van soldij), maar deels ook uit politieke speculatie. Deze huurlingen hadden echter wel nog steeds een zekere vrijheid om te beslissen of ze al dan niet meededen aan de strijd.

¹⁷¹ J. RUSKIN, *The Crown of Wild Olive: Four Lectures on Industry and War*, New York, Smith, Elder & Co, 1874, p. 90-91.

Verder werden deze oorlogen ook gekenmerkt door hun beperkte omvang qua strijd: er vielen betrekkelijk weinig doden omdat het soms twee huurlingenlegers waren die tegenover elkaar stonden wat de animo om te strijden niet bevorderde. Dit is nog steeds geen misdadige oorlog want alle deelnemers doen mee met hun volle instemming. Walzer vraagt zich af of onze houding zou veranderen indien de huurlingen arme, radeloze geronselde mannen waren die geen andere uitweg zagen dan te tekenen?

Een soldaat kan dan al een beroepsmilitair zijn maar hoe meer een soldaat vecht omdat hij een ‘gemeenschappelijke zaak’ toegedaan is, hoe meer we het als een misdaad zullen zien als hij tot vechten gedwongen wordt. De vrije keuze gaat dan over in een plicht om te vechten.

3.2 Andere (legitieme) manieren van gebruik van geweld:

We hebben gezien dat artikel 2 (4) van het V.N. Handvest alleen maar het gebruik van geweld toelaat indien het in overeenstemming is met het doel en met in acht neming van de uitzonderingen die zijn opgesomd in het Handvest zelf. De eerste logische reden die geweld rechtvaardigt is zelfverdediging. De andere legitimatiegronden zijn humanitaire interventies en via toelating van de V.N. Veiligheidsraad onder Hoofdstuk VII. Als laatste kan de 'responsibility to protect' vermeld worden: dit is een nieuw begrip en dus niet voorzien in het Handvest maar wel relevant omdat het dicht aanleunt bij de ‘Just war’ theorie (die quasi dezelfde voorwaarden vooropstelt) en bij humanitaire interventies.

3.2.1 Artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties (zelfverdediging)

Zelfverdediging is expliciet voorzien als legitimatie tot gebruik van geweld in artikel 51 van het Handvest. Het artikel bevestigt zelfs dat zelfverdediging een inherent recht van elke staat¹⁷² is.

¹⁷² Letterlijk geformuleerd in artikel 51 VN Handvest over zelfverdediging

Dit betekent dat het begrip ouder is dan het V.N. Handvest en dus tot het gewoonterecht kan gerekend worden. In de Nicaragua-zaak voor het Internationaal Gerechtshof meende het Hof dat er een verschil was tussen de betekenis van zelfverdediging in artikel 51 en het recht op zelfverdediging in het gewoonterecht¹⁷³. Het artikel zelf is in vrij algemene bewoordingen opgesteld en regelt dus niet alle aspecten van zelfverdediging zoals bijvoorbeeld het proportionaliteit- en noodzakelijkheidprincipe. Dit in tegenstelling tot het gewoonterecht waar dit wel uitgebreid in vermeld staat. Dus hoewel het niet letterlijk opgenomen is in het V.N. Charter, is een staat toch verplicht om zich aan de voorwaarden uit het gewoonterecht te houden omdat dit invloed heeft op de interpretatie van artikel 51, waar een staat zich als verdragspartij in ieder geval moet aan houden. De principiëenzaak over noodweer is het 'Caroline incident' uit 1837. De motivering in deze zaak vermeldde de proportionaliteit- en noodzakelijkheidprincipes waarbij volgens Daniel Webster¹⁷⁴ de noodzaak om tot zelfverdediging over te gaan “instant and overwhelming”¹⁷⁵ moet zijn om aanvaardbaar te zijn. Deze bijkomende conditie legde volgens velen de basis voor een anticiperend begrip van zelfverdediging. Dit proactief optreden kan echter alleen in het geval dat de dreiging die uitgaat van de tegenstander ook 'imminent' is.¹⁷⁶ In de zaak 'Caroline' werd voor het eerst gesteld dat het recht op zelfverdediging van een staat zich niet hoeft te beperken tot een dreiging die uitgaat van een ander land maar ook toepasselijk is op een dreiging veroorzaakt door 'non-state actors'.

Eén van de problemen met het begrip zelfverdediging is dat het in sommige gevallen soms moeilijk te bepalen is wie nu precies het slachtoffer en wie de dader is omdat de zaken zo gecompliceerd zijn. Gemakshalve kunnen enkele recente voorbeelden¹⁷⁷ aantonen hoe problematisch de definiëring soms kan zijn: vanaf wanneer is er sprake van een 'gewapende aanval'?¹⁷⁸ Ligt de scheidingslijn bij een incident aan de staatsgrenzen¹⁷⁹, “propere” (lucht)bombardement die alleen militaire doelwitten raken, computeraanvallen die gericht zijn op

¹⁷³ Internationaal Gerechtshof, *Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua v. Verenigde Staten*. Merits, 27 juni 1986, §176.

¹⁷⁴ De toenmalige minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten van Amerika.

¹⁷⁵ “Beduidende omvang en impact”.

¹⁷⁶ C. GREENWOOD; *The Caroline*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law; R. Y. JENNINGS, “The Caroline and McLeod Cases”, 32 *AJIL*, 1938, p. 82-99.

¹⁷⁷ K. DE FEYTER, “Vrede in het Internationale Recht” in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK, *Recht en Vrede. Over Juridische Conflictregeling*, Ad Vocare, 17.1, Larcier, 2009, p. 29-45.

¹⁷⁸ Zie ook het deel over ‘last resort’: waar begint de echte militaire campagne en waar eindigt het ‘voorspel’?

¹⁷⁹ Zijn waarschuwingsschoten al deel van het oorlogvoeren? Zie: “Schietincident tussen Noord- en Zuid-Koreaanse Schepen”, *Knack*, 10 november 2009.

het informaticasysteem van de overheid, enz... Sommigen argumenteren zelfs dat er sprake kan zijn van een gewapende aanval op het moment dat een radargeleide raket op een doel vergrendeld wordt. Een andere situatie doet zich voor bij het plaatsen van (zee)mijnen: wanneer begint hier de effectieve aanval? Bij het plaatsen van de mijn of bij de explosie. En wie is dan de agressor in beide gevallen? De mijnenlegger of diegene die de mijn tot ontploffing brengt?¹⁸⁰

Zelfverdediging kan bovendien enkel maar ingeroepen worden na een ‘gewapende aanval’. Maar wat moet hieronder verstaan worden? Ook hier zwijgt artikel 51 over de precieze betekenis waardoor naar het gewoonterecht, zoals uitgelegd door het Internationaal Gerechtshof, moet gekeken worden om een antwoord te vinden. In de arresten van het Internationaal Gerechtshof wordt gesproken over de mate van *intensiteit* en de *kwalificatie* van de agressor als gewapende staat of groep. Qua intensiteit moet men kunnen spreken van een beduidende omvang en impact¹⁸¹. Bijvoorbeeld in het geval van een opeenvolging van kleinere incidenten is het niet duidelijk of dit kan gekwalificeerd worden als een voorval van beduidende omvang en impact.

Een ander heet hangijzer in de discussie over zelfverdediging de anticipatorische zelfverdediging of ‘pre-emptive strike’ (preventieve aanval). Eigenlijk is dit niet toegelaten door het V.N. Handvest want artikel 51 vormt een uitzondering op artikel 2 (4) dat het gebruik van geweld verbiedt. Een uitzondering zoals de pre-emptive strike moet dan ook strikt geïnterpreteerd worden en kan geen vrijgeleide vormen voor elk gebruik van geweld ter verdediging van vermeende veiligheidsbelangen¹⁸². In het arrest van het Internationale Gerechtshof dat hier besproken wordt, is de enige vermelding over ‘pre-emptive strike’:

¹⁸⁰ C GRAY, “The British Position in Regard to the Gulf Conflict”, *ICLQ* 17, 1988, p. 420-427; A. G. Y THORPE, “Mine Warfare at Sea – Some Legal Aspects of the Future”, *Ocean Development and International Law* 18, 1987, p. 255; M. H. NORDQUIST en M. G. WACHENFELD, “Legal Aspects of Reflagging Kuwaiti Tankers and the Laying of Mines in the Persian Gulf”, *German Yearbook of International Law* 31, 1988, p. 138.

¹⁸¹ Internationaal Gerechtshof, *Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua v. Verenigde Staten. Merits*, 27 juni 1986, §195. Over de intensiteitsvereiste, zie ook C. GRAY, *International Law and the Use of Force*, Oxford, Oxford University Press, 2008, p. 143-148.

¹⁸² Internationaal Gerechtshof, *Armed Activities on the Territory of the Congo. Congo v. Uganda, Merits*, 19 december 2005, §148.

*“In the case of individual self-defence, the exercise of this right is subject to the state concerned having been the victim of an armed attack”*¹⁸³. De reden waarom het Hof niet geoordeeld heeft over het preventief gebruik van geweld ligt besloten in de simpele reden dat het niet werd ingeroepen door de partijen waardoor er dus ook geen mening kon over geformuleerd worden in deze zaak.

Een laatste onderdeel van zelfverdediging is de zogenaamde 'collectieve zelfverdediging'. Dit gebeurt als andere landen een land in de problemen ter hulp snellen. Voorbeelden hiervan zijn terug te vinden in artikel 5 van het NAVO-verdrag (de zogenaamde 'Mutual defense clause') waarbij de aanval tegen een lidstaat wordt beschouwd als een aanval tegen allen. Elke NAVO-lidstaat zegt dan toe de aangevallen partij te zullen bijstaan.

3.2.2 Hoofdstuk VII V.N. Handvest

Het doel van hoofdstuk VII van het V.N. Charter is *“to stop any threats, to maintain or restore international peace and security”*.¹⁸⁴ Dit doel kan bereikt worden via peace-enforcement zoals vermeld in artikel 42 van het Handvest. Maar peace-enforcement kan alleen toegepast worden als die wordt goedgekeurd door een gemotiveerde resolutie van de V.N. Veiligheidsraad. In de logica van het Handvest treedt dit systeem van collectieve rechtshandhaving in de plaats van de uitoefening van het individuele recht op zelfverdediging van zodra de Veiligheidsraad in staat is om maatregelen te nemen.

¹⁸³ Internationaal Gerechtshof, *Armed Activities on the Territory of the Congo. Congo v. Uganda, Merits*, 19 december 2005, §195.

¹⁸⁴ Article 39 of the U.N. Charter.

3.2.3 Humanitaire Interventies

Niettegenstaande het feit dat humanitaire interventies in klaarblijkelijke tegenspraak zijn met artikel 2 (4) en 2 (7) van het V.N. Handvest, kan het toch aangewend worden om de soevereiniteit van staten in vraag te stellen. De morele imperatief dat wij (de internationale gemeenschap) geen mensen mogen laten sterven¹⁸⁵ is het belangrijkste argument om dit alternatief toch toe te laten. Dit adagium kan interventies op grond van uitzonderlijke omstandigheden rechtvaardigen zoals zware mensenrechtenschendingen of grove discriminatie van minderheden. Een recent voorbeeld waar de belangen van religieuze en etnische minderheden in het gedrang waren, was de situatie in de Balkan (Ex-Joegoslavië) op het einde van de vorige eeuw die uiteindelijk resulteerden in een humanitaire interventie onder leiding van de NAVO.

Een gekend gevaar bij humanitaire interventies is dreigen met geweld zonder de intentie te hebben om het uit te oefenen en het leger inzetten zonder de bedoeling om hun krijgsmacht ook daadwerkelijk te gebruiken.¹⁸⁶ Smith¹⁸⁷ stelde een vergelijking op om het vermogen van de strijdkrachten te berekenen. Volgens hem is de capaciteit van een leger (C) gelijk aan de middelen (M) vermenigvuldigd met de toestand (T) in het kwadraat en vermenigvuldigd met drie keer de politiek wil (W). Wiskundig voorgesteld betekent dit $C = M \times W^2 \times 3W$. Deze pseudo-wetenschappelijke stelling is een leuke manier om duidelijk te maken dat Smith tactiek en bevoorradings ondergeschikt acht aan de politieke wil om tot een interventie over te gaan.

¹⁸⁵ "We should not let people die".

¹⁸⁶ R. SMITH, *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*, New York, Alfred A. Knopf, 2007, 430.

¹⁸⁷ Commandant van de Britse pantserdivisie tijdens de Golfoorlog van 1991 en bevelhebber van de V.N. missie Unprofor in Bosnië.

3.2.4 Responsibility to Protect

Dit concept is zeer recent ontwikkeld in het internationale recht en was een reactie op het gebrek aan optreden in Rwanda (of preciezer, het gebrek aan effectief optreden van de internationale gemeenschap) en de daaropvolgende genocide in 1994. Deze humanitaire ramp heeft een diepe indruk nagelaten op zowel de theorie als op de praktijk van interventies. Zelfs diegenen die zeer gekant waren tegen gewapende humanitaire interventie en zeer sceptisch stonden tegenover de kansen op succes moeten nu toegeven dat het – alleszins in theorie – kan dat een humanitaire interventie gerechtvaardigd is indien de humanitaire crisis ernstig genoeg is.¹⁸⁸

Het 'Responsibility to Protect' (R2P) principe werd formeel erkend in Resolutie 1674¹⁸⁹ en op de VN wereldtop in 2005¹⁹⁰. Verdere bewijzen dat het R2P principe meer en meer ingang vindt in de hedendaagse internationale rechtsleer kan men vinden in een VN rapport¹⁹¹ : *“there is a growing recognition that the issue is not the 'right to intervene' of any State, but the 'responsibility to protect' of every State.”* Met deze erkenning tonen de staatshoofden en regeringsleiders impliciet ook hun bereidheid aan om actie te ondernemen indien geweldloze opties niet adequaat blijken te zijn en in het geval dat nationale regeringen manifest niet in staat zijn om hun bevolking te beschermen tegen genocides, oorlogsmisdaden, etnische zuiveringen en misdaden tegen de mensheid. De verdere ontwikkeling van de R2P werd door sommige rechtsgeleerden gezien als een heuse revolutie in het denkpatroon over staatssoevereiniteit. Onder andere Thakur en Weiss zien het concept in zo'n opzicht: *“The most dramatic development of our time – comparable to the Nuremberg trials and the 1948 Convention on Genocide.”*¹⁹² Tegenkantingen kwamen er omdat er onzekerheid bestond over de vraag of een unilateraal optreden rechtmatig is zonder de machtiging van de VN Veiligheidsraad.

¹⁸⁸ J. PATTISON, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect. Who Should Intervene?*, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 2.

¹⁸⁹ Resolutie 1674 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties The Protection of Civilians in Armed Conflicts (28 april 2006), *UN Doc. S/RES/1674* (2006).

¹⁹⁰ The High-Level Plenary meeting of the 60th session of the General Assembly, 2005 World Summit Outcome, *A/RES/60/1*, p. 30.

¹⁹¹ Het Rapport van de VN High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, 2004, *A/59/565*, p. 56.

¹⁹² R. THAKUR en T. G. WEISS, "R2P: From Idea to Norm - and Action?", *Global Responsibility to Protect*, 2009, 1/1, p. 23.

Vele staten waren achterdochtig omdat R2P volgens hen een voorwendsel was voor de machtige staten om hun ding te doen zonder nog rekening te moeten houden met het soevereiniteitsprincipe omdat het zo afgezwakt was.¹⁹³ De 'Non-Aligned Movement' bleef een tegenstander van een unilaterale humanitaire interventie¹⁹⁴. Maar in de aanloop naar het rapport van een commissie¹⁹⁵ over dit onderwerp, bemerkten Thakur en Weiss dat "*nowhere did anyone argue that intervention to sustain humanitarian objectives is never justifiable*".¹⁹⁶

De reden om met een nieuwe invulling voor humanitaire interventies te komen, is dat het soevereiniteitsconcept aan veranderingen onderhevig is. Traditioneel lag de nadruk op het verbod van buitenlandse inmenging in de interne keuken van een land. Zodoende kon de staat binnen haar grenzen een eigen koers varen en was dit een impliciete bescherming voor kleinere en zwakkere staten tegenover bemoeienissen van (buur)landen. In deze optiek was het natuurlijk onmogelijk om ooit een humanitaire interventie te kunnen rechtvaardigen want elke staat had de vrije hand in hoe zijn onderdanen te bestraffen wat eventueel kon gepaard gaan met mensenrechtenschendingen. Dit principe van non-interventie staat duidelijk vermeldt in artikel 2 (4) van het V.N. Handvest.

Het soevereiniteitsprincipe zoals ontwikkeld door Grotius en anderen bleek niet langer heilig te zijn omdat het eenvoudigweg niet houdbaar was in het hedendaagse internationale recht. Eén van de eersten die het begrip zijn absolute karakter ontnam waren Charat en Weiss¹⁹⁷.

¹⁹³ C. GRAY, *International Law and the Use of Force*, Oxford, Oxford University Press, 2008, p. 51-53.

¹⁹⁴ UN doc GA/10337, 10338, 10339, 6-8 april 2005; Non-Aligned Movement (NAM) Comments on the High-Level Panel Report, 28 februari 2005, www.un.int/malaysia/NAM/NAM.html, §17

¹⁹⁵ International Commission on Intervention and State Sovereignty's Report

¹⁹⁶ R. THAKUR en T. G. WEISS, "R2P: From Idea to Norm - and Action?", *Global Responsibility to Protect*, 2009, 1/1, p. 36.

¹⁹⁷ J. CHARAT en T. G. WEISS, "Sovereignty is No Longer Sacrosanct: Codifying Humanitarian Intervention", *Ethics & International Affairs*, 1992, 6/1, p. 95-117.

Omdat mensenrechten meer en meer een centrale rol innamen in de verplichtingen van de staat¹⁹⁸, heeft er een verschuiving plaatsgevonden die de nadruk verlegde van een verbod op staatsinmenging naar een plicht om "to uphold its citizens' human rights". In de gevallen waarin de staat niet in de mogelijkheid of in onwil verkeert om deze verplichting na te leven, wordt haar soevereiniteit tijdelijk geschorst. In dat geval gaat de plicht over op de internationale gemeenschap. Deze plicht houdt de volgende drie deelaspecten in: 'responsibility to prevent the crisis', 'responsibility to react robustly to it' en de 'responsibility to rebuild after'. De tweede plicht kan een eventuele humanitaire interventie impliceren op voorwaarde dat er aan bepaalde voorafgaandelijke voorwaarden is voldaan, met name de zes die ook vermeld worden in de 'Just war' theorie ('proper authority', 'just cause', 'right intention', 'proportionaliteit', 'last resort' en 'reasonable success').

Op de vraag wie een humanitaire interventie onder het begrip R2P moet leiden, zijn dezelfde problemen van toepassing als bij de 'right authority' voorwaarde: een interventie is alleen te rechtvaardigen als ze ondernomen wordt door een multilaterale strijdkracht met goedkeuring van de VN Veiligheidsraad en als reactie op een genocide of massamoord. Sommige auteurs stellen zich wel de vraag of een louter unilateraal besluit, dus zonder de steun van de Veiligheidsraad, om over te gaan tot een humanitaire interventie als reactie op een wrede onderdrukking te rechtvaardigen is?¹⁹⁹

¹⁹⁸ Zie voor het belang van de positieve verplichtingen van de staat J. VANDE LANOTTE en Y. HAECK (eds.), *Handboek EVRM. Deel 2: Artikelsgewijze Commentaren*, Antwerpen, Intersentia, 2004, p. 15-16.

¹⁹⁹ J. PATTISON, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect. Who Should Intervene?*, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 2.

3.3 Alleen oorlog tegen staten mogelijk of ook tegen groeperingen?

De vraag of ook oorlog tegen “non-state actors” of “non- nation groups” mogelijk is, is de laatste tijd zeer actueel geworden door de sterke opkomst van dit soort bewegingen en wegens de bedreiging die ze vormen voor de internationale vrede en veiligheid. Tegenwoordig zijn er veel actoren actief die geen staat vertegenwoordigen maar alleen hun eigen doelstellingen proberen te bereiken. Deze groeperingen²⁰⁰ kunnen verschillen naargelang het doel dat ze trachten te verwezenlijken: sommigen zijn religieus geïnspireerd (Al-Qaeda, Hezbollah), anderen strijden vanuit een etnisch oogpunt (de PKK), weer anderen streven naar meer regionale autonomie (ETA, IRA), vechten om puur economische redenen (drugskartels), dragen een groene boodschap uit (Animal Liberation Front) of strijden voor een combinatie van deze redenen. Maar twee zaken hebben ze allemaal gemeen: ze gebruiken geweld op een niet-gerechtvaardigde manier en ze bezitten geen soevereiniteit omdat ze geen politieke entiteit vormen, wat echter niet hoeft te betekenen dat ze niet kunnen gesteund worden door één of meerdere landen. Er zou evenwel geen verschil in behandeling bestaan mochten de ‘non-state actors’ optreden als dekmantel voor of volledig gefinancierd worden door een staat. In dit geval zou men de daden simpelweg doorrekenen aan de staat. ‘Non-state actors’ zijn bovendien verplicht om op een andere manier te opereren dan een regulier leger omdat alleen een staat in staat is om zo een regulier leger te onderhouden.²⁰¹

²⁰⁰ Rebellen, opstandelingen, terroristen.

²⁰¹ Halliday, 1994 geciteerd in M. FIXDAL en D. SMITH, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, 283-312.

4 Ius AD Bellum

Het 'ius ad bellum' is, naast het 'ius in bellum' en het 'ius post bellum', een van de onderdelen van de 'Just war' in de vraag naar de moraliteit van een oorlog. Deze drieledige opdeling is klassiek in de 'Just war' theorie.²⁰² Binnen het 'ius ad bellum' zijn er zes voorwaarden die allen moeten vervuld zijn voordat men kan spreken over een gerechtvaardigde oorlog. Deze condities, die hieronder besproken worden, zijn 'proper authority', 'just cause', 'right intention', 'proportionaliteit', 'last resort' en 'reasonable success'. Alle zes de bepalingen hebben betrekking op de vraag of en om welke redenen men een oorlog mag beginnen.

Indien een staat handelt zonder dat de oorlog gerechtvaardigd is, maakt men zich schuldig aan 'crimes against peace', een van de misdaden tegen internationaal recht. Dit concept is ingevoerd ná de Neurenberg processen maar werd er wel gebruikt²⁰³.

²⁰² Zie voor een gelijkaardige indeling: J. ALLEN, *War: A Primer for Christians*, Dallas, Southern Methodist University Press, 2001, p. 36; J. T. JOHNSON, "Just War" in J. F. CHILDRESS en J. MACQUARRIE (eds.), *The Westminster Dictionary of Christian Ethics*, Philadelphia, Westminster Press, 1986, p. 328-329; J. P. WOGAMAN, *Christian Ethics: A Historical Introduction*, Londen, Westminster John Knox Press, 1993, p. 57-58, p. 91-92 en p. 114. J. H. YODER, *When War is Unjust: Being Honest in Just-War Thinking*, Eugene, Orbis Books, 1996, p. 147.

²⁰³ De zogenaamde Principes van Neurenberg ('Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and the Judgment of the Tribunal'). Specifiek voor 'crimes against peace', zie Principe VI.a.

5 Just War Theorie

De ‘Just war’ theorie is een verzamelnaam in de Westerse cultuur voor allerlei benaderingen in verband met de rechtvaardiging van een oorlog.²⁰⁴ De doctrine steunt op een algemene en brede consensus die restricties oplegt aan het gebruik van geweld. De reden waarom het begrip zoveel populariteit genoot/geniet is het feit dat het belang van zowel ethische, politieke als juridische elementen wordt erkend. Bovendien wordt de ‘Just war’ theorie gekenmerkt door een grote mate van flexibiliteit doordat het rekening houdt met de discrepanties tussen deugdzame/eervolle intenties en onzekere gevolgen. De theorie is voorzien op een afweging tussen de vrome wensen en de harde realiteit en gaat niet gebukt onder een verlammende theoretische stroefheid. Dit komt omdat er gebruik gemaakt wordt van casuïstiek. Het voordeel is volgens Jonsen en Toulmin²⁰⁵ dat de morele dilemma's hier niet onderworpen zijn aan de “tyranny of principles”. Door complexe factoren onder te brengen in een flexibel kader kan er zin voor nuance ontstaan omdat geen enkel gewapend optreden effectief kan beschreven worden in termen van absolute rechtvaardigheid of absolute onwettigheid.

In het artikel van Fixdal en Smith²⁰⁶ wordt de ‘Just war’ theorie voorgesteld als een combinatie van drie grote ethische stromingen:

- Deontologie: waarbij voorrang wordt gegeven aan de noodzaak om door onze daden onze verplichtingen te vervullen tegenover anderen. Die handelingen worden dan beoordeeld in het licht van de vraag of ze conform bepaalde standaarden zijn, zoals bijvoorbeeld het natuurrecht.

²⁰⁴ JOHNSON J.T., *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 11.

²⁰⁵ A. R. JONSEN en S. E. TOULMIN, *The Abuse of Casuistry: A History of Moral Reasoning*, University of California Press, 1990, 420.

²⁰⁶ M. FIXDAL en D. SMITH, “Humanitarian Intervention and Just War” in M. EVANGELISTA, *Peace Studies. Critical Concepts in Philosophy*, Taylor & Francis, 2005, p. 401-440.

- Consequentialisme: hier wordt de nadruk gelegd op de gevolgen van onze daden om onze plichten tegenover anderen te vervullen waarbij die handelingen worden beoordeeld naarmate ze resulteren in positieve effecten zoals het bevorderen van de welvaart of geluk.
- Bij de stroming 'Ethiek van de deugd'²⁰⁷ primeert de afweging om onze handelingen in overeenstemming te brengen met de plichten die we onszelf opleggen ten opzichte van anderen. Zodoende is het diegene die de handeling stelt die wordt beoordeeld op grond van zijn goede inborst en intenties, eerder dan de handeling zelf.

Kort samengevat gaan deze 3 stromingen over de plichten, hun gevolgen en over het karakter van de actor bij een 'Just war'. Dit zijn drie factoren die ook terugkomen in de zes voorwaarden voor een 'Just war' die hieronder besproken worden.

Er zijn twee duidelijke momenten waarop de theorie van de rechtvaardige oorlog niet toepasselijk is: Binnen de bevrijdingsstrijd van de Marxistische maatschappij-analyse van klassenstrijd zijn de onderdrukten veelal niet gehouden aan de criteria van de rechtvaardige oorlog²⁰⁸. Een tweede geval waar men zich niet altijd houdt aan de criteria van de rechtvaardige oorlog is bij de politieke visie van neoconservatieve Amerikaanse christenen die de wereld zien als een "botsing der beschavingen" (Huntington) en voor diegenen die sommige landen zien als "het rijk van het kwaad" (Reagon over de Sovjet-Unie) of "axes of evil" (Bush jr.).²⁰⁹

²⁰⁷ 'Virtue ethics'.

²⁰⁸ J. P. WOGAMAN, *Christian Perspectives on Politics*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2000, p. 79 en verder en 93.

²⁰⁹ J. P. WOGAMAN, *Christian Perspectives on Politics*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2000, p. 103 en verder.

5.1 *Proper authority*

‘Juiste autoriteit’

De eerste voorwaarde waaraan voldaan moet worden om van een ‘Just war’ te kunnen spreken is de ‘proper authority’ voorwaarde. Dit betekent dat de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid om over te gaan tot het voeren van een oorlog moet uitgaan van een leider die de autoriteit heeft om zulke ernstige beslissingen te nemen. Automatisch sluit dit een privépersoon uit omdat hij daarvoor niet voldoende autoriteit bezit. De instantie wordt op zijn geschiktheid beoordeeld aan de hand van de legitimiteit van zijn macht. De ratio legis van deze voorwaarde is te vinden in de vrees dat een ‘non-proper authority’ een onrechtvaardige oorlog begint²¹⁰, de soevereiniteit overtreedt²¹¹, alleen privé belangen behartigt en zo dus oorlogsmisdaden kan begaan²¹². Er mag echter niet uit het oog verloren dat deze voorwaarde oorspronkelijk niet ontwikkeld werd om in een democratie toe te passen maar pas de laatste honderd jaar zo geïnterpreteerd wordt dat ze ook in moderne maatschappijen kan vervuld worden.

Er zijn twee gevallen wanneer aan de ‘proper authority’ voorwaarde niet moet of kan voldaan worden:

- Als de overheid van een bepaald land V.N. vredestroepen (de ‘Blauwhelmen’) toegelaten heeft op haar territorium na een wapenstilstand.
- In het geval van een ‘failed state’.

Daarnaast heeft de V.N. Veiligheidsraad als enige internationale instelling de bevoegdheid om de beslissing te nemen tot het negeren of opzij schuiven van de soevereiniteit van een land in het geval van een interventie.

²¹⁰ Wat indien een oorlog niet rechtvaardig begint: reden tot oorlogsmisdaad.

²¹¹ M. FIXDAL en D. SMITH, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, 283-312.

²¹² Dit betekent niet dat als je een just war voert, geen oorlogsmisdaden meer kan begaan. Deze problematiek gaat dan weer over *ius in bellum*.

Er is zelfs een sanctie voorzien in het geval dat een oorlog verklaard wordt door een persoon of instituut dat niet de 'proper authority' bezit. De staat kan dan aansprakelijk gesteld worden voor alle schade die uit de oorlog voortvloeit. Deze sanctie voor de staatsaansprakelijkheid geldt zelfs indien er sprake is van een failed state en er dus geen effectief staatsgezag meer heerst op een bepaald territorium.

De persoon of instelling die aanzien wordt als de 'proper authority' heeft sinds de introductie van de voorwaarde een verregaande evolutie ondergaan. Thomas van Aquino²¹³ verdedigde als één der eersten het principe dat alleen de vorst, als plaatsvervanger van God van wie hij de macht gekregen heeft, het rechtmatige gezag heeft om op te treden. Vanaf het begin van de 14e eeuw kwamen er echter tegenstemmen door een nieuwe stroming in de filosofie, die pleitten dat God de heersers koos maar zich er verder niet mee bezig hield en dat het dus aan die leiders zélf was om 'goed bestuur'²¹⁴ toe te passen, inclusief de beslissing om betrokken te raken in een oorlog²¹⁵. De verdere evolutie van het begrip verliep parallel aan de ontwikkelingen in de maatschappij op het einde van de Middeleeuwen: een verdere secularisatie waardoor men er van uitging dat soevereiniteitsaanspraken alleen te gelde konden gemaakt worden door een seculiere vorst. De macht van die vorst werd verleend door de gemeenschap²¹⁶. Op dit moment verliet met dus definitief het idee dat God de macht aan de vorst had gegeven.²¹⁷ Als voorbeeld van deze veranderingen kan men de visie van Suarez lezen over de politieke maatschappij als: “originating, essentially, in consent”²¹⁸. Grotius stelde een legitieme leider gelijk met een legitieme heerschappij. Door de combinatie van deze twee factoren kon hij stellen dat internationaal recht zijn bindende kracht verkreeg door de gedragingen en de wederzijdse verbondenheid tussen staten en hun leiders²¹⁹.

²¹³ THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theologica* (1265-1274), Parijs, CERF, 1985, II.41: 40.

²¹⁴ 'Just governance'.

²¹⁵ S. J. COPLESTON en C. FREDERICK, *A History on Philosophy. Volume 3 Late Medieval and Renaissance Philosophy*, New York, Doubleday, 1993, p. 168-173; J. T. JOHNSON, *Ideology, Reason, and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts (1200-1740)*, New York, Princeton University Press, 1975, Description x, p. 47-48.

²¹⁶ Cf. Sociaal contract

²¹⁷ J. T. JOHNSON, *Ideology, Reason, and the Limitation of War : Religious and Secular Concepts (1200-1740)*, New York, Princeton University Press, 1975, Description x, p. 7.

²¹⁸ S. J. COPLESTON en C. FREDERICK, *A History on Philosophy. Volume 3 Late Medieval and Renaissance Philosophy*, New York, Doubleday, 1993, p. 395.

²¹⁹ T. M. FRANCK, *Fairness in International Law and Institutions*, Oxford, Clarendon Press, 1995, p. 251.

Na Suarez en Grotius in de 17e eeuw begon de steile opgang van natiestaten pas echt²²⁰ op gang te komen. Met deze opgang ging de kwestie van een legitieme overheid evolueren van een morele vraag naar een meer politieke en juridische aangelegenheid.²²¹

Een van de manieren om te kijken of we kunnen spreken van een legitieme overheid, is het navolgen van de 'Estrada doctrine' die stelt dat er moet gestreefd worden naar voldoende kennis zodat geweten is of een land inderdaad een legitieme overheid heeft. Deze kwalificatie moet echter gebeuren zonder een waardeoordeel uit te spreken over het regeringssysteem dat onderzocht wordt waardoor buitenlandse staten worden erkend, eerder dan de regeringen van die naties. Oorspronkelijk werd deze ontwikkeld door Mexico in de jaren 1930 en bleef ze gedurende heel de 20^e eeuw zeer populair als maatstaf om een 'proper authority' aan af te toetsen. In concreto betekende dit dat iedereen die de facto de macht had, erkend werd.

5.1.1 Soevereiniteit

Volgens het woordenboek²²² heeft 'soevereiniteit' in het Nederlands een dubbele betekenis:

1. "Oppermachtige heerschappij, hoogste staatsgezag"

Deze betekenis duidt op de fysische capaciteit van de staat om binnenlandse aangelegdheden te controleren. In deze context is soevereiniteit dan ook een kwestie van gradatie: geen enkele staat is ooit bekwaam geweest om elke buitenlandse inmenging uit te sluiten en een compleet autonome koers te varen.²²³ Ten bewijze moet er maar naar de contraproductieve protectionistische politiek gekeken worden die verschillende landen aannamen na de economische crisis in 2009.²²⁴

²²⁰ Zie Hoofdstuk 1: 'De opkomst van de natiestaat en staatssoevereiniteit'.

²²¹ J. T. JOHNSON, *Ideology, Reason, and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts (1200-1740)*, New York, Princeton University Press, 1975, Description x, p. 243.

²²² Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlands Taal, 1999, p. 3124.

²²³ M. FIXDAL en D. SMITH, "Humanitarian Intervention and Just War" in M. EVANGELISTA, *Peace Studies. Critical Concepts in Philosophy*, Taylor & Francis, 2005, p. 401-440.

²²⁴ De Tijd, *Protectionisme bedreigt de Belgische voertuigsector*, 2 februari 2009; gelijkaardige uitspraken door J. ALMUNIA (Europees Commissaris voor Mededinging, Staatssteun en Subsidies) op het 9e Wereldforum over Mededinging, Parijs, 18 februari 2010.

2. “Omstandigheid dat een gezag, een staatsmacht van geen ander gezag afhankelijk is”

Dit is de meer formele uitleg van het begrip en duidt op het (ultieme) recht van een staat om op het eigen grondgebied bepaalde aangelegenheden naar goeddunken te regelen²²⁵. Als men spreekt over het verbod op interventie, is het met deze betekenis van soevereiniteit dat gewerkt wordt. Deze betekenis is onder andere geformuleerd in artikel 2 (4) van het V.N. Charter.

Het concept stipuleert dat een land recht heeft op soevereiniteit, en dat dus in principe elk land aanspraak kan maken op het interventieverbod en op het recht op het respecteren van zijn soevereiniteit wat als een zware beperking geldt op het oorlogvoeren.

5.1.1.1 De problematiek van de failed state

In het geval er sprake is van een 'failed state', is er geen effectieve overheid meer²²⁶ want zonder een werkende overheid met effectieve rechtsmacht kan men geen recht op soevereiniteit bezitten.²²⁷ Aangezien alleen de soevereine overheidsmacht van een land de bevoegdheid heeft om de oorlog te verklaren, heeft een 'failed state' deze bevoegdheid niet²²⁸. Maar een staat, zelfs indien 'failed', blijft aansprakelijk voor acties van organisaties die opereren vanaf haar grondgebied.

Meestal wordt de controle over de hoofdstad als voldoende ervaren om als soeverein leider aanzien te worden. Mobutu Sese Seko had bijvoorbeeld tussen 1996 en 1997 alleen nog de (rechts)macht over Kinshasa en omstreken terwijl het rebellenleger van Laurent Kabila oprukte naar de hoofdstad.

²²⁵ K. K. PEASE en D. P. FORSYTHE, “Human Rights. Humanitarian Intervention and World Politics”, *Human Rights Quarterly*, 1993, 15, p. 291.

²²⁶ M. COGEN, *Handboek Internationaal Recht*, Mechelen, Kluwer, 2003, p. 90.

²²⁷ W. L. ZARTMAN (ed.), *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1995, 303.

²²⁸ K. NICOLAÏDIS, *Mutual Recognition of Regulatory Regimes*, Cambridge, Harvard Law School, 1997, p. 24.

Om een duidelijker beeld te schetsen van hoe een staat kan falen, worden hier de meest voorkomende redenen opgesomd die aanleiding gaven tot failed states in de Europese geschiedenis sedert 1500²²⁹: problemen met het innen van belastingen, het primitieve transportnetwerk, het kenteren van het militaire evenwicht, de beletsels met betrekking tot het overwinnen van de scheiding op religieus, etnisch en natie vlak.

Staten kunnen alleen maar 'falen'²³⁰ binnen hun eigen grenzen en vredeshandhavers zijn er soms alleen maar op uit om de oude (gefaalde) staat terug in ere te herstellen, soms zelfs tegen beter weten in. De intentie van sommige grote landen (de 'peacekeepers') werkt een effectieve handeling niet altijd in de hand. Bovendien heeft de internationale gemeenschap niet de mogelijkheid om de erkenning van een staat, eens onafhankelijk geworden van zijn kolonisator, terug in te trekken. Het voorbeeld van de Democratische Republiek Congo toont aan dat de naam van het land soms op niets anders meer slaat dan een benaming voor een geografische entiteit eerder dan dat het een staat met soevereine macht over het gehele territorium voorstelt.

De redenen voor deze vicieuze cirkel van erkenning zijn de asymmetrische belangen tussen de internationale gemeenschap en de onderdanen van de 'failed state' enerzijds en anderzijds de neiging van kleine staten om nog verder te versplinteren door de tactiek van verdeel en heers die zowel lokale als internationale leiders toepassen. Het negatieve gevolg daarvan is dat de post-conflictsituatie nauwelijks nog te controleren is door de vele actoren die op het veld actief zijn. Verder heeft een 'failed state' een grote (destabiliserende) invloed op de buurlanden. Het voorbeeld van de Democratische Republiek Congo indachtig is het duidelijk dat de gevolgen van de aanwezigheid van verschillende buitenlandse krachten overwegend negatief zijn. En het laatste nadelig gevolg van eventuele nieuwe erkenningen van regio's zijn de grote stromen vluchtelingen die op gang komen, deze volksverhuizing kan dan nog eventueel gepaard gaan met herlokalisatie van grote delen van de bevolking.

²²⁹ J. HERBST, "Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice (Implications for Policy)" in R. I. ROTBERG (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New Jersey, Princeton University Press, 2004, p. 303.

²³⁰ J. HERBST, "Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice (Implications for Policy)" in R. I. ROTBERG (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New Jersey, Princeton University Press, 2004, p. 302-318.

De reden voor die grote moeilijkheden wordt door Herbst als volgt beschreven: “[*There is a fundamental gap between how states govern territory and what the boundaries and state system suggest that they should control.*”²³¹

Een mogelijke oplossing kan bestaan in het (h)erkennen van een staat die vergaan is. Tegelijkertijd met het (h)erkennen van een (deel van het) gebied, kan een ander deel als “decertified” verklaard worden. Dit zou een sterk signaal naar alle actoren geven dat er iets fundamenteels mis gaat en een duidelijk teken zijn dat de mythe van absolute soevereiniteit niet altijd geldt.

Het is ironisch te moeten vaststellen dat landen²³² die door de V.S.A. niet als dusdanig erkend worden, dit – volgens internationale maatstaven gemeten- wel degelijk zouden moeten zijn. Volgens de V.S.A. is het probleem dat de regimes van deze staten teveel controle/macht uitoefenen op hun onderdanen. Dit overmatig machtsgebruik is dan in tegenstelling met sommige zwakke landen die nauwelijks zeggenschap hebben over hun eigen grondgebied en dus eigenlijk 'failed states' zijn. Het typevoorbeeld is de Democratische Republiek Congo²³³ die dan weer wel erkend wordt door de Verenigde Staten en die zelfs mag zetelen in de V.N. Veiligheidsraad.

5.1.2 Legitimate authority

Om van een *legitieme* overheid te kunnen spreken, moet er aan drie basisvoorwaarden voldaan zijn. Indien dit inderdaad het geval is, is het desbetreffende land houder van bepaalde rechten en heeft de soevereiniteit. Het hebben van soevereiniteit impliceert dat het met rust (in vrede) moet gelaten worden door derde landen. De drie voorwaarden waaraan moet voldaan worden, zijn:

- De staat moet legitiem erkend zijn door zowel haar onderdanen als door de internationale gemeenschap.

²³¹ J. HERBST, “Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice – Implications for Policy” p. 311 in R. I. ROTBERG (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New Jersey, Princeton University Press, 2004, 335.

²³² Zoals Cuba, Libië en Noord-Korea die in de internationale gemeenschap als paria staten worden aanzien.

²³³ Lid in 1982-1983 en 1990-1991.

- Binnen de maatschappij is een niet afgedwongen vrede en orde van kracht en bovendien wordt de staat, als 'paria', niet gemeden door de rest van de wereld.

- De staat hoedt zich om de rechten van andere legitieme staten te schenden (erkennen van de soevereiniteit van andere landen). Een wettige staat moet proberen om - op elke redelijke wijze die in haar macht ligt - de mensenrechten van haar onderdanen te beschermen met specifieke aandacht voor het recht op leven, vrijheid en het bestaan.

Indien aan alle drie de bovenstaande voorwaarden voldaan is, kan men spreken van een 'minimally just' political community.

In de voorwaarden zitten nog een paar elementen vervat die vragen om verduidelijking:

5.1.2.1 Erkenning

De staat moet erkend worden als legitiem door het eigen volk maar ook door de internationale gemeenschap. Dit betekent dat het gekenmerkt wordt door een niet-opgelegde vrede.

5.1.2.2 Internationale gemeenschap

De VN Veiligheidsraad is de emanatie van de internationale gemeenschap²³⁴

Volgens Allen²³⁵ is voor het vervullen van de 'proper authority' voorwaarde alleen het hoogst mogelijke niveau van gezag voldoende. Is dit de V.N. Veiligheidsraad of nationale overheid? Sullivan²³⁶ argumenteert dat er geen wereldwijde regering is maar alleen samenwerking is tussen natiestaten. De klassieke theorie laat de beslissing om over te gaan tot een oorlog over aan de relevante autoriteiten, in casu de nationale overheden en is de Veiligheidsraad dus niet de bevoegde instantie om hierover te oordelen.

²³⁴ K. DE FEYTER, "Vrede in het Internationale Recht" in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK, *Recht en Vrede. Over Juridische Conflictregeling*, Ad Vocare, 17.1, Larcier, 2009, p. 33; anderen in dit opzicht C. C. HODGE, "The Port of Mars: The US and the International Community", *Journal of Military Ethics*, 2003, 2/2, p. 107-121; K. KOVACH, "The International Community as Moral Agent", *Journal of Military Ethics*, 2003, 2/2, p. 99-106; G. R. JR. LUCAS, "The Role of the 'International Community' in Just War Tradition – Confronting the Challenges of Humanitarian Intervention and Pre-emptive War", *Journal of Military Ethics*, 2003, 2/2, p. 122-144.

²³⁵ J. ALLEN, *War: A Primer for Christians*, Dallas, Southern Methodist University Press, 2001, p. 38.

²³⁶ A. SULLIVAN, "Yes, a War Would be Moral", *Time Magazine*, 3 maart 2003.

5.1.2.3 Non-interventie

Is het verbod op interventie een absoluut recht? Brownlie²³⁷ beantwoordt deze vraag in positieve zin: alleen acties goedgekeurd door de V.N. of daden van zelfverdediging zijn uitzonderingen op mogelijke soevereiniteitsinbreuken want artikel 2 (4) van het V.N. Handvest primeert op ouder gewoonterecht²³⁸. Moore²³⁹ daarentegen argumenteert in tegenovergesteld opzicht: hij vindt dat men het verbod naast zich neer moet kunnen leggen in gevallen van bescherming van de wereldvrede, het handhaven van de wereldorde, het beschermen van mensenrechten en het promoten van zelfbeschikking. Bowett²⁴⁰ ziet het dan weer nog anders: het V.N. Handvest verbiedt volgens hem op geen enkele wijze de interventie in een ander land in die gevallen die niet letterlijk vermeld staan in het Handvest.

5.1.3 Naleven van de mensenrechten

Niet alleen staten hebben het recht op soevereiniteit, ook personen kunnen er zich op beroepen. In dat geval spreekt men eerder van het recht op 'integriteit'. Dat betekent dat, indien een land haar onderdanen niet afdoende kan of wil beschermen, de internationale gemeenschap het recht heeft om die soevereiniteit terzijde te schuiven.

Er zijn verscheidene visies op het begrip soevereiniteit als het geïnterpreteerd wordt in de tweede betekenis: “statism”, “internationalism” en “cosmopolitanism”²⁴¹. De mate van belang dat men hecht aan deze verschillende modellen staat in direct verband met de mate van belangrijkheid dat men hecht aan statenrecht versus mensenrechten, de vraag wie die mensenrechten moet beschermen en welk systeem hiervoor het best geschikt is.

²³⁷ I. BROWNLIE, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, Oxford University Press, 1986, p. 39.

²³⁸ Ook Judge R. HIGGINS is dezelfde mening toegedaan als Brownlie, zie *Problems and Process: International Law and How We Use It*, Oxford, Oxford University Press, 1994, p. 238-239.

²³⁹ J.N. MOORE, *Law and the Grenada Mission*, Virginia, Center for Law and National Security, 1984, p. 32; M. REISMAN, “Coercion and Self-Determination: Construing Charter Article 2 (4)”, 78 *AJIL*, 1984, p. 642.

²⁴⁰ D. BOWETT, “The Use of Force for the Protection of Nationals Abroad” in A. CASSESE (ed.), *The Current Regulations of the Use of Force*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 1986, p. 39.

²⁴¹ J. DONNELLY, “State Sovereignty and International Intervention: The Case of Human Rights” in G. M. LYONS en M. MASTANDUNO, *Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1995, p. 115-146.

Bij “cosmopolitanism” is het interessant dat sommigen²⁴² argumenteren dat autonomie niet alleen door buitenlandse mogendheden kan geschonden worden, maar ook door de binnenlandse overheid zelf.

Reisman haalt het voorbeeld aan van het protest op het Tienanmen-plein (Plein van de Hemelse Vrede in Peking, China) in juni 1989 en in Roemenië onder de dictatuur van Ceaușescu waar hij van mening is dat in beide gevallen de soevereiniteit van het land werd geschonden door de binnenlandse overheid zelf. Zijn theorie is terug te voeren op de Amerikaanse Revolutie die “*the concept of the popular will*” vestigde “*as the theoretical and operational source of political authority*”.²⁴³

Indien men in gedachten houdt dat het volgens Reisman ook mogelijk is om te spreken van inbreuken op de staatssoevereiniteit als het regime van dat land zelf inbreuken pleegt, dan gaat Hoffman nog een stap verder. Als autonomie zowel door nationale als door internationale strijdkrachten kan geschonden worden, is het dan ook niet logisch dat het dan ook door buitenlandse of binnenlandse mogendheden kan hersteld worden? Zodoende voorziet Hoffman²⁴⁴ in een rechtvaardiging om pariastaten aan te pakken, zowel nu (Noord-Korea en anderen) als in het verleden (de apartheid in Zuid-Afrika).

²⁴² M. W. REISMAN, “Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law”, 84 *AJIL*, 1993, p. 872.

²⁴³ M. W. REISMAN, “Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law”, 84 *AJIL*, 1993, p. 867.

²⁴⁴ I. FORBES EN M. HOFFMAN (eds.), *Political Theory, International Relations and the Ethics of Intervention*, Southampton, St. Martin's Press, 1993, 249.

5.1.4 Besluit

Het is in de rechtsleer niet altijd even duidelijk hoeveel belang men moet hechten aan deze voorwaarde van een 'proper authority'. Hoewel de autoriteitsvoorwaarde tot de drie oorspronkelijke voorwaarden hoort, zoals geformuleerd door Thomas van Aquino, is het geen criterium waaraan op een absolute wijze moet voldaan worden om van een Just war te kunnen spreken. De mate van vrijheid die men zich hier kan veroorloven is te wijten aan de moeilijke definiëring van het begrip 'legitieme overheid'. Maar een ding is wel zeker: hoe grover de schendingen zijn die aanleiding geven tot de oorlog (de 'just cause'), hoe minder overtuigend de voorwaarde van 'proper authority' moet bewezen worden. Omgekeerd betekent dit ook dat hoe meer alternatieve manieren er zijn om het probleem op te lossen ('last resort'), hoe sterker gegrond het bewijs van de proper authority moet zijn.²⁴⁵

De huidige discussie over 'proper authority' zou beter meer oog hebben voor de rol van "agents"²⁴⁶ bij een interventie dan voor de handelingen die ze stellen. Met het toenemende belang van 'non state-actors' kan dan de focus verschoven worden van de soevereiniteitsproblematiek naar de 'soort' autoriteit die binnenvalt. Deze moet dan zowel op zijn omvang als op zijn grenzen beoordeeld worden. Het voordeel van deze nieuwe aanpak is dat het mogelijkheden schept om beperkingen op initiatieven van grote staten te verwerken in (soft) law. Zodoende kan gepoogd worden om te voorkomen dat interventies louter uit eigenbelang worden gebruikt.

²⁴⁵ M. FIXDAL en D. SMITH, "Humanitarian Intervention and Just War" in M. EVANGELISTA, *Peace Studies. Critical Concepts in Philosophy*, Taylor & Francis, 2005, p. 401-440.

²⁴⁶ Het begrip "agent" moet gezien worden als elke instantie, groep of persoon die deelneemt aan of overgaat tot een interventie.

5.2 *Just Cause*

‘Gerechtigvaardigde reden’

De 'just cause' is de tweede voorwaarde die door Thomas van Aquino werd gesteld. Hoewel 'just cause' dus een van de oudste voorwaarde is (samen met 'proper authority' en 'right intention'), veroorzaakt het nog altijd veel commotie in de rechtsleer over de precieze invulling van de bepaling. Deze voorwaarde vereist met name een motivering *waarom* men ten oorlog trekt. Het klassieke argument van een 'just cause' is natuurlijk zelfverdediging, zoals beschreven in artikel 51 van het V.N. Handvest. Het is dan ook de enige reden die in het internationale recht aanvaard wordt als reden om geweld te gebruiken.²⁴⁷ Maar mocht dit inderdaad de enige 'just cause' zijn die toegelaten is in de 'Just war', dan kan er van de theorie eigenlijk geen sprake zijn want in deze zaak is het nutteloos te discussiëren over het al dan niet bestaan van andere gerechtigheidgronden. Hier gaat de 'Just war' theorie dus in tegen het vigerende internationale recht niettegenstaande het een verderzetting is van een theorie in de geest van vroegere auteurs zoals Augustinus en Thomas van Aquino.

Als er inderdaad meer 'just causes' zijn dan alleen zelfverdediging, wat zijn dan die andere mogelijkheden waarop een staat zich kan beroepen om over te gaan tot het gebruik van geweld?

1. Zelfverdediging
2. Het helpen van bondgenoten
3. Heroveren van verloren bezit (goederen of gebieden) in een eerdere oorlog
4. Het bestraffen van een overtreding (inclusief fundamentele rechten)

De Vitoria²⁴⁸ bracht deze vier mogelijkheden onder in één en dezelfde categorie "a wrong received". Wanneer een land het slachtoffer is van kwalijke actie, dan heeft dat land een 'just cause' tegen de dader. De hedendaagse theoretici brengen dit soms ook onder één noemer 'verzet tegen agressie' waarbij ze dan gebruik maken van het recent ontwikkelde, juridische begrip "daad van agressie".

²⁴⁷ J. T. JOHNSON J. T., *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 19.

²⁴⁸ F. DE VITORIA, *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, p. 303.

Het bestraffen van een overtreding (punt 4) moet historisch gezien samen gelezen worden met het verdedigen van de onschuldigen. Vanuit theologisch oogpunt is het behoeden van een onschuldige zelfs moreel hoogstaander dan zelfverdediging²⁴⁹. Hieromtrent is de regel om niemand kwaad te berokkenen een ondersteuning van het principe van geweldloos verzet, daartegenover is het gebod om iedereen in nood te helpen wel een rechtvaardiging om geweld te gebruiken in het beschermen van anderen.²⁵⁰

Na de bespreking van de evolutie van de ‘Just war’ theorie in hoofdstuk 1 mag het niemand verbazen dat in de Middeleeuwen theologie en moraal soms vermengd werden tot een ‘katholieke’ definitie van het 'kwaad' dat aanleiding kon geven tot het gebruik van geweld. Russell²⁵¹ vermeldt dat: “*not only illegal but also immoral or sacrilegious acts were punishable*”. Na verloop van de tijd werd, samen met de theorie zelf, ook het begrip van de ‘just cause’ verder geseculariseerd.

5.2.1 Universaliteit

De ‘just cause’ is de belangrijkste voorwaarde van de ‘Just war’ theorie. In het oude gewoonterecht mocht men zich “wreken op het kwade”. Het te bereiken resultaat moest dan lovenswaardig zijn. Meestal was het rechtzetten, voorkomen of bestraffen van onrechtvaardigheid het doel. Maar het is onzinnig om over onrechtvaardigheid te spreken indien er een normatief vacuüm heerst. Daarom is een gemeenschappelijk standpunt over rechtvaardigheid nodig²⁵². Hier wordt de theorie echter geconfronteerd met dezelfde uitdaging als in het geval van de universele werking van de mensenrechten.

²⁴⁹ Zie ook het belang dat hieraan gehecht werd in de riddercode; M. FIXDAL en D. SMITH, “Humanitarian Intervention and Just War” in M. EVANGELISTA, *Peace Studies. Critical Concepts in Philosophy*, Taylor & Francis, 2005, p. 401-440; De redenering doet niet veel ter zake bij de bespreking maar wil ik desalniettemin toch graag meegeven: “The Christian, after all, should not place too much emphasis on this earthly life; to kill in self-defense might be an act of arrogance as well as violence and, thus, be sinful on at least two counts.

²⁵⁰ R. B. MILLER, *Interpretation of Conflict: Ethics, Pacifism and the Just war Tradition*, Chicago, University of Chicago Press, 1991, p. 19.

²⁵¹ F. H. RUSSELL, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1975, p. 19.

²⁵² C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: A Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 30.

Eigenlijk is de ‘universele’ werking een verkeerd begrip want zoals Brems het omschrijft betekent universaliteit dat het voor iedereen en altijd toepasselijk is (*ratione loci én personae*)²⁵³. In deze context valt het dan ook te begrijpen dat mensenrechten die rechten zijn die “*one has simply because one is a human being*”²⁵⁴. De juiste vraag zou eigenlijk moeten zijn: “Zijn mensenrechten universeel toepasbaar?” terugkerend naar de ‘Just war’ theorie en de toepassing van de ‘just cause’ in het bijzonder geldt nu de vraag of onrechtvaardigheid of het kwade voor iedereen (persoon) altijd (tijd) en overal (plaats) hetzelfde betekent. Voor begrippen uit het nationale recht (overspel, goede zeden) kan aangenomen worden dat ze onderhevig zijn aan veranderingen²⁵⁵ maar in het internationale recht is zo een evolutie minder frequent en evident²⁵⁶. Genocide bestond al zeer lang en is altijd al verwerpelijk geweest, ook vooraleer het opgenomen is als misdaad tegen de mensheid in het Statuut van Rome.

5.2.2 Objectieve redenen

De ‘just cause’ zou de objectieve tegenhanger moeten zijn van de ‘right intention’ (de volgende voorwaarde die besproken wordt). Dit impliceert het gevaar voor een subjectieve interpretatie want deze voorwaarde houdt duidelijk verband met een normatief model! Wie oordeelt wat moreel aanvaardbaar of verwerpelijk is? Dit oordeel is afhankelijk van de maatschappij, de tijdgeest, ... Door wie moet de evaluatie van de voorwaarden gebeuren? Door de internationale gemeenschap? Een eventuele oplossing kan erin bestaan om het te laten beoordelen door diegenen die verantwoordelijk zijn voor de gemeenschappelijke belangen (*common goods*) via de zorgvuldigheidstoetsing (*prudential judgement*).²⁵⁷

²⁵³ E. BREMS, *Human Rights Universality and Diversity*, Den Haag, Kluwer, 2001, p. 4.

²⁵⁴ J. DONNELLY, *Universal Human Rights in Theory and Practice*, Ithaca, Cornell University Press, 1989, p. 1.

²⁵⁵ Zie bijvoorbeeld de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

²⁵⁶ De definitie van oorlog is nog niet veel gewijzigd de afgelopen eeuwen.

²⁵⁷ N. BUSHELL, *When is defence legitimate? Just War Doctrine in Compendium of the Catholic Church*, Catholic Commission for Social Justice, December 2008.

5.2.3 Bestaat er een “duty to intervene”?

De plicht om tussenbeide te komen (de “duty to intervene”) om anderen te beschermen (een humanitaire interventie dus) wordt door Augustinus “caritas” genoemd. In het geval dit alleen ten voordele van zichzelf gebeurt wordt het “cupiditas” genoemd en impliciet wordt de interventie dan veel minder welwillend bejegend.

Op basis van het natuurrecht, waar men uitgaat van de premisse van de aanwezigheid van een universele morele ethische norm, doet dit een grensoverschrijdende verantwoordelijkheid ontstaan voor de politieke leiders van (naburige) soevereine landen. Suarez en Grotius gaven al aan dat het gebruik van geweld om onschuldigen te redden altijd een 'just cause' oplevert.²⁵⁸ Ook Gentili²⁵⁹ is een soortgelijke mening toegedaan: volgens hem is het toegelaten om een andere staat binnen te vallen indien een meerderheid van de bevolking revolteert tegen haar leider die duidelijk een 'unjust cause' dient:

Er bestaan verschillende gronden waarop men zou kunnen besluiten dat er een plicht tot interventie bestaat.

1. Zelfbeschikking: “*when a government turns savagely upon its own people, we must doubt the very existence of a political community to which the idea of self-determination might apply.*”²⁶⁰ Indien deze visie gevolgd wordt, is een interventie gerechtvaardigd als ze gericht is tegen acties van staten die de eigen bevolking terroriseren. Als er geen politieke gemeenschap bestaat, kan het recht op soevereiniteit niet in het gedrang komen omdat het op dat moment niet bestaat.

²⁵⁸ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: a Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 24; J. BARTHELEMEY, *Les Fondateurs du Droit International*, Parijs, V. Giard & E Brière, 1904, p. 111-112; H. GROTIUS, *De Jure Belli Et Pacis* (1625), Oxford, Oxford University Press, 1925, Book II, Chapter XXV, VIII, §3.

²⁵⁹ J. BARTHELEMEY, *Les Fondateurs du Droit International*, Parijs, V. Giard & E Brière, 1904, p. 54.

²⁶⁰ M. WALZER W., *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. 101.

2. Mensenrechtenschendingen zoals genocide, die een morele verantwoordelijkheid creëren ten opzichte van buitenlandse mogendheden.²⁶¹ Voorbeelden uit de recente geschiedenis die volgens dit argument aanleiding konden geven tot een interventie zijn: Rwanda²⁶² waar volgens Destexhe de Verenigde Naties hun verantwoordelijkheid had moeten opnemen en actie hadden moeten ondernemen tegen de toenmalige regering;

Bosnië²⁶³ in de Balkan en de Koerden in Irak²⁶⁴. Volgens al deze auteurs kan men niet aanvaarden dat de internationale gemeenschap in deze situaties, die grove schendingen van de rechtsorde inhouden, passief langs de zijlijn blijft toekijken, noch dat ze een neutrale houding aanneemt.²⁶⁵

Aquino redeneerde dat een regime dat niet het algemene belang van het volk dient kan en mag (maar ook moet?) omvergeworpen worden op basis van een 'just cause' omdat, hoewel rebellie eigenlijk een doodzonde is, dit toch te tolereren is op het moment dat men tegen een tirannie revolteert²⁶⁶. Grotius heeft hierover een tegengestelde mening bij het beoordelen van de 'just cause' bij een revolutie: hoewel het compleet verboden is om zich te verzetten tegen de hoogste autoriteit, ondermijnt hij zijn eigen positie door zeven uitzonderingen te introduceren²⁶⁷.

²⁶¹ A. DESTEXHE, "The Third Genocide", *Foreign Policy*, 1994-1995, 97, p. 3-17.

²⁶² A. DESTEXHE, "The Third Genocide", *Foreign Policy*, 1994-1995, 97, p. 3-17.

²⁶³ R. K. BETTS, "The Delusion of Impartial Intervention", *Foreign Affairs*, 1994, 73, p. 20-33; D. RIEFF, "Accomplice to Genocide", *War Report*, 1994, 28, p. 35-40; D. RIEFF, *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West*, New York, Simon en Schuster, 1995, 240; A. PASIC en T. WEISS, "The Politics of Rescue: Yugoslavia's Wars and the Humanitarian Intervention", *Ethics and International Affairs*, 1997, 11, p. 105-131.

²⁶⁴ R. N. GARDNER, "International Law and the Use of Force" in D. J. SCHEFFER, R. N. GARDNER en G. B. HELMAN (eds.), *Post-Gulf War Challenges to the U.N. Collective Security System: Three Views on the Issue of Humanitarian Intervention*, Washington D.C., United States Institute for Peace, 1992; D. J. SCHEFFER, "Challenges Confronting Collective Security: Humanitarian Intervention" in D. J. SCHEFFER, R. N. GARDNER en G. B. HELMAN (eds.), *Post-Gulf War Challenges to the U.N. Collective Security System: Three Views on the Issue of Humanitarian Intervention*, Washington D.C., United States Institute for Peace, 1992; H. COOK, *The Safe Haven in Northern Iraq: International Responsibility for Iraqi Kurdistan*, Kurdistan Human Rights Project, Human Rights Center, University of Essex, 1995.

²⁶⁵ M. FIXDAL en D. SMITH, "Humanitarian Intervention and Just War", *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, p. 283-312.

²⁶⁶ THOMAS VAN AQUINO, Part 3 (II-II), Q 41, p. 288.

²⁶⁷ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: a Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 22; Grotius, Book I, Chapter III, §5.2 p. 199-201.

5.2.4 Daden van Agressie

Walzer stelt dat daden van agressie misdaden zijn omdat ze een overtreding uitmaken van één van de meest fundamentele rechten van een samenleving: *“the right of a nation or a people not to be invaded derives from the common life its members have made on this piece of land.”*²⁶⁸ In zijn boek geeft Walzer ook een definitie mee van agressie: *“Any use of force or imminent threat of force by one state against the political sovereignty or territorial integrity of another”*.²⁶⁹

Intuïtief vraagt men zich dan af of agressiedaden zoals zelfverdediging, provocatie en de verdediging van anderen tegenover zulke aanvallen onderdeel zijn van de ‘just cause’. Gewelddaden kunnen immers een reactie zijn op een fysieke aanval (het schenden van territorium); een belediging (het bespotten van de nationale trots); een handelsembargo; zelfverdediging tegen een buitenlandse aanval; het beschermen van onschuldige burgers tegen hun eigen meedogenloze overheid of het vergelden van een niet herstelde en ernstig misdrijf.

5.2.4.1 Agressie

Agressie wordt als volgt omschreven door de Algemene Vergadering van de V.N. in 1974²⁷⁰: *“Aggression is the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations, as set out in this definition.”*²⁷¹ Het kernelement is dus het gebruik van gewapend geweld en het daarmee gepaard gaande schenden van iemands fundamentele rechten. Die “iemand” kan dan een andere persoon zijn (klassiek strafrechtelijk misdrijf); een andere staat (een externe daad van agressie); of een groep van mensen binnen een bepaalde gemeenschap (een interne daad van agressie).

²⁶⁸ M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. 55.

²⁶⁹ M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. 62.

²⁷⁰ Resolutie 3314 (XXIX) van 14 december 1974.

²⁷¹ Zie Y. MELZER, *Concepts of Just War*, Leyden, A.W. Sijthoff, 1975, p. 29.

De definitie die werd onderschreven in Resolutie 3314 is echter niet bindend en in het Rome Statuut ter oprichting van het Internationaal Strafhof is er zelfs geen definitie gegeven van ‘dadens van agressie’²⁷² hoewel het Hof de bevoegdheid heeft om dit te bestraffen. Zeer recentelijk is er op een herzieningsconferentie in Kampala een definitie van agressie goedgekeurd die een artikel 8bis²⁷³ in het Statuut van Rome invoegt.²⁷⁴

Met betrekking tot de ‘Just war’ theorie betekent dit dat het reageren op agressie een ‘just cause’ uitmaakt, vereist is echter wel dat dit een reactie moet uitmaken op een voorafgaand delict of om een geplande aanval te voorkomen (de “pre-emptive strike”).

5.2.5 Zelfverdediging

Het recht op zelfverdediging is een inherent recht van elke staat waarvoor geen voorafgaande machtiging nodig is en staten kiezen zelf voor de opportuniteit en de uitoefening ervan. Om tot zelfverdediging over te gaan is dus geen goedkeuring nodig van de V.N. Veiligheidsraad. Dit wordt uitdrukkelijk vermeld in het V.N. Handvest want zelfverdediging is een inherent recht van elke staat. De uitoefening van het recht moet echter wel gerapporteerd worden aan de Verenigde Naties.

Het is dus logisch dat zelfverdediging een legitieme ‘just cause’ is. Ook de Vitoria²⁷⁵ schreef dit reeds.

²⁷² Artikel 5, I, (d) van het Statuut van Rome.

²⁷³ § 1: “Acts of aggression means the planning, preparation, initiation or execution, by a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State, of an act of aggression which, by its character, gravity and scale, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations”.

§ 2: “For the purpose of paragraph 1, “act of aggression” means the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations [...]” dit houdt een verwijzing in naar resolutie 3314.

Zie de bijlagen voor de complete tekst van de amendementen.

²⁷⁴ Resolutie RC/Res.6 van 11 juni 2010; D. AKANDE, “What Exactly was Agreed in Kampala on the Crime of Aggression?”, *EJIL*, 21 juni 2010.

²⁷⁵ SCOTT J.B (ed.), *The Classics of International Law*, Washington, Carnegie Institution, 1904, p. 170.

5.2.6 Een preventieve aanval²⁷⁶

Is een preventieve aanval een ‘just cause’ en zoja, kan het beschouwd worden als een (weliswaar ver doorgedreven) vorm van zelfverdediging? Een preventieve aanval is reageren op een bedreiging die echter nog niet effectief begonnen is. Zoals reeds eerder is geargumenteed gebieden de toepassingsvoorwaarden van zelfverdediging echter dat de aanval ‘imminent’, ‘instant’ en ‘overwelming’ moet zijn, bovendien moet men eerst het slachtoffer zijn van een gewapende aanval. Het is dus zeer onwaarschijnlijk dat preventieve aanvallen kunnen goedgekeurd worden als zelfverdediging. Ook indien het concept breder wordt gezien en opgevat als een eventuele ‘just cause’ is er weinig kans tot erkenning van dit principe. Misschien alleen in het geval dat er wordt gehandeld om te voorkomen dat er onrecht staat te gebeuren, kan een preventieve aanval als ‘just cause’ worden geaccepteerd. Een andere mogelijkheid is als men het concept extrapoleert en toepast om te anticiperen op daden van agressie van landen die een voorgeschiedenis hebben. In het geval zo een agressor troepen en munitie aan de grens begint te verzamelen, kan er eventueel aanvaard worden dat er preventief wordt aangevallen.

5.2.7 Humanitaire interventie

Hoewel deze vorm van gebruik van geweld niet expliciet voorzien is in V.N. Handvest, wordt er toch regelmatig gebruik van gemaakt. Humanitaire interventies zijn slechts dan gerechtvaardigd wanneer ze tot doel hebben om daden die indruisen tegen de morele overtuiging van de gewone burgers, te bestraffen. Aangezien een interventie altijd een schending van soevereiniteit betekent, geldt dit ook voor humanitaire interventies.

²⁷⁶ Zie punt 3.2.1 over preventieve aanvallen eerder in dit hoofdstuk.

5.2.7.1 Kort historisch overzicht van interventies

In het nationale recht is een gerechtsdeurwaarder bevoegd om achterstallige schulden op te vorderen bij schuldenaars, in het internationale recht is dit minder evident. Toch bestaan er veel verdragen met betrekking tot het regelen van intrastatelijke schulden. De reden ligt voor de hand: landen die net onafhankelijk waren geworden tijdens de eerste dekoloniseringsgolf²⁷⁷ in het begin van de 19^e eeuw, wilden geen inmenging meer van hun vroegere Europese kolonisator. Een van de manieren om de soevereiniteit van die voornamelijk Zuid-Amerikaanse landen te voorzien, was aan te kloppen bij hun noorderbuur, de Verenigde Staten van Amerika. De ‘Monroe doctrine’²⁷⁸ vroeg aan de Europese mogendheden om zich te onthouden van inmenging in hun vroegere Latijns-Amerikaanse kolonies, zoniet riskeerden ze een tegenaanval van de V.S.A. De aanleiding van deze doctrine was de frequente inmenging van Europese landen in hun vroegere kolonies om schulden op te eisen, hun onderdanen te beschermen of geschillen omtrent investeringen te vereffenen. Hoewel deze doctrine veel gezag had, was ze eigenlijk niet effectief want Amerika had op dat moment zeker nog niet voldoende militaire macht om deze aanspraken af te dwingen. De kritiek vanuit Europa volgde dan ook snel: de Europese landen vonden deze eenzijdige verklaring van de Verenigde Staten zonder enige rechtsgrond in het internationale recht. Bovendien betwijfelden ze of deze doctrine van toepassing zou zijn op de acties van Amerika, meer zelf, ze verdachten Amerika ervan om een voorwendsel gecreëerd te hebben om zelf binnen te vallen in landen van Zuid-Amerika²⁷⁹. De kritieken werden echter omzeild en de doctrine werd bekrachtigd door de Volkenbond.²⁸⁰ Zodoende werd deze doctrine voor meer dan drie decennia een hoeksteen van het Amerikaanse buitenlandse beleid.

Als reactie op de gevaren van een interventie, werd de ‘Calvo clause’²⁸¹ ingevoerd om te bewerkstelligen dat eerst de lokale rechtsmiddelen werden uitgeput alvorens naar diplomatieke of gewapende middelen werden gegrepen. De clause stipuleert met name dat geschillen, die gerezen zijn uit contracten tussen de staat en buitenlanders, voor een lokale rechtbank moeten komen en geen aanleiding kunnen geven tot internationale claims of tussenkomst van de

²⁷⁷ Vooral Zuid-Amerikaanse landen werden rond die periode onafhankelijk.

²⁷⁸ “Annual Message of President Monroe”, 2 december 1823, *Moore Digest of International Law*, Vol. 6, 1876, p. 936.

²⁷⁹ DRAGO, “State Loans in Their Relation to International Policy”, *AJIL*, 1907, 692.

²⁸⁰ Art. 21 Verdrag

²⁸¹ Een vorm van het ‘last resort’ principe. C. HYDE, “Attempts by Contracts to Restrict Interposition”, 1927, 21 *AJIL*, p. 298.

buitenlandse staten. Hoewel deze bepaling erg belangrijk was en teruggevonden kan worden in menig Zuid-Amerikaanse grondwet en contracten, is ze echter nooit internationaal gewoonterecht geworden omdat het in strijd was met het internationale recht. De ‘Drago doctrine’ (1902) had eveneens betrekking op de relatie tussen interventies en schulden. Luis Mario Drago, de Argentijnse minister van Buitenlandse Zaken, stelde dat: “indien een land er niet in slaagt om zijn openbare schulden terug te betalen aan een ander land, dit geen grond kan zijn om tot interventie over te gaan”. Drago bouwde hiermee verder op de ‘Monroe doctrine’ maar stipuleerde dat niemand, dus evenmin Amerika, recht had om geweld te gebruiken bij het innen van schulden. Een volgende stap werd gezet met de ‘Roosevelt Corollary’ uit 1904 die tegen de ‘Drago doctrine’ inging en het recht van de V.S.A verwoordde om in te grijpen in Latijns-Amerikaanse staten om zo Europese schuldeisers af te houden²⁸². Het alternatief voor een Noord-Amerikaanse inval, was de tussenkomst van Europese landen die de leningen uitschreven maar niet terugbetaald werden. Via de ‘Good Neighbor Policy’ uit 1933 kwam men terug op de ‘Roosevelt Corollary’ en beloofde de Verenigde Staten om de Latijns-Amerikaanse landen als gelijkwaardige partners te behandelen in plaats van als onderhorige, niet meer tussen te komen in de interne keuken van hun zuiderburen en daarenboven het land erkennen ongeacht de staatsvorm²⁸³.

Naast de verschillende doctrines en clausules werd eveneens gepoogd om de prikkels tot een interventie af te zwakken door het gebruik van geweld, en dus ook interventies, te ontmoedigen. Dit gebeurde door het codificeren van verschillende initiatieven. De conferentie voor het vreedzaam afhandelen van internationale geschillen op 29 juli 1899 in Den Haag²⁸⁴ was zo een poging om arbitrage en bemiddeling aan te wenden alvorens overgegaan wordt tot het gebruik van geweld²⁸⁵. Tevens kan dit verdrag gezien worden als een voorloper van het befaamde Briand-Kellog Pact die de substitutie van oorlog als middel om een internationaal conflict op te lossen trachtte te bevorderen. De tweede conferentie in Den Haag van 1907 legde het gebruik

²⁸² “Statement by President Roosevelt”, *Foreign Relations of the United States*, 1905, p. 334-335. De redenen om een land binnen te vallen, waren: “stabilize the economic affairs of small states in the Caribbean and Central America if they were unable to pay their international debt.”

²⁸³ Dit is een vorm van de ‘Estrada doctrine’.

²⁸⁴ P. COBBETT en H. H. LEIGH BELLOT, *Leading Cases on International Law*, Londen, Sweet and Maxwell, 1922, p. 35.

²⁸⁵ Zie ook de ‘last resort’ voorwaarde onder punt 5.5.

van geweld aan banden bij het recupereren van publieke schulden ontstaan uit contracten²⁸⁶. Dit is eigenlijk een poging tot het codificeren van de ‘Drago doctrine’ uit 1902.

Na de Eerste Wereldoorlog werd de Volkenbond²⁸⁷ opgericht die ongeveer dezelfde doelen nastreefde als haar opvolger de Verenigde Naties. Echter, de Volkenbond was niet succesvol in het voorkomen van oorlog. Het Verdrag verbood wel degelijk oorlog, eerder dan dat er een ban op interventie²⁸⁸ was maar dit mocht helaas niet baten en kon evenmin voorkomen dat er tussen 1940 en 1945 een nog gruwelijker oorlog volgde. Een van de redenen waarom het project ‘Volkenbond’ uiteindelijk op niets is uitgelopen, is het feit dat ze haar beslissingen niet kon afdwingen. Bovendien werden enkele (opkomende) supermachten uitgesloten van lidmaatschap omdat ze geen oprichtend lid waren of de regels hadden geschonden²⁸⁹. Zoals reeds eerder aangehaald had men de hoop om met het ondertekenen van het Briand-Kellog Pact²⁹⁰ oorlog definitief te bannen als een ‘instrument of national policy’ en iedere internationale confrontatie op een vreedzame manier op te lossen²⁹¹. Hoewel het werd geratificeerd door een overgrote meerderheid van de internationale gemeenschap van die tijd²⁹², heeft het niet kunnen verhinderen dat enkele jaren daarna WO II is uitgebroken. Een achterpoortje in zowel het Charter van de Volkenbond als in het Verdrag van Parijs was de mogelijkheid om interventie toe te staan, weliswaar op basis van de bescherming van hun onderdanen of het verdedigen van nationale belangen. Het Verdrag van Montevideo²⁹³ met amendement uit 1936 was een volgende stap in het non-interventie hoofdstuk. In dit verdrag werd het (Amerikaanse)²⁹⁴ staten uitdrukkelijk verboden om tussen te komen in interne zaken²⁹⁵. De opvolger van de pan-Amerikaanse conferentie van 1933 was de ‘Organization of American States’ (OAS). Deze

²⁸⁶ P. COBBETT en H. H. LEIGH BELLOT, *Leading Cases on International Law*, Londen, Sweet and Maxwell, 1922, p. 35.

²⁸⁷ Voor het verdrag: zie bijlagen.

²⁸⁸ H. MCCOUBREY en N. WHITE, *International Law and Armed Conflict*, Dartmouth, 1992, p. 21.

²⁸⁹ J. BASSETT, *The League of Nations: A Chapter in World Politics*, Londen, Longmans, Green and Co., 1930, p. 383.

²⁹⁰ General Treaty for the Renunciation of War, 27 augustus 1928, Parijs; ook ‘Verdrag van Parijs’ genoemd.

²⁹¹ Artikel 2 van het Briand-Kellog Pact.

²⁹² Slechts een beperkt aantal landen waren reeds onafhankelijk dus ‘overgrote meerderheid’ moet relatief gezien worden.

²⁹³ Verdrag van Montevideo over de Rechten en Plichten van Staten, 26 december 1933, Montevideo. Tijdens de conferentie die het verdrag goedkeurde, stelde president Roosevelt zijn ‘Good Neighbour Policy’ voor.

²⁹⁴ Het Verdrag van Montevideo is gesloten op een Pan-Amerikaanse conferentie en bindt dus alleen landen op de Amerikaanse continenten.

²⁹⁵ Artikel 8 van het Verdrag van Montevideo.

intergouvernementele instelling heeft haar eigen Handvest²⁹⁶ waar artikel 19 een verbod voorziet met betrekking tot interventie, artikel 20 declameert dat geen enkel land dwangmaatregelen mag gebruiken, artikel 21 stelt dat: “*the territory of a state is inviolable*” en artikel 22 besluit dat het gebruik van geweld alleen toegestaan is in het geval van zelfverdediging.

Als laatste stap in de geschiedenis van interventies moet het Handvest van de Verenigde Naties besproken worden. In artikel 2 (4) staat de zinsnede: “*Against the territorial integrity or political independence of any member state.*”. Deze bepaling is ingevoegd na een amendement van de minister van Buitenlandse Zaken van Australië²⁹⁷. Franck, die schreef over de totstandkoming van het Handvest, wil hiermee aantonen dat de opstellers ongewild alleen de bedoeling hadden om grote inbreuken op het verbod van gebruik van geweld te bestraffen. Kleine en tijdelijke invasies die stoppen juist voordat het territorium geschonden wordt of de onafhankelijkheid wordt bedreigd, worden niet beoogd. Een lezing van het artikel zoals Franck voorstelt is echter niet in overeenstemming te brengen met de duidelijke intenties van de indiener van het amendement²⁹⁸. Waarom kon men dan niet simpelweg schrijven: “*No Member shall threaten or use force against any other state except as expressly allowed by the Charter*”²⁹⁹? Indien deze zin effectief zou zijn opgenomen, werd geargumenteed dat alles wat na ‘force’ kwam, aanvoelde als een soort van opvulling eerder dan een verduidelijking of beperking. ‘Force’ moet in dit artikel bovendien begrepen worden als het dreigen met militaire macht en niet, zoals Brazilië tevergeefs voorstelde, ook betrekking hebben op economische dwang³⁰⁰.

²⁹⁶ Charter of the Organization of American States, 30 april 1948, Bogotá. Zie de bijlage om uittreksels van de besproken artikels te lezen.

²⁹⁷ Dr. H.V. EVATT die dit tijdens de conferentie in San Francisco in 1945 heeft overgenomen uit artikel 10 van het Volkenbondcharter: I. SHEARER, “A Revival of the Just War Theory?”, in M. N. SCHMITT en J. PEJIC (eds.), *International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines : Essays in Honour of Yoram Dinstein*, Volume 15 van International Humanitarian Law Series, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 8; T. M. FRANCK, *Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks*, The Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 11-19.

²⁹⁸ T. M. FRANCK, *Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks*, The Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 12.

²⁹⁹ In deze zin was de eerste kladversie opgesteld. Zie T. M. FRANCK, *Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks*, The Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 12.

³⁰⁰ L. M. GOODRICH en E. I. HAMBRO, *Charter of the United Nations: Commentary and Documents*, Michigan, World Peace Foundation, 1949, p. 104.

De zelfverdedigingclausule uit artikel 51 is ingevoerd op vraag van Latijns-Amerikaanse landen die om verschillende redenen bezorg waren over een te grote accumulatie van macht. Ze vreesden voor de mogelijke almacht van de Veiligheidsraad bij het toekennen van peace-enforcement missies onder hoofdstuk VII en een teveel aan inmenging door de Europese landen (hun vroegere kolonisators) in hun interne zaken³⁰¹.

Nu, vijftig jaar na de ratificatie van het Handvest is er veel veranderd op het politieke internationale toneel. Na de onafhankelijkheidsgolven van de jaren 1950 en 1960 en 1990, zijn er veel nieuwe juridische entiteiten op het toneel verschenen. Veel landen in Azië, Afrika en Oost-Europa zijn pas recent ontvoegd en erkend. Door deze dekolonialisering is er ondertussen een meerderheid aan zetels van Derde Wereld landen in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Hun recente verleden indachtig, zijn er veel resoluties gekomen die het verbod op het gebruik van (militair) geweld verder hebben versterkt: Declaration on the Inadmissibility in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Sovereignty and Independence³⁰²; Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations³⁰³; Resolution on the Definition of Aggression³⁰⁴; Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations³⁰⁵.

Als conclusie van dit historisch overzicht met betrekking tot interventies kan dus gesteld worden dat sommige principes zoals ‘non-use of force’ en ‘non-intervention’ zijn uitgegroeid tot fundamentele internationaalrechtelijke regels. De status die deze principes bereikt hebben is niet alleen te danken aan het opnemen van deze beginselen in verscheidene resoluties van de Algemene Vergadering³⁰⁶ maar ook aan het gebruik ervan door het Internationaal Gerechtshof. De basis voor deze betonning werd gelegd in de Nicaragua Zaak³⁰⁷.

³⁰¹ L. M. GOODRICH en E. I. HAMBRO, *Charter of the United Nations: Commentary and Documents*, Michigan, World Peace Foundation, 1949, p. 297-305.

³⁰² GA res. 2131, 1965.

³⁰³ GA res. 2625, 1970.

³⁰⁴ GA res. 3314, 1974 waarbij de definitie van agressie werd goedgekeurd die hierboven werd vermeld.

³⁰⁵ GA res. 42/22, 1987.

³⁰⁶ Deze resoluties zijn niet bindend, in tegenstelling tot de Resoluties van de Veiligheidsraad.

³⁰⁷ “Nicaragua v. USA, Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua”, 1986, *ICJ Report*, p. 90-91.

Het is opmerkelijk dat Amerika een van de weinige staten blijft die het interventieverbod negeert: zowel in Guatemala (1954), de Varkensbaai (april 1961) en de Dominicaanse Republiek (1965) hanteerden de Verenigde Staten een eigen interpretatie van zowel het V.N. als het O.A.S. Charter. Ze manipuleerden zelf de regels en procedures om zich in te dekken tegen eventuele sancties.³⁰⁸ Bovendien argumenteerde Amerika dat de Organization of American States³⁰⁹ regelgeving primeerde op de VN Veiligheidsraad omdat het ging over regionale geschillen. De werkelijke reden was pure machtsuitoefening: in de O.A.S. hebben de Verenigde Staten een overwicht aan invloed waardoor deze instelling zich leende als ideale partij om de V.S.A. de nodige legitimiteit te verlenen³¹⁰ Daarenboven hebben ze als een van de weinige landen het Statuut van Rome nog niet ondertekend en hebben ze zelf een wet³¹¹ gestemd die voorziet in de bescherming van Amerikaanse staatsburgers tegen rechtsvervolging door een internationaal gerechtshof waarvan de Verenigde Staten geen deel uitmaakt (in casus het Internationaal Strafhof dus).

5.2.8 Mensenrechten

Dat de schending van mensenrechten een 'just cause' levert, is in overeenstemming met de opinie van de meeste auteurs. De vraag waar echter geen eensgezindheid over bestaat is in hoeverre men deze eis kan opentrekken. Langs de ene kant kunnen we lezen dat mensenrechtenschendingen niet alleen een recht tot interventie geven maar bovendien een morele plicht zijn.³¹² Andere auteurs zijn meer terughoudend en zetten niet de extra stap naar de plicht. Hoffmann³¹³ gaat er bijvoorbeeld van uit dat er een vermoeden bestaat tegen interventie

³⁰⁸ O.A.S. Gen. Sess. Proceedings, Vol. 2, 2nd Sess., 11th Plen. Mtg., 21 april 1972, p. 43.

³⁰⁹ De O.A.S. is een regionale intergouvernementele instelling die nooit boven de Verenigde Naties kan staan.

³¹⁰ M. HILLAIRE, *International Law and the US Military Intervention in the Western Hemisphere*, Kluwer Law International, Den Haag, 1997, p. 21-22 en p. 140.

³¹¹ "American Service-Members' Protection Act", goedgekeurd op 30 juli 2003, www.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/23425.htm.

³¹² R. PLANT, "The Justification for Intervention: Needs before Contexts.", in I. FORBES EN M. HOFFMAN (eds.), *Political Theory, International Relations and the Ethics of Intervention*, Southampton, St. Martin's Press, 1993, p. 104-112; A. DESTEXHE, "The Third Genocide", *Foreign Policy*, 1994-1995, 97, p. 3-17.

³¹³ S. HOFFMANN, "The Politics and Ethics of Military Intervention", *Survival*, 1995-1996, 37, p. 29-51.

maar er toch enkele uitzonderingen bestaan. Smith³¹⁴, die schreef over de interventie van de VSA in Cuba en Haïti, is van mening dat het recht op een interventie niet uitbreidbaar is tot een plicht. Fisher³¹⁵ is er van overtuigd dat er een recht van een staat bestaat om tussen te komen als er grove mensenrechtenschendingen plaatsvinden maar wil niet weten van een automatische expansie naar een plicht. Hij pleit ervoor om de plicht afhankelijk te maken van de afweging tussen het welzijn dat men kan bereiken met de interventie en het nadeel dat men eventueel kan berokkenen³¹⁶.

5.2.9 Besluit

De 'just cause' is een van de zes voorwaarden die moeten voldaan worden om van een gerechtvaardigde oorlog te spreken. Hoewel de voorwaarde moeilijk te definiëren is, is het toch zeer belangrijk om deze conditie te vervullen omdat het over de grondregel gaat wanneer men tot oorlog mag overgaan. De voorwaarde is dan ook alleen vervuld in het geval overgegaan wordt tot een oorlog om ofwel weerstand te bieden aan daden van agressie ofwel om geschonden fundamentele rechten te herstellen³¹⁷. Het doel van een rechtvaardige oorlog is te streven naar een status quo ante bellum, dus het evenwicht van voor de oorlog restaureren. Walzer haalt aan dat dit een onzinnig objectief is want deze situatie was juist de aanleiding voor de oorlog. Het is trouwens onmogelijk om alles exact te herstellen zoals het was voor de oorlog, niet alleen op materieel vlak maar bovenal op moreel/menselijk vlak: doden kunnen niet 'hersteld' worden. Daarom is de beste optie volgens Walzer³¹⁸ om te streven naar een 'restoration PLUS', dit is een veiligere en rechtvaardige toestand dan tijdens en voor de oorlog. Indien het mogelijk is om: "to reaffirm our own deepest values" met betrekking tot internationale en nationale rechtvaardigheid mag er volgens Rawls³¹⁹ van uitgegaan worden dat men aanbeland is in zo een 'restoration PLUS' toestand.

³¹⁴ T. SMITH, *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, New York, Princeton University Press, 1994, 455.

³¹⁵ D. FISHER, "The Ethics of Intervention", *Survival*, 1994, 36, p. 56-58.

³¹⁶ Zie ook de voorwaarden 'proportionality' en 'Reasonable chance of success'

³¹⁷ OREND B., "Justice After War", *Ethics and International Affairs*, vol. 16, 2002, p. 45.

³¹⁸ M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basic Books, 1992, p. 119.

³¹⁹ J. RAWLS, "The Law of Peoples" in S. SHUTE en S. HURLEY (eds.), *On Human Rights*, New York, Basic Books, 1999, p. 40-80; M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basic Books, 1992, p. 110, 117, 123.

5.3 *Right Intention*

De voorwaarde van de ‘right intention’ stelt de vraag naar de vooropgestelde oorlogsdoelstellingen: “Om welke (subjectieve) redenen voert men oorlog?” Augustinus³²⁰ argumenteerde al dat vrede het natuurlijke doel van mensen en dieren, zelfs monsters, dieven en tirannen is. Om te kunnen spreken van een rechtvaardige oorlog is het niet voldoende om een objectieve ‘just cause’ te hebben, er moet ook een intentie aanwezig zijn die ligt in het nastreven van het ‘goede’ of het afwenden van het ‘kwade. Volgens Fixdal en Smith ligt de ontstaansreden van deze voorwaarde in de katholieke voorgeschiedenis van de ‘Just war’ theorie. Aangezien God alles ziet blijft er niets voor Hem verborgen. Daarom moet gezorgd worden dat er niet alleen rechtvaardig gehandeld wordt maar tevens dat die handeling gesteld wordt met de bedoeling (intentie) om goed te doen. Vroeger werd het voldoende geacht om louter de geleden schade of het rechtzetten van het ondergane onrecht te herstellen³²¹ om die voorwaarde te vervullen. Dit kwam dus neer op het omkeren van de motivatie die als de ‘just cause’ werd aangevoerd. Als de ‘just cause’ het terugnemen van verloren gebieden is, dan volstaat die terugname om de ‘right intention’ te vervullen. Tegenwoordig meent men echter dat slechts aan die voorwaarde voldaan is indien er ook gestreefd wordt naar het scheppen van een betere en meer rechtvaardige vrede dan de situatie voor de oorlog. Dus er moet niet alleen een “*redress a wrong suffered*” te bespeuren zijn, maar ook een “*aim at peace with justice*”³²². Dit houdt ook in dat andere – negatieve – motieven om te handelen geen geldige intenties vormen en dus ook niet mogen overheersen in het handelen. De ‘right intention’ moet klaarblijkelijk domineren in het optreden. Die ‘slechte’ redenen om te handelen kunnen vergelding zijn, het streven naar meer rijkdom (hebzucht), het veroveren van nieuwe gebieden of andere volkeren onderwerpen. Hiermee is ook de kwestie geregeld om een duidelijke scheiding aan te brengen tussen eigenbelang en ‘right intention’: eigenbelang mag aanwezig zijn, maar slechts op voorwaarde dat het ‘goede’ handelingsmotief doorweegt en gecombineerd wordt met het brengen van (betere) vrede en rechtvaardigheid. In het geval van de oorlog in Irak antwoordde George W. Bush jr. op de vraag waarom hij op de val van Saddam uit was: “After all, he is the guy who tried to kill my dad.”³²³

³²⁰ Augustinus, *Over de Stad van God*, 427: XIX, 12; 1984: 86~868.

³²¹ In de Engelse literatuur wordt de omschrijving: “*redress a wrong suffered*” gebruikt.

³²² Het eindrapport van de Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflicts dat gepubliceerd werd in 1997.

³²³ J. KING, *Bush calls Saddam ‘the guy who tried to kill my dad’*, CNN.com, 27 september 2002.

Volgens Ceulemans³²⁴ impliceert een negatief ‘right intention’ resultaat een verborgen agenda. Deze verborgen agenda is niet in overeenstemming te brengen met de theologische redenering dat God alles ziet. Dit is van geen enkel bezwaar mocht dezelfde redenering ook niet kunnen toegepast worden op humanitaire interventies: het is al meer dan eens gebeurd dat verborgen motieven leiden tot de beslissing om geweld te gebruiken. Het was bijvoorbeeld pas na twee jaar duidelijk dat de Franse interventie van 1994 in Rwanda gebaseerd was op het behouden van de macht, eerder dan uit een humanitaire bekommernis. Nog schrijnender was dat de oorspronkelijke Franse tussenkomst een latere multilaterale interventie hypothekeerde om tussen te komen tijdens de genocide.

Het gevoel dat een partij gedreven wordt door een verborgen agenda kan bewezen worden door aan te tonen dat daden en verklaringen niet coherent/consistent zijn. Jammer genoeg gebeurt dit meestal pas retroactief. Het zijn echter niet de discrepanties zelf die het probleem zijn: er kunnen namelijk goede redenen zijn waarom de publieke uitspraken niet overeenkomen met de plannen die op hetzelfde moment worden voorbereid. Het hoeft geen betoog dat een verrassingsaanval die naam niet waardig is indien alles op voorhand publiek wordt gemaakt.

Er is kritiek op de meerderheidsopvatting met betrekking tot de ‘right intention’. Een van de tegenwerpingen is de vraag of er toch niet kan gesproken worden van een ‘right intention’ indien de enige manier om vrede te bereiken erin bestaat om het territorium van een oorlogvoerende buur te annexeren of een buur binnen te vallen om de aldaar onderdrukte bevolking te redden. Tevens wordt de vraag gesteld of de ‘right intention’ alleen zaligmakend is of verder moet aangevuld worden met het beschermen van economische en militaire belangen.

Deze voorwaarde verliest aan belang omdat er meer en meer wordt gekeken naar de ‘reasonable prospects of success’ dan naar de ‘juiste intentie’ om te besluiten tot een oorlog die begonnen werd met de juiste ingesteldheid.³²⁵

³²⁴ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: A Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 155.

³²⁵ N. WHEELER, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford, Oxford University Press, 2000, 352.

5.4 *Macro-Proportionaliteitsbeginsel*

Het voorvoegsel “macro-” bij deze proportionaliteitsvoorwaarde wordt gebruikt om het begrip uit het ‘ius ad bellum’ te onderscheiden van dit criterium uit het ‘ius in bello’. Specifiek voor het ‘ius ad bellum’ betekent deze voorwaarde dat het te verwachten leed van een eventuele oorlog kleiner moet zijn dan de te voorkomen of te herstellen schade. De verhouding tussen de ‘kosten’ (de prijs die zal betaald worden om oorlog te voeren) en de ‘baten’ (het ‘goede’ doel dat nagestreefd wordt door ten oorlog te trekken) van het gebruik van geweld bij een eventuele oorlog moeten na afweging, doorwegen in het voordeel van de ‘baten’. Bovendien is vereist dat de ‘kosten’ noodzakelijk zijn voor het te bereiken doel wat op een utilitaristische moraal wijst. In het geval van een oorlogssituatie betekent dit dat vernielingen die het resultaat zijn van een oorlog (infrastructuur en het verlies aan mensenlevens, en vooral dan burgerslachtoffers) tot het minimum moeten worden beperkt. De meest gebruikte metafoor in dit verband is de uitspraak: “schieten met een kanon op een mug”. Met een boutade kan gesteld worden dat: “Hoe slechter de vijand, hoe meer kapot mag.” Als de staat zich bijvoorbeeld schuldig maakt aan misdaden tegen de mensheid, daden van agressie, oorlogsmisdaden en genocide³²⁶ of een ‘Totalen Krieg’ voert, tolereert het macroproportionaliteitsprincipe het gebruik van extreem geweld en kan het kanon, bij wijze van spreken, niet groot genoeg zijn om de vijand te verslaan.

Een bedenking kan gemaakt worden bij de confrontatie tussen macroproportionaliteit en het recht op zelfverdediging want het behalen van doelen op korte termijn (zelfverdediging) is niet steeds verenigbaar met de gevolgen op lange termijn. Boer³²⁷ haalt aan dat een oorlog die tot doel heeft om een agressor uit het land te weren op korte termijn meer mensenlevens kan kosten dan wanneer geen militaire actie wordt ondernomen. Indien daarentegen rekening gehouden wordt met de balans op lange termijn zou de proportionaliteitsvoorwaarde weleens kunnen eisen dat er toch van in het begin ingegrepen werd om later meer kosten (meer dan puur financieel) te voorkomen. In de Eerste Golfoorlog van 1991 heeft Amerika en zijn bondgenoten nagelaten om door te stoten naar Irak en Saddam Hoessein van de troon te verdrijven.

³²⁶ Deze categorieën zijn de vier meest ernstige misdaden die gekend zijn in het internationale strafrecht. Zie artikel 5 en verder van het Statuut van Rome inzake het Internationale Strafhof van 17 juli 1998.

³²⁷ T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, Nederlands Theologisch Tijdschrift, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

Doordat de coalitie toen aarzelde en uiteindelijk zelfs afzag om de grens Irak - Koeweit over te steken, heeft Saddam nog twaalf jaar lang (tot de Irakoorlog van 2003) misdaden tegen zijn bevolking kunnen begaan. De Golfoorlog van 1991 had weliswaar nog een paar maanden langer geduurd mocht Irak zijn binnengevallen, maar het eindresultaat qua slachtoffers (aan beide zijden) zou een stuk positiever (lager) geweest zijn dan nu in 2010 het geval is na zeven bijkomende jaren van onrust. Mocht van bij het begin van elke militaire campagneplanning ook de gevolgen op lange termijn in rekening genomen worden, dan zou de macroproportionaliteit hierdoor veel breder kunnen geïnterpreteerd worden. Dit zou het mogelijk maken om harder in te grijpen wat eventueel nieuwe dictators zou afschrikken om het slechte voorbeeld te volgen.

Boer³²⁸ beweert dat: “in de praktijk behoeft het macroproportionaliteitscriterium minder stringent te worden toegepast naarmate een schending unilateraal en zonder provocatie begonnen is.” Indien omgekeerd hetzelfde geldt, is de annexatie van Neutraal Moresnet³²⁹ een voorbeeld waar de proportionaliteit zeer streng zou beoordeeld moeten worden want de annexatie werd multilateraal goedgekeurd in het Verdrag van Versailles³³⁰ en gebeurde na provocatie door Duitsland³³¹.

³²⁸ T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, Nederlands Theologisch Tijdschrift, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

³²⁹ De huidige Duitstalige kantons van België.

³³⁰ Artikel 32 van het Vredesverdrag van Versailles van 1919 waar de soevereiniteitsaanspraak van België op Moresnet door Duitsland werd erkend.

³³¹ De Duitse inval op 4 augustus 1914 in – neutraal – België tijdens W.O. I in het kader van het ‘Plan Schlieffen’.

5.5 *Last Resort principe*

Oorlog heeft grote implicaties op de maatschappij: niet alleen wordt de economie grondig geheroriënteerd naar de productie van oorlogsmachinerie maar verliest het land een grote groep arbeidskrachten omdat die gaat gaan vechten aan het front. Dit gaat onvermijdelijk gepaard met grote consequenties: de terugkeer van een grote groep invalide soldaten of erger, bodybags; een depressieve moraal aan het thuisfront; een grote psychologische impact na bombardementen; verregaande politieke gevolgen zoals een polarisatie van het kiespubliek,... Al deze redenen indachtig is er een vrij algemene consensus ontstaan om oorlog pas als een allerlaatste middel te gebruiken. Om van een rechtvaardige oorlog te kunnen spreken mogen landen zich volgens het ‘last resort’ principe slechts aan oorlog wagen om een (dreigend) conflict op te lossen als alle andere middelen zijn uitgeput. Deze voorwaarde is het logische gevolg van artikelen 2 (4), 2 (7), 41 en 42 van het V.N. Handvest³³² die bepalen dat oorlog moet vermeden worden en slechts kan dienen als ultieme redmiddel om een conflict op te lossen.

De meest geciteerde niet- (of minder-) gewelddadige³³³ opties zijn diplomatie (zowel Multi- als bilateraal); politiek, economisch of sociale (via de publieke opinie) druk opvoeren die uitgaat van de internationale gemeenschap, economische sancties en blokkades opleggen, invoer- en uitvoerbeperkingen heffen (oil for food program), quarantaines inrichten, kleinschalige invallen of operaties goedkeuren (handhaven van een ‘no flight zone’),... Maar hierbij stelt zich, zeker met betrekking tot de laatste actie (kleinschalige invallen), een belangrijk probleem: waar ligt de grens tussen een grootschalige militaire campagne en het ‘voorspel’ zoals schermutselingen aan de grens? Wanneer staat onomstotelijk vast dat er geen andere keuze meer overblijft? Wat verstaat men onder ‘uitputten’?

De rechtsleer bepaalt dat de ‘last resort’ voorwaarde vervuld is indien: *“It is sufficient if rigorous consideration reveals them to be impractical or ineffective, even though they might work in theory.”*³³⁴

³³² Zie Annex

³³³ Niet-militaire

³³⁴ N. BUSHELL, *When is Defence Legitimate? Just War Doctrine in Compendium of the Catholic Church*,

Dit kan onder meer blijken uit de inefficiëntie om agressie te stoppen of om schade (verder) te voorkomen. Het toepassen van diplomatie bij een dictatuur, de economische boycot van een rijk land, de sociale uitsluiting van een land dat reeds een paria statuut heeft (Noord-Korea) zijn mijns inziens inderdaad niet altijd even effectief. De stem van de wapens klinkt nu eenmaal luider dan die van diplomaten. Er zijn nochtans auteurs die argumenteren dat alleen als alle alternatieven effectief geprobeerd en gefaald hebben, de voorwaarde is voldaan³³⁵.

Het willen vervullen van deze voorwaarde komt echter in conflict met het tijdselement bij dringende acties. Soms is er veel tijd nodig voor de geweldloze opties om succes te behalen daar waar een snelle interventie soms meer mensenlevens kan redden en erger (escalatie) voorkomt³³⁶. Sharp³³⁷ schreef dat indien: “*if intervention is called for; and is just, it had better come early rather than late.*” Indien men deze redenering volgt is het vooral belangrijk om snel en hard toe te slaan met de wil om tot het bittere eind door te gaan (het willen aangaan van een langdurige verbintenis). Hierdoor is enerzijds de kans op een effectieve actie groot maar anderzijds is de vervulling van de ‘last resort’ voorwaarde geen prioriteit meer. Hoewel eigenlijk niets zegt dat er bij een tussenkomst effectief geweld moet gebruikt worden, zolang de oorlogvoerende partijen maar de indruk hebben dat niet geaarzeld zou worden om het toe te passen. Eigenlijk is deze vroege actie gelijkend op het “pre-emptive strike” concept waar ook tot actie (en eventueel gewapende actie) wordt overgegaan nog vooraleer de andere partij iets wezenlijks heeft kunnen uitvoeren. De oplossing om deze tegenstellingen te verzoenen kan gevonden worden door de ‘last resort’ voorwaarde niet chronologisch te eisen. Fixdal en Smith tonen aan dat al sinds de Middeleeuwen wordt aanvaard dat wanneer een staat wordt aangevallen, de ‘proper authority’ moet pogen om te onderhandelen. Dit onderhandelen moet hem echter niet beletten om ondertussen zijn troepen te verzamelen. Ter besluit kan dus gesteld worden dat de ‘last resort’ vooral poogt om een onwilligheid of afkering te installeren vooraleer naar de wapens te grijpen.

Catholic Commission for Social Justice, December 2008.

³³⁵ J. CHILDRESS, *War as Reality and Metaphor: Some more Moral Reflections*, United States Air Force Academy, 1992, p. 358-359.

³³⁶ A. DESTEXHE, “The Third Genocide”, *Foreign Policy*, 1994-1995, 97, p. 16; M. S. LUND, *Preventing Violent Conflicts: A Strategy for Preventive Diplomacy*, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 1996, 220.

³³⁷ SHARP, 1994, p. 55 geciteerd in M. FIXDAL en D. SMITH, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, 283-312.

5.6 Vooruitzicht op een hoopvolle toekomst (reasonable prospects) en opportuniteit

“Er moet licht zijn aan het einde van de tunnel genaamd oorlog.”

Vooraleer een oorlog te beginnen moet de initiatiefnemer er zeker van zijn dat hij een redelijke kans op slagen (likelihood of success) heeft. Eigenlijk vereist de voorwaarde zelfs een beter vooruitzicht dan 'redelijk' en moet de kans om te winnen 'aanzienlijk' (substantial) zijn vooraleer men in een oorlog stort. Oorlog is een van de meest chaotische en moeilijk te overziene situaties in een maatschappij en is bovendien moeilijk te sturen vanuit de politieke beslissingsorganen. Tijdens bombardementen, het oprukken van de strijdmacht of de terugtrekking van het leger is het quasi onmogelijk om precieze cijfers te verzamelen over slachtoffers, de status van legereenheden of de logistieke toestand van een regiment. Dit geldt evenzeer voor de situatie vooraleer een oorlog losbreekt: met behulp van spionage en inlichtingendiensten kan een zekere hoeveelheid informatie vergaard worden maar afdoende garanties over de adequaatheid maar vooral over de kwantiteit van inlichtingen, kunnen nooit verkregen worden. Op basis van onvolledige informatie, de onvoorspelbaarheid en onberekenbaarheid van de omstandigheden en de capaciteiten van militaire leiders kan er nooit honderd percent zekerheid bestaan dat men een overwinning zal behalen. Deze onzekerheid is de reden voor het formuleren van het criterium van een “substantial” kans in plaats van absolute zekerheid te eisen. Dit criterium komt dus neer op een risicoanalyse want zonder een goede preventieve afweging van de risico's en van de eventuele moeilijkheden die men kan tegenkomen, kan er geen sprake zijn van een rechtvaardige oorlog. Dit was niet het geval bij de Vietnam oorlog en misschien evenmin in Korea, Afghanistan,... dus eigenlijk alle Amerikaanse (hopeloze) oorlogen sedert de Tweede Wereldoorlog. Hoewel het Amerikaanse leger in Vietnam talrijker en beter uitgerust was, verloor het toch van de Vietcong. De Amerikaanse nederlaag was dan ook door niemand te voorzien waardoor achteraf deze voorwaarde als tóch vervuld moest worden beschouwd.

Indien de reden hopeloos is, is het niet verder gerechtvaardigd om verliezen (vooral slachtoffers maar ook economische opofferingen) te blijven incasseren omdat eenvoudigweg niet voldaan is aan de ‘just cause’ voorwaarde maar ook omdat er nooit een kans dat men uitzicht heeft op een betere (hoopvolle) beëindiging van het conflict.

5.7 Ticking time bomb scenario

Opperrechter Barak van het Israëlische Hooggerechtshof³³⁸ vindt dat: “Martelen eigenlijk te allen tijde verboden is, maar toch uitzonderlijk toegelaten moet kunnen zijn. Namelijk indien dit kan leiden tot het tijdig ontdekken van de bom om mensenlevens te redden. De folteraar moet desalniettemin toch vervolgd worden zodat alleen dan uiterste noodzakelijkheid kan overwogen worden als mogelijke verdediging”³³⁹.

³³⁸ T. RUYSS, “Recht Zwijgt Niet Als Wapens Spreken”, *De Juristenkrant*, 17 januari 2007.

³³⁹ Hooggerechtshof Israël, 6 september 1999, *Judgement Concerning the Legality of the General Security Service’s Interrogation Methods* noot Barak § 38 in 38 *ILM*, 1999, p. 1471; HCJ 769/02.

5.8 Besluit

Bij het effectieve beoordelen van deze ‘ius ad bellum’ voorwaarden mag niet uit het oog verloren worden dat niet alle voorwaarden even belangrijk zijn. Hoewel sommige criteria een minder gevestigde positie hebben, blijven ze desalniettemin wel allemaal relevant en moeten ze ook allemaal vervuld worden vooraleer van een ‘Just war’ sprake kan zijn. Niet voor niets zijn de ‘just cause’ en de ‘right intention’ als eersten ontwikkeld, de ‘right intention’ daarentegen is vager en bekleed daarom een minder gevestigde positie.

Wat is nu het voordeel van de aanpak³⁴⁰ van de ‘Just war’ theorie? Het uitgangspunt is tevens een van de sterkste kanten: de zin voor nuance waarmee waarheid en recht zijn verwickeld in een complexe politieke realiteit zorgt ervoor dat de ‘zaligheid’ maar zelden uitsluitend aan één zijde te vinden is. Dit zorgt ervoor dat diabolisering van de vijand wordt belemmerd. Als men in staat blijft om een gesprek te voeren zonder evenwel in scheldpartijen te vervallen tijdens de oorlog, betekent dit dat na het conflict de communicatiekanalen intact zijn gebleven wat achteraf sneller tot vredesgesprekken kan leiden. Twee verzen uit de Bijbel tonen aan dat het belang van nuance al lang een erkend voordeel is: Lukas 18:19 “*Niemand is goed behalve één, namelijk God.*” en Romeinen 3:23: “*Want allen hebben gezondigd.*”.

De keerzijde van de medaille is natuurlijk dat deze zin voor nuance om verschillende redenen slecht is. Niet alleen is het nefast voor de effectiviteit van politieke besluitvorming en het lange talmen is evenmin bevorderlijk voor het moreel van de strijdkrachten die liever handelen dan nagelbijten. Tevens blijft er een zeker moreel onbehagen achter want er is geen duidelijke morele overwinnaar: niemand gaat voor de volle honderd procent vrijuit omdat eenvoudigweg niemand over de hele lijn gelijk heeft in zijn argumentatie. Er bestaat eveneens een terechte vrees voor relativering: kunnen er ooit nog rechtvaardige oorlogen gevoerd worden als ze eigenlijk nooit helemaal gerechtvaardigd zijn? Deze relativering leidt tot dezelfde conclusie als het politiek pacifisme met als mogelijk gevolg dat men vervalt in niets doen. Dit heeft onvermijdelijk tot gevolg dat de oorlog wordt overgelaten aan mensen die geen restricties in acht nemen. Dit kan echter niet de bedoeling zijn van een theorie die beperkingen aan het oorlogvoeren wil opleggen.

³⁴⁰ T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

6 Ius IN Bellum

6.1 Inleiding

In dit tweede deel over de te ‘Just war’ theorie, wordt besproken *hoe* men moet vechten. Ook dit aspect van het conflict is dus aan regels gebonden en is zelfs een aparte tak in het internationale recht, namelijk het internationaal humanitair recht³⁴¹. Zelfs in het onwaarschijnlijke geval beide oorlogvoerende partijen een rechtvaardige oorlog voeren, betekent dit niet automatisch dat “*all is fair between the warring parties*”.³⁴²

Een van de eerste pogingen om de krijgsverrichtingen aan banden te leggen was door het godsbestand en de godsvrede³⁴³. Later kwamen daar ook de Middeleeuwse gedragscode van de ridders³⁴⁴ bij die eveneens voorzagen in de plicht om onschuldigen te beschermen. Dit was tevens een van de eerste pogingen om een immuniteit te voorzien voor niet-strijders.³⁴⁵

Ik wil er nog even op wijzen dat het hier enkel gaat over plichten en verboden tussen vechtende partijen in het geval van intrastatelijke conflicten, andere situaties zoals tussen non-state actors werden hiervoor al behandeld en worden soms door ander recht beslecht (nationaal strafrecht bijvoorbeeld).

³⁴¹ Ook gekend als 'oorlogsrecht' of het 'recht van de gewapende conflicten', twee termen die direct duidelijk maken waar het om gaat.

³⁴² P. F. LAWLER (ed.), *Justice and War in the Nuclear Age*, Lanham, University Press of America, 1983, p. 109.

³⁴³ Zie hoofdstuk 1

³⁴⁴ J. T. JOHNSON, *Ideology, Reason, and the Limitation of War : Religious and Secular Concepts (1200-1740)*, New York, Princeton University Press, 1975, Description x.

³⁴⁵ M. FIXDAL en D. SMITH, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, 283-312.

6.2 Katholieke regels

In hoofdstuk 1 is gerefereerd naar de Katholieke Katechismus naar aanleiding van de stand van zaken in de Kerk vandaag de dag over het 'ius ad bellum'. In artikel § 2312 en verder van dezelfde Katechismus wordt het 'ius in bellum' behandeld.

2312 *The Church and human reason both assert the permanent validity of the moral law during armed conflict. "The mere fact that war has regrettably broken out does not mean that everything becomes licit between the warring parties."*

2313 *Non-combatants, wounded soldiers, and prisoners must be respected and treated humanely. Actions deliberately contrary to the law of nations and to its universal principles are crimes, as are the orders that command such actions. Blind obedience does not suffice to excuse those who carry them out. Thus the extermination of a people, nation, or ethnic minority must be condemned as a mortal sin. One is morally bound to resist orders that command genocide.*

2314 *"Every act of war directed to the indiscriminate destruction of whole cities or vast areas with their inhabitants is a crime against God and man, which merits firm and unequivocal condemnation." A danger of modern warfare is that it provides the opportunity to those who possess modern scientific weapons especially atomic, biological, or chemical weapons - to commit such crimes.*

Net zoals dat mogelijk was in § 2309 voor het 'ius ad bellum', kan ook uit de paragrafen met betrekking tot het 'ius in bello' de drie belangrijkste voorwaarden afgeleid worden: discriminatie, proportionaliteit en het verbod op het gebruik van bepaalde types wapens³⁴⁶.

³⁴⁶ In dit hoofdstuk worden deze, en andere, voorwaarden uitgebreid besproken dus ga ik er hier niet te diep op in.

6.3 Internationale rechtsbronnen

De bronnen van het humanitair recht zijn veelal internationale verdragen. De bekendste hiervan zijn de Conventies van Den Haag uit 1899 en 1907; de vier Conventies van Genève van 1949 (over zieken en gewonden op het slagveld; zieken, gewonden en schipbreukelingen op zee, het krijgsgevangenenstatuut en het beschermen van burgers in oorlogstijd) en de twee aanvullende Protocolen uit 1977 (betreffende de bescherming van burgers tegen nationale en internationale conflicten) en de Lieber Code³⁴⁷.

Een belangrijke vraag is wie verantwoordelijk is voor het toezicht om het gewapend optreden 'just' en 'fair' te houden. Augustinus verwoordde zijn visie als volgt: *“who is but the sword in the hand of him who uses it, is not himself responsible for the death he deals”*, hiermee is echter alleen gezegd wie niet aansprakelijk is. De uiteindelijke verantwoordelijkheid valt op de schouders van de militaire bevelhebbers, en niet op de staatshoofden. Maar waarom zijn die oversten aansprakelijk voor de daden van hun ondergeschikten? Volgens de rechtsleer zijn het de staten die verantwoordelijk zijn omdat zij de soldaten naar de oorlog zenden. Daarom is het de gedeelde verantwoordelijkheid van staten en hun vertegenwoordigers bij de soldaten die aansprakelijk zijn voor de schade en schande die ze tijdens hun 'tour of duty' aanrichten.³⁴⁸ Soldaten die op het slagveld opereren kunnen wel verzachtende omstandigheden inroepen voor hun daden omdat ze onder voortdurende orders handelen waardoor ze niet altijd aansprakelijk kunnen gehouden worden voor oorlogsmisdaden.³⁴⁹ Deze uitzondering geldt echter niet voor officieren. Om die redenen kunnen zij dus wel voorgeleid worden voor zowel het 'doen' als het 'laten' van bepaalde handelingen (want beiden kunnen leiden tot grote schade³⁵⁰).

³⁴⁷ “Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field”. Dit was de gedragscode voor de Noordelijke Staten tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog tussen 1860-1865. Dit was een inspiratiebron voor de Conventies van Den Haag later die eeuw.

³⁴⁸ L. MAY, *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 37.

³⁴⁹ Een iets genuanceerdere vorm van “Befehl ist Befehl!”

³⁵⁰ L. MAY, *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, hoofdstuk 11 -13.

Vooraleer dieper wordt ingegaan op de theorie moet even stilgestaan worden bij de praktische implicaties van al deze regels. Sommige pragmatische auteurs herinneren de vechtende partijen eraan dat ze er alle belang bij hebben zich niet teveel te laten afleiden door discussies over filosofische principes als ze de oorlog willen overleven. Zoals May het schrijft : *“But can a war be waged successfully if soldiers must wait to fire to see if they are about to be fired upon?”*³⁵¹

Hieronder worden de drie belangrijke en vier minder belangrijke voorwaarden besproken waaraan strijders-soldaten moeten voldoen om een gerechtvaardigde oorlog te voeren:

6.4 Aanvaarden van alle internationale verdragen over een verbod op bepaalde categorie van wapens.

Sinds het eerste gebruik van gifgas in de loopgraven tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het begin van de 20e eeuw is er een enorme groei en ontwikkeling geweest van massavernietigingswapens³⁵². Vooral wapens met een chemische, biologische of nucleaire kracht vallen onder internationale verdragen³⁵³. Respectievelijk zijn de eerste twee types meestal verboden en op het gebruik van nucleaire wapens weegt een groot taboe . Hoewel meerdere landen kernwapens hebben ontwikkeld, is het slechts door één land ooit gebruikt met de twee aanvallen op de Japanse steden Hiroshima en Nagasaki aan het einde van de Tweede Wereldoorlog.

³⁵¹ L. MAY, *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 187.

³⁵² ABC wapens waar A staat voor atomair, B voor biologisch en C voor chemisch.

³⁵³ Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, Genève, 17 juni 1925; Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction (Chemical Weapons Convention), Genève, 13 januari 1993; Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, Londen, Moskou en Washington, 10 april 1972.

Een andere categorie van wapens waar veel commotie over bestaat zijn antipersoonslandmijnen³⁵⁴ en clusterbommen³⁵⁵. Beide types zijn conventionele³⁵⁶ wapens maar hebben een nefast, indirect effect op de bevolking en blijven nog lang na het conflict onontploft op het slagveld liggen waar ze een groot gevaar uitmaken voor de lokale burgers en jaarlijks nog vele slachtoffers maken in vroegere oorlogsgebieden.

Met het invoeren van deze voorwaarde hoopt men om landen, die bezorgd zijn om een rechtvaardige oorlog te voeren, te responsabiliseren door ze de verdragen te laten ondertekenen en te doen naleven waardoor ze dit soort wapens³⁵⁷ niet inzetten tijdens een oorlog.

6.5 Discriminatie tussen burgers en militairen en een immuniteit voor niet strijdende partijen.

Het klinkt raar om een verbod tot discriminatie te lezen in het internationale recht maar het is alvast niet onlogisch. Wat bedoelt wordt is dat alleen soldaten en militaire infrastructuur legitieme doelen mogen zijn bij aanvallen en men dus een duidelijk onderscheid moet maken tussen militairen en burgers (discriminatie). Niet-strijdenden mogen ook niet worden gebruikt als middelen in de oorlog (immuniteit). Het opzettelijk aanvallen van burgers is dus in geen geval toegelaten, ook niet als dit de oorlog zou verkorten of het totale aantal slachtoffers zou verminderen. Dit wordt soms omschreven als de “boxing-ring-analogy”: niemand zit ongevraagd te wachten om geslagen te worden en zo een voorval wordt zelfs als moreel verwerpelijk beschouwd in een beschaafde samenleving. Als men echter vrijwillig in de bokspring stapt, is het te voorzien dat men geslagen wordt waardoor de bokser aan zijn oorspronkelijk recht verzaakt

³⁵⁴ Verdrag van Ottawa on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, 18 september 1997. Ondertussen heeft dit verdrag 156 lidstaten: <http://www.icbl.org/index.php/icbl/Universal/MBT/States-Parties>, 28 april 2010.

³⁵⁵ Verdrag over Cluster Munitie, Dublin, 30 mei 2008. Ondertussen heeft dit verdrag 106 lidstaten: <http://www.icbl.org/index.php/icbl/Universal/CCM/Signatories>, 28 april 2010.

³⁵⁶ Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which may be deemed to be Excessively Injurious or to have Indiscriminate Effects, Genève, 10 April 1981

³⁵⁷ Kogels met een holle punt, exploderende kogels of dum dum kogels zijn verboden door het Verdrag van Den Haag in 1899 – Verklaring III en het Verdrag van Sint-Petersburg in 1868.

om niet geslagen te worden. Burgers hebben recht op immuniteit tijdens gewapende conflicten omdat hun bestaan en hun dagdagelijks activiteiten geen onderdeel uitmaken van het oorlogsproces. Dit betekent echter niet dat een burger nooit het doelwit kan zijn van een aanval of op een legitieme manier kan aangevallen worden: sommige activiteiten kunnen 'gemilitariseerd' zijn zodat ze effectief bijdragen tot de krijgsv verrichtingen. Het onderscheid verwijst namelijk naar rollen en niet naar loyaliteiten: het doet er niet toe hoe de soldaat of burger denkt, maar wel van belang is de functie die hij vervult.³⁵⁸ Men kan hier denken aan wetenschappers die biologische of nucleaire wapens ontwikkelen, boeren die voedsel leveren aan het leger, foeriers, koeriers, de medische staf,... Dit wijst op de afhankelijkheid van het leger voor niet-militaire vormen van ondersteuning. Een niet uitgeklaard punt in de discussie is de vraag of deze ondersteunende categorie zich dan kwalificeert als legitieme doel.

6.5.1 Collateral damage

De immuniteit en discriminatie betekent ook evenmin dat een burger nooit het ongewild slachtoffer kan worden van de oorlog. Het is soms onvermijdelijk dat burgers betrokken raken in de afwikkeling van een oorlog. Eufemistisch wordt dit dan “collateral damage” genoemd. De discriminatievoorwaarde wil er alleen voor zorgen dat het aanvallen van burgers niet opzettelijk en niet doelbewust nog gebeuren. Een veel voorkomend geval in de praktijk is het zogenaamd “friendly fire”. Dit treedt op als men beschoten wordt door de eigen of bevriende mogendheden (“friendly fire” of de “blue on blue” situatie binnen het NAVO kader) of wanneer bij het toebrengen van schade aan vijandige installaties, onopzettelijk of toevallig, ook andere doelen getroffen worden zoals ziekenhuizen en burgerwoningen. De mate van 'vergissingen' is erg afhankelijk van de gebruikte technieken: met de invoering van precisiebombardementen en de G.P.S. is het aantal ongelukken verminderd maar clusterbommen en guerillatechnieken zijn dan weer nefast voor de veiligheid van de burgerbevolking.

³⁵⁸ T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, Nederlands Theologisch Tijdschrift, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

Om effectief burgers en militairen te kunnen onderscheiden is het wel noodzakelijk dat strijdende partijen als dusdanig herkenbaar zijn. Ze worden geacht openlijk hun wapens en uniformen te dragen waardoor ze makkelijker te onderscheiden zijn van de burgerbevolking. Hiermee kunnen problemen optreden als (vooral non-state) actors zich vermommen en gewone burgerkledij dragen.

6.5.2 Het “dubbele effect” principe

“The law of the double-effect” tijdens de gewapende strijd werd ontwikkeld door Thomas van Aquino³⁵⁹. Het principe gaat uit van de gedachte dat een actie meestal meer dan één gevolg heeft, waarbij niet alle consequenties even wenselijk zijn. Oorspronkelijk werd dit argument enkel gebruikt om zelfverdediging te rechtvaardigen. Als illustratie beschreef Thomas van Aquino het geval waarin de aanvaller door het slachtoffer uit strikte zelfverdediging wordt vermoord met de gedachte dat dit eerder per toeval gebeurde dan om effectief en intentioneel die aanvaller te doden. Algemeen gesteld is het “dubbele effect” principe een poging om overduidelijk verkeerd gedrag uit te sluiten. Dit kan slechts moreel aanvaard worden op voorwaarde dat er geen andere manier bestond³⁶⁰ om dit resultaat te bereiken (wegvluchten,...). In zijn eigen bewoordingen komt het hierop neer: *“It is morally permissible to undertake an action which has two effects, one good and one evil, provided that certain conditions are met.”*

³⁵⁹ T. VAN AQUINO, *Summa Theologica*, 1265-1274, II-II, q. 64, art. 7

³⁶⁰ B. ADENEY, *Just War, Political Realism and Faith*, Londen, The American Theological Library Association and The Scarecrow Press, 1988, p. 39 en 43.

In de volgende tabel zijn alle gevolgen opgesomd die een bombardement kunnen teweegbrengen. Het kan perfect mogelijk zijn dat een actie een combinatie van deze gevolgen kan veroorzaken of zelfs dat een ‘GO’ resultaat slechts kan bereikt worden met een ‘oS’ neveneffect. De logische vraag die dan kan gesteld worden is wanneer een actie als legitiem kan beoordeeld worden?

Voorzienbaar effect van een bepaalde actie (bombardement)	Goed (G)	Slecht (S)
Opzettelijk (O)	Het vernielen van een munitiefabriek in een stad is <i>toegelaten</i>	Het vernietigen van een hele stad is <i>verboden en illegitiem</i>
Onopzettelijk (o)	Het vernielen van een munitiedepot vlak bij een munitiefabriek	Het bombarderen van huizen naast een munitiefabriek

De voorwaarden³⁶¹ van het principe van het ‘double effect’ kunnen als volgt geresumeerd worden:

De bedoeling van de daad zelf mag niet intrinsiek slecht zijn (dus niet ‘OS’ want acties met dit als doel zijn verboden), dus de actie moet goede gevolgen nastreven (‘OG’).

Het negatieve gevolg (in dit geval de moord / bombardement van huizen) mag niet op zichzelf nagestreefd worden (‘oS’), het moet onvoorzien zijn (‘o’ voor onopzettelijk) en tevens een ongewenst neveneffect van het goede doel dat men wil bereiken (in casu het recht op zelfverdediging uitoefenen / munitiefabriek vernietigen).

Het slechte gevolg (‘oS’) mag niet zwaarder doorwegen dan het goede resultaat (‘OG’) dat men wel wou beoogen. Dit is de claim van proportionaliteit.

³⁶¹ B. COPPIETERS en N. FOTION, *Moral Constraints on War: Principles and Cases*, Lanham, Lexington Books, 2002, p. 137-139.

In het geval er voorzienbare maar onopzettelijke slechte gevolgen kunnen zijn van een bepaalde actie, moet de actie gekozen worden die de minst slechte gevolgen als resultaat heeft. De onopzettelijke slechte gevolgen ('oS') moeten dus geminimaliseerd worden.

Deze "wet van het dubbele effect" zou men kunnen toepassen om de moraliteit na te gaan van bijvoorbeeld de vuurstorm-bombardementen op Dresden of van de nucleaire aanvallen op Hiroshima en Nagasaki op het einde van de Tweede Wereldoorlog. De meeste auteurs zijn het erover eens dat in het geval van Dresden dit een zware inbreuk was op het 'ius in bellum'. Dresden had helemaal geen militair of strategisch belang en het bombardement heeft dan ook niet geholpen om de oorlog sneller te beëindigen. Toch was het onder Churchill's bevel dat Londen overging tot "moral bombing" wat niet betekende dat men ging bombarderen uit naam van een bepaalde moraal maar wel dat men ging bombarderen om het moreel van het Duitse volk te breken. *"De doelwitten moeten de woongebieden zijn, en niet bijvoorbeeld scheepswerven of luchtvaartindustrieën"*, schreef de Britse regering waarmee ze geen enkele twijfel liet bestaan over haar intenties. Ze koesterde de merkwaardige hoop dat de slachtoffers in opstand zouden komen tegen Hitler. In het geval van de atombommen op Japan zijn er een paar auteurs die menen dat deze actie veel mensenlevens gespaard heeft (vooral dan aan Amerikaanse zijde) door de keizer van Japan sneller tot overgave te dwingen.

6.5.3 Wederkerigheid?

Wat verandert het aan de situatie indien een van de partijen ostentatief het internationaal humanitair recht schendt? Is dit een toelating voor de andere partij om zich te laten meesleuren en ook het 'ius in bellum' met de voeten te treden? Binnen de 'Just war' theorie kan dit niet gerechtvaardigd worden aangezien de 'Just war' theorie moreel superieur is aan het adagium "oog om oog, tand om tand". Hierdoor is de wederkerigheid van acties uitgesloten en blijft het andere land gehouden om het internationaal humanitair recht te blijven respecteren. Het adagium "oog om oog, tand om tand" is de vertaling van de 'lex talionis' of vergeldingsrecht dat voor het

eerst opdook in de ‘Codex Hammurabi’³⁶² (1760 v. Chr.) voor Mesopotamië en de Romeinse ‘Wet der Twaalf Tafelen’³⁶³ (omstreeks 450 v. Chr.). Beide wetboeken waren optekeningen van het (privaat) gewoonterecht en waren voor die tijd een grondige hervorming van het rechtstelsel omdat ze een maximumstraf voor een vergrijp vastlegden. Hoewel hiermee de doodstraf werd, en nog steeds wordt, toegelaten, is het toch een verbetering in vergelijking met de voorgaande situatie omdat de wraak van het slachtoffer of zijn familie hierdoor wordt beperkt: als reactie mag maar een daad gesteld worden die even erg is als het originele misdrijf waardoor escalatie uitblijft. Met een voorbeeld kan duidelijk gemaakt worden dat voor het verwonden van een hand, de dader niet mag bestraft worden door beide handen af te zetten. Mahatma Gandhi verwoordde het zo: “An-eye-for-an-eye-for-an-eye-for-an-eye ... ends in making everybody blind.” Teruggekoppeld naar de ‘Just war’ theorie is de ‘lex talionis’ hier echter niet van toepassing omdat de ‘Just war’ theorie veel meer beperkingen kent – en dus restrictiever is – dan deze ‘lex talionis’.

6.6 Proportionality

Dit principe van proportionaliteit overlapt grotendeels met dat van het ‘ius ad bellum’. Maar toegepast op het ‘ius in bellum’ gaat het vooral over de middelen die gebruikt worden tijdens de strijd: het gebruik van het soort wapens en de mate van geweld. Volgens dit principe mag maar zoveel geweld gebruikt worden als nodig en ethisch wenselijk³⁶⁴ is om het doel te bereiken en het onrecht ongedaan te maken. Eens dit doel bereikt is moet het gebruik van geweld stoppen vooraleer het zijn doel voorbijschiet en onnodig veel slachtoffers maakt. De beslissing om te stoppen moet wel gedragen worden door beide partijen: de ene moet het gevecht willen beëindigen, de andere moet zich willen overgeven. Volgens Augustinus moet men “*tempering the extent and violence of warfare to minimise destruction and casualties*”.³⁶⁵

³⁶² G. MARTYN, *Geschiedkundige Inleiding*, Brugge, Die Keure, 2003, p. 44-45.

³⁶³ D. HEIRBAUT, *Privaatgeschiedenis van de Romeinen tot Heden*, Gent, Academia Press, 2005, p. 49.

³⁶⁴ In het Engels wordt dit “morally appropriate”.

³⁶⁵ S. T. HARTY, *The Just War Principles of Augustine*, 2006

Indien rekening gehouden wordt met deze kennis, gaat de Verenigde Staten van Amerika dan vrijuit bij het afwerpen van twee atoombommen tijdens de nadagen van de Tweede Wereldoorlog? Anno 2010 is het antwoord gemakkelijker te geven dan in 1945: er is een internationaal verdrag³⁶⁶ en de publieke opinie is veel minder geneigd om een nucleaire aanval te rechtvaardigen. Dus het geweld dat door de oorlogvoerenden vermoedelijk gebruikt gaat worden, moet ondergeschikt zijn aan het doel van de oorlog.

Het stereotype voorbeeld van een scheefgetrokken proportionaliteit is het gebruik van een kernbom. De optie om atoomwapens kan nooit verantwoord worden door de grote mate van onevenredigheid tussen het doel dat men wil bereiken, weze het dan strategisch heel belangrijk, en het grote aantal (onschuldige) slachtoffers en grote impact op het milieu. Hierbij moet men ook nog eens in rekening brengen dat door het gebruik tal internationale verdragen en het discriminatiebeginsel (met een atoombom kan men bezwaarlijk gewag maken van een onderscheid maken tussen civiele en militaire doelwitten) worden geschonden.

6.7 *Krijgsgevangenenstatuut*

Prisoners of War (P.O.W.'s) zijn soldaten die gevangen genomen zijn door de vijand. Aangezien ze geen bedreiging meer vormen voor de vijand, de strijders zelf niet meer blootstaan aan gevaar en zich overgegeven hebben, verkrijgen ze bepaalde rechten. Daarom ook moeten ze goed worden behandeld in speciale krijgsgevangenkampen en mogen ze zeker niet blootgesteld worden aan honger, verkrachting, foltering, medisch experimenten,... Deze kampen moeten ook ver van het strijdtoneel liggen. Krijgsgevangenen van de vijand zouden ook op elk moment tijdens de oorlog moeten kunnen uitgewisseld worden tegen eigen krijgsgevangenen. De meeste beschermingsmechanismen opgesomd in de Derde Conventie van Genève (1949) zijn op deze problematiek van toepassing.

³⁶⁶ Zie verder bij 6.1 over het verbod op gebruik van bepaalde soorten wapens.

De vraag stelt zich of ‘non-state actors’ dezelfde behandeling en bescherming moeten krijgen als reguliere krijgsgevangenen? Een van de manieren om terrorisme en ‘non-state actors’ juridisch juist te behandelen is door het probleem simpelweg te herleiden tot ofwel een binnenlands misdrijf of het te beschouwen als een gewone vorm van oorlogvoeren. In deze optiek moet men geen speciale maatregelen nemen om te kunnen optreden tegen terroristen: ofwel ondergaan ze het nationale strafrecht ofwel worden ze behandeld als krijgsgevangenen.³⁶⁷ In dit geval kan de Derde Conventie van Genève geen uitsluitsel geven omdat artikel 3 handig het probleem omzeilt door te stellen dat als een van de partijen bij een burgeroorlog een lidstaat is van de Conventie, dan zijn beide partijen minimaal gebonden tot de opgesomde bepalingen in dat artikel. Artikel 4 eist dat alle partijen de krijgsgevangenen behandelen volgens de Conventie, zelfs in het geval dat een gevangengenomen soldaat een: “[has] an allegiance to a government or an authority not recognised by the Detaining Power”.

6.8 *Mala in Se*

Mala in se betekent dat er een verbod heerst om technieken te gebruiken die uit zichzelf verwerpelijk zijn. Walzer omschrijft dit zo: “*shock the moral conscience of mankind*”³⁶⁸. Als voorbeeld van dergelijke gruwelijke handelingen kan het volgende worden vermeld: een massale verkrachting van overwonnenen, het gebruik van vergif (chemische of biologische wapens), een genocide of etnische zuivering tegen de vijand, strijders die zich vermommen als burgers, het inzetten van krijgsgevangenen als menselijke bescherming tegen acties van de vijand. Aangezien deze handelingen verwerpelijk zijn uit zichzelf, kan men ze nooit legitimeren en is hun gebruik of toepassing dus strafbaar.

³⁶⁷ L. MAY, *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 312.

³⁶⁸ M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. 107.

6.9 Verbod op vergelding

“Doe je vijand niet aan wat je zelf niet wil.”

De ratio legis tegen het gebruik van vergelding is de overtuiging dat wraak niet effectief is en zelfs zou kunnen leiden tot een contra-productief resultaat omdat het aanleiding kan geven tot escalaties en een verhoogde mate van willekeur bij het oorlogsvoeren. Het winnen van de oorlog zou de beste wraak/revanche moeten zijn die denkbaar is.

6.10 Interne democratie vrijwaren

Het is niet omdat een staat oorlog voert met een ander land dat het daarom de mensenrechten van zijn onderdanen mag beknotten. Hoewel oorlog veelal gepaard gaat met meer perscensuur (onder het motto: “der Feind hört mitt”) en de beknutting van de burgerlijke vrijheden, blijft het belangrijk om een goed evenwicht te behouden tussen de nationale veiligheid en de democratisch verworven burgerrechten. Vooral het recht op een eerlijk proces, vrije meningsuiting en privacy staan dan al snel op de helling onder het motto: “wie niet voor ons is, is tegen ons” en “in tijden van oorlog moet iedereen een goede patriot zijn”. In hoeverre mag de staat van oorlog de normale dagelijkse werking van een land beïnvloeden? Oorlog is geen alledaagse situatie wat dus al snel kan leiden tot het uitstellen of afgelasten van verkiezingen, inbreuken op andere verworvenheden, het afkondigen van noodwetten, enz... Wat te doen met militairen die bevelen negeren (op insubordinatie in oorlogstijd staan meestal zware straffen) door te weigeren om te vechten in een oorlog die ze niet rechtvaardig achten? Sedert september 2003 weigerden al 27 Israëliëse gevechtspiloten om nog langer Palestijnse doelen te bombarderen omdat ze die acties niet in overeenstemming konden brengen met hun geweten.

Het vrijwaren van de interne democratie is een veel genegeerde voorwaarde: omdat tijdens de oorlog de focus verlegd wordt naar het buitenlandse conflict en het feit dat de publieke opinie zich als één man achter haar leiders schaart (of geacht/opgedrongen wordt dit te doen) wordt het beperken van vrijheden als een noodzakelijk kwaad gezien om de oorlog te overwinnen³⁶⁹. In aanmerking genomen dat sommige van de grootste gruweldaden zijn begaan binnen de landsgrenzen van een oorlogvoerende partij³⁷⁰ en dus niet tegen de vijand, is het mijns inziens belangrijk om oog te blijven hebben voor de nationale situatie van mensenrechten, ook op momenten dat er veel aandacht gaat naar de buitenlandse dreiging. Want oorlog is een goed voorwendsel om van een minderheidsgroepering af te komen³⁷¹.

6.11 Besluit

In tegenstelling tot het ‘ius ad bellum’ waar alle voorwaarden moeten vervuld zijn vooraleer van een rechtvaardige oorlog kan gesproken worden, is de situatie in het ‘ius in bellum’ lichtjes anders. In het geval niet aan alle criteria is voldaan, kan de oorlog toch gerechtvaardigd blijven maar moeten de middelen hoe men oorlog voert wel aangepast worden. Om de relatie tussen het ‘ius ad bellum’ en het ‘ius in bellum’ te onderstrepen, kan gewezen worden op deze boutade: *“Fighting an unjust war does not mean that they fight unjustly and vice versa.”*

³⁶⁹ USA Patriot Act, Pub. L., nr. 107-56, 115, Stat. 272 (2001); J. W. WHITEHEAD en S. H. ADEN, *Forfeiting “Enduring Freedom” for “Homeland Security”: A Constitutional Analysis of the USA Patriot Act and the Justice Department's Anti-Terrorism Initiatives*, <http://www.wcl.american.edu/journal/lawrev/51/correctedaden.pdf?rd=1>, 28 april 2010.

³⁷⁰ Zie bijvoorbeeld de Armeense genocide tijdens de Eerste Wereldoorlog in Turkije.

³⁷¹ Vervolgen van minderheden onder het voorwendsel van de 'war on terror': N. ELKINGTON, 'War on Terror' used to Target Minorities, Reuters, 2 juli 2009.

7 Ius POST Bellum

Na het 'ius ad bellum' en 'ius in bellum' die beiden een grote rol spelen voor en tijdens een oorlog, is er een laatste situatie die nog behandeld moet worden: de gevolgen van de oorlog en de overgang van een oorlogssituatie naar vrede (het 'ius post bellum'³⁷²). Het is merkwaardig dat er regels zijn om een oorlog te beginnen en hoe die te voeren maar dat nergens bepaald wordt hoe die rechtmatig kan beëindigd worden. Deze discussie spitst zich vooral toe op het ontwikkelen van een 'exit-strategie': het opstellen en ondertekenen van vredesverdragen, voorstellen tot wederopbouw, het instellen van oorlogstribunalen (die iedereen moet bestraffen die oorlogsmisdaden beging en dit zowel bij de overwinnaar als bij de overwonnenen) en het regelen van herstelbetalingen.

De reden waarom ook het einde van een oorlog in een juridisch kader moet gegoten worden ligt voor de hand. Ten eerste hebben recente gewapende conflicten gewezen op de moeilijkheid om een oorlog volledig te stoppen op een manier die billijk is voor alle partijen. Het is algemeen geweten dat oorlogen die eindigen op een manier die niet voor iedereen aanvaardbaar is, de zaden planten voor toekomstige bloedvergieten.³⁷³ Ten tweede, het laten bestaan van een ongereguleerde afloop leidt tot de toelating om als winnaar ongehinderd gebruik te maken van zijn oorlogsbuit. Een overwinnaar is al snel geneigd om draconische en wraakzuchtige maatregelen te eisen in het vredesakkoord met als typisch voorbeeld het Vredesverdrag van Versailles van 1918.³⁷⁴ In het geval er duidelijke regels ontbreken met betrekking tot de afloop

³⁷² G. BASS, "Ius Post Bellum", *Philosophy and Public Affairs*, 2004, 32 (4), p. 384-412; C. STAHN en J. K. KLEFFNER, *Ius Post Bellum: Towards a Law of Transition from Conflict to Peace*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 241; L. V. IASIELLO, "Ius Post Bellum: The Moral Responsibilities of Victors in War", *Naval War College Review* 57, 2004, ¾, p. 33-52; B. OREND, "Justice after War", *Ethics and International Affairs*, 2002, Vol. 16, p. 43.

³⁷³ Orend verwijst hiermee naar de moeilijkheden die ontstonden voor de Koerden en Sjiïeten na het terugtrekken van de Amerikaanse troepen tijdens de Golfoorlog. Zie D. E. DECOSSE (ed.), *But Was it Just? Reflections on the Morality of the Persian Gulf War*, New York, Doubleday, 1992, 132 en het moorden dat doorging in Bosnië, Rwanda, Kosovo. Zie respectievelijk D. RIEFF, *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West*, New York, Simon & Schuster, 1995, 274; G. PRUNIER, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, New York, Columbia University Press, 1995, 424; B. OREND, "Crisis in Kosovo: A Just Use of Force?", *Politics* 19, 1999, p. 125-130.

³⁷⁴ M. F. BOEMEKE, G. D. FELDMAN en E. GLASER (eds.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 years*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, 674.

van een oorlog, kan dit de oorlog onnodig verlengen. Dit derde punt ontstaat doordat de partijen nauwelijks zekerheid hebben over de aard van het akkoord waardoor ze verleid worden om geweld te blijven gebruiken om nog verder op te rukken. Rieff³⁷⁵ bedenkt dat dit wel eens zou kunnen gespeeld hebben tijdens de Bosnische burgeroorlog waar menig vredesakkoord faalde en er drie jaar lang een “slow burn” van geweld aan de gang was en dit net zolang de onderhandelingen duurden. De vierde en laatste reden waarom er een ‘ius post bellum’ moet ontwikkeld is dubbel: hoe kan het dat het eerste en tweede onderdeel van een oorlog gereguleerd wordt (het begin en de uitvoering), maar niet het einde? Dit leidt tot een zekere mate van verwarring. Het tweede punt ligt in de onverenigbaarheid indien er telkens op een ad hoc basis vredesverdragen moeten geschreven worden die niet aan de weloverwogen standaarden van zorgvuldigheid en rechtvaardigheid voldoen. Natuurlijk moeten vredesverdragen maatwerk zijn en rekening houden met de historische context en de omstandigheden. Dit betekent evenwel niet dat de zoektocht naar universele of algemene raamverdragen futiel of naïef is. Ook rechters passen dagelijks algemene regels toe op bijzondere en complexe situaties.

7.1 *Just cause for termination*

Een staat moet een goede reden hebben om een oorlog te beginnen, maar moet ook een goede reden hebben om die te beëindigen. Dus naar wat moeten de partijen streven om op een rechtmatige manier en rechtvaardige oorlog te eindigen? Welke doelen wil men bereiken met het stopzetten van het conflict? Meestal wordt er van uitgegaan dat de geschonden rechten die de aanleiding tot de oorlog waren, moeten hersteld worden³⁷⁶. Dit kan het herstel van minderheidsrechten zijn, maar ook het oplossen van claims betreffende grondgebied, delfstoffen, herstelbetaling van eerder oorlogsschade, enz... De strijd kan dus niet worden gestaakt vooraleer alle objectieven zijn behaald die de oorspronkelijke aanleiding waren tot de oorlog want terugtrekken vooraleer men tot op het bot gegaan is, kan nefast zijn voor de claim op rechtvaardigheid, maar ook op de 'post war' situatie. Denk maar aan het debacle na het

³⁷⁵ D. RIEFF, *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West*, New York, Simon & Schuster, 1995, 274

³⁷⁶ J. RAWLS, “The Law of Peoples” in S. SHUTE en S. HURLEY (eds.), *On Human Rights*, New York, Basic Books, p. 40-80.

terugtrekken van de Coalitietroepen tijdens de Tweede Golfoorlog. Evenwel mag niet zover gegaan worden dat de oorlog verder gaat hoewel de geschonden rechten reeds hersteld zijn omdat dit op zijn beurt een daad van agressie zou uitmaken. Ongereguleerd oorlogvoeren (begrijp zowel zonder regels als buiten de regels) is immers een worst-case scenario dat ten allen tijde moet vermeden worden om te vermijden dat afgeleden wordt tot barbaarsheid.

Het belang van de grenzen en regels tijdens het oorlogvoeren toont aan dat een onvoorwaardelijke overgave ethisch gezien niet kan verdedigd worden omdat voorwaarden nu eenmaal onvervreemdbaar deel uitmaken van zowel internationale als menselijke relaties. Orend stelt dan de vraag of de Geallieerden tijdens de nadagen van de Tweede Wereldoorlog wel een onvoorwaardelijke overgave van Nazi-Duitsland kon en mocht eisen. Hij lost het probleem op door te wijzen op het verschil tussen retorica en werkelijkheid. De overgave die de Geallieerden vroegen was niet zuiver onvoorwaardelijk: niemand voelde de aandrang om willekeur te laten botvieren op het verslagen land. Churchill verwoordde het als volgt: “*We are bound by our own consciences to civilization. [We are not] entitles to behave in a barbarous manner*”³⁷⁷. Met betrekking tot de overwonnen regimes was het inderdaad een zuivere onvoorwaardelijkheid maar vis-à-vis de bevolking van de Asmogendheden was dit zeker niet zo.

Verder kan men de oorlogshandelingen maar staken op het moment dat de tegenpartij bereid is tot onderhandelen. De overgave die daarop volgt en een formele beëindiging stelt aan het conflict, is aan een aantal eisen onderworpen zo moet de tekst van de overgave een formele verontschuldiging bevatten. De daad van agressie moet ook zoveel als mogelijk teruggedraaid worden, met andere woorden moeten de onrechtmatige opbrengsten geëlimineerd worden. Indien de agressor een ander land binnenvalt, vereist de rechtvaardigheid dat de agressor zich terugtrekt, de grenzen weer beveiligd en gerespecteerd worden en dat de soevereiniteit en het territorium van het slachtoffer wordt hersteld. De bestraffing gebeurt op twee fronten: een voorstel tot (geldelijke) compensatie voor minstens een deel van de kosten en de bereidheid tot het aanvaarden van een oorlogstribunaal. Er kunnen ook bepaalde hervormingen³⁷⁸ worden geëist die afhankelijk zijn van de ernst en de aard van de agressie die plaatsvond en de bedreiging die het kan vormen indien zulke maatregelen niet worden genomen. Deze stappen kunnen onder

³⁷⁷ M. WALZER W., *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. 112.

³⁷⁸ Denazificatie.

andere inhouden dat de vroegere vijand ontwapent, demilitariseert, politie- en gerechtsstrainingen organiseert en campagnes opzet ter bewustwording van mensenrechten. Er mogen echter geen socio-economische sancties opgelegd worden tegen het overwonnen land. Begrijpelijkwijls is deze eis tot rehabilitatie een van de meest controversiële aspecten van de ‘ius post bellum’.

7.1.1 Compensatie

In acht genomen dat agressie fundamentele rechten aantast en veel schade veroorzaakt is het niet meer dan logisch dat de ‘agressor’ op een of andere manier het ‘slachtoffer’ vergoed. In het geval er geen agressie zou geweest zijn, zou er ook geen schending of schade kunnen veroorzaakt zijn die moet vergoed worden wat dan ook de ratio legis uitmaakt van het compensatieprincipe. Er duiken echter twee cruciale vragen op: wie moet vergoeden en hoeveel moet betaald worden?

7.1.1.1 Bedrag?

Het bedrag dat moet betaald worden is afhankelijk van de aard en ernst van de daad. Natuurlijk moet ook in overweging worden genomen hoeveel de agressor redelijkerwijls kan verwacht worden terug te betalen want het kan niet de bedoeling zijn om de agressorstaat bankroet te maken. Deze bekommernis is deels ingegeven uit proportionaliteitsoverwegingen³⁷⁹, deels uit het mensenrechtenstandpunt³⁸⁰ (de inwoners van de agressorstaat blijven recht hebben op een menswaardig leven).

7.1.1.2 Wie?

Ook de vraag wie wie moet compenseren is belangrijk. De betrokken partijen zijn het slachtoffer / overwinnaar, de eventuele derde partijen die het slachtoffer te hulp kwamen en de agressor / dader. Eerst en vooral vindt Orend dat de compensatie uit het persoonlijke vermogen van de daders moet komen. Hoewel dit een nobele gedachte is, is het natuurlijk niet realistisch dat politieke en militaire vermogend genoeg zijn om alle schade die een oorlog aanricht, te

³⁷⁹ Zie hoofdstuk 2, punt 7.5.

³⁸⁰ J. W. NICKEL, *Making Sense of Human Rights*, Berkeley, University of California Press, 1987, 280.

vergoeden.

Het persoonlijke vermogen is dus niet afdoende om alle kosten te dekken. Een ander idee is om een soort “overwinningstaks” te heffen ten koste van de overwonnen bevolking. Walzer argumenteert echter dat dit ten allen koste moet vermeden worden: het verdelen van de kosten is niet hetzelfde als het verdelen van schuld. Burgers die onschuldig zijn aan de oorlog kunnen dus niet aansprakelijk gesteld worden om de schade te vergoeden. Deze bekommernis is slechts de uiting van de discriminatievoorwaarde tussen burgers en leiders. Evenmin kunnen socio-economische sancties worden opgelegd die het hele land treffen. De corruptie die gepaard ging met het ‘Oil for food program’³⁸¹ heeft aangewezen dat alleen de personen die gelinkt kunnen worden met morele schuld, het doel mogen zijn. Dit is makkelijk te bereiken door hun vermogen op buitenlandse bankrekeningen te bevriezen, een reisverbod op te leggen³⁸² of andere sancties op te leggen zoals is gebeurd bij Iran³⁸³.

7.2 *Right intention*

Niet alleen de ‘just cause’ toont gelijkenissen met zijn tegenhanger uit het ‘ius ad bellum’, ook de ‘right intention’ moet op een gelijkaardige wijze vervuld zijn als in het ‘ius ad bellum’. Het voorstel tot staakt-het-vuren is alleen aanvaardbaar indien het streeft naar het einddoel zoals in de ‘just cause’ gestipuleerd werd. Wraakacties tegen de vroegere vijand zijn daarentegen nooit gerechtvaardigd. Zoals reeds eerder vermeld moet ook de overwinnaar bereid zijn om zijn daden aan een zelfde niveau van objectiviteit en onpartijdigheid te onderwerpen op zoek naar mogelijke oorlogsmisdaden. De reden hiervoor is dat de ‘rechtvaardigheid van de overwinnaar’³⁸⁴ niet bestaat: het militair verslaan van de vijand impliceert generzijds dat de overwinnaar bepaalde rechten kan claimen of dat de verliezer bepaalde plichten heeft.

³⁸¹ “Oil for food program”, *BBC*, 7 september 2005.

³⁸² R. CLARK, *The Children are Dying: The Impact of Sanctions on Iraq*, New York, World View forum, 1996; A? ARNOVE en A. ABUNIMAH (eds.), *Iraq under Siege: The Deadly Impact of Sanctions and War*, Londen, South End Press, 2000; A. PIERCE, “Just War Principles and Economic Sanctions”, *Ethics & International Affairs* 10, 1996, p. 99-113.

³⁸³ Zie hoofdstuk 3, Casus Iran.

³⁸⁴ B. OREND, “Justice after War”, *Ethics and International Affairs*, 2002, Vol. 16, p. 44.

7.3 Public declaration and authority

Het is niet meer dan logisch dat als een oorlog alleen kan verklaard worden door een 'proper authority', hij ook alleen maar kan beëindigd worden als het einde afgekondigd wordt door een 'right authority'. Deze moet echter niet noodzakelijk dezelfde instantie zijn. Het kan bijvoorbeeld de Veiligheidsraad zijn die de oorlog verklaart aan een 'failed state' en het nieuwe bestuur van die failed state die de oorlog als beëindigd verklaart. Tevens moet deze 'right authority' dan de voorwaarden voor vrede onderhandelen.

7.4 Discrimination

Als men tijdens de oorlog nauwkeurig het onderscheid moet maken tussen burgers en soldaten, dan moet men na de oorlog evenzeer een onderscheid maken tussen de politieke en militaire bevelhebbers. Alleen diegenen die rechtstreeks verantwoordelijk zijn voor het plannen van de oorlog ('ius ad bellum') en voor de begane oorlogsmisdaden ('ius in bellum'), kunnen aansprakelijk gesteld worden. Respectievelijk voor crimes 'against peace' waar ze zich moeten verdedigen voor een internationaal strafhof en voor een gewone rechtbank. In dit laatste geval kunnen beide partijen aangeklaagd worden voor oorlogsmisdaden. Dit betekent niet dat politieke leiders automatisch de dans zullen ontspringen: na de burgeroorlog in ex-Joegoslavië werden bijvoorbeeld zowel de leider van de Servische Republiek van Bosnië en Herzegovina (Radovan Karadzic) als de opperbevelhebber van de Bosnisch-Servische groepen (Ratko Mladic) en de president van Servië en Joegoslavië (Slobodan Milosevic) aangeklaagd voor het Internationale Joegoslavië-Tribunaal. Een bijkomend voordeel van zo een internationale rechtbank is de hoop dat het de populariteit van de daders in het eigen land aantast.

7.5 *Proportionality*

Ten derde male komen we de voorwaarde van proportionaliteit tegen. Hier heeft dit principe betrekking op het vredesakkoord dat weloverwogen en redelijk moet zijn, zoniet is er al direct een kiem gezaaid voor een volgende oorlog. De meest voor de hand liggende illustratie is – tot tweemaal toe – het Verdrag van Versailles: de eerste keer met betrekking tot de frustraties die de Fransen opliepen na de Frans-Duitse oorlog over Elzas en Lotharingen in 1870. De kater die ze hieraan overhielden hebben ze verdrongen door aan Duitsland immens zware herstelbetalingen op te leggen na de Eerste Wereldoorlog wat dan weer een van de factoren was die leidden tot de populariteit van het nazisme en tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Een duidelijke omschrijving zegt het zo: “*to beggar thy neighbor is to pick future fights*”³⁸⁵. Daarom is het belangrijk dat de capitulatievoorwaarden redelijk en proportioneel zijn in verhouding tot de aangerichte schade en geschonden rechten. Zoniet schrijft Orend dat: “*To make a settlement serve as an instrument of revenge is to make a volatile bed one may be forced to sleep in later*”. Meer specifiek zijn draconische maatregelen, absolutistische kruisvaarten en elke poging om het overwonnen land het recht te ontfemen om deel te nemen aan het politieke wereldtoneel dan ook verboden.

7.6 *Besluit*

Indien niet voldaan is aan het ‘*ius post bellum*’ voorwaarden die hierboven besproken werden, zou dit feit aanleiding kunnen geven tot een ‘*just cause*’ om de vijandelijkheden verder te zetten of opnieuw te beginnen

³⁸⁵ M. F. BOEMEKE, G. D. FELDMAN en E. GLASER (eds.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 years*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, 674.

Orend wijst op het belang dat een ethische “exit-strategy” eigenlijk evenveel aandacht zou moeten verdienen dan de politieke en militaire “exit-strategy”.

In het geval de oorlog ging tussen een of meer ‘non-state actors’ (multifactional) is Orend er van overtuigd dat een goed ‘ius post bellum’ zonder problemen kan geëxtrapoleerd worden omdat het dan kan dienen als blauwdruk.

Is een gedwongen regimewissel³⁸⁶ zoals in Afghanistan en Irak gerechtvaardigd om democratie te vestigen na een oorlog? Ja, indien aan de volgende voorwaarden voldaan is:

1. Er was sprake van een rechtvaardige oorlog die gevoerd is zoals het moet.
2. Het regime dat aangevallen is, was onrechtmatig.
3. Het doel van de heropbouw is een op zijn minst rechtmatig regime.
4. Tijdens de omschakeling moet er respect zijn voor de ius in bello en mensenrechten.

Indien hieraan voldaan is, is de verandering toegelaten omdat:

1. Dit noch de staat schade heeft berokkend, noch een inbreuk was op de mensenrechten.
2. De gewilde gevolgen zijn lovenswaardig: meer fundamentele rechten voor de lokale bevolking en een hogere veiligheid binnen de internationale gemeenschap.

Men kan spreken van een succesvolle transformatie op voorwaarde dat:

1. Er een stabiel staatsbestel aanwezig is.
2. Deze nieuwe staatsstructuur bemand wordt door nationale onderdanen.
3. Billijk is.

Uit historisch onderzoek is gebleken dat het ongeveer ene decennium duurt vooraleer er echt sprake kan zijn van een geslaagde omschakeling.

³⁸⁶ B. OREND, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

HOOFDSTUK 3: BEDENKINGEN EN CASUSSEN

1 Inleiding

Na een theoretisch gedeelte in de vorige hoofdstukken, wordt in dit laatste hoofdstuk de rechtsleer over de ‘Just war’ theorie toegepast op enkele concrete en hypothetische gevallen. Dankzij de beschrijving van de evolutie van de ‘Just war’ theorie en het vaststellen van de huidige geldende regels in respectievelijk hoofdstuk 1 en 2, is het namelijk mogelijk om met de beschikbare informatie op zoek te gaan naar een falsifiëring dan wel rechtvaardiging voor een interventie in Iran en Libanon op basis van de ‘Just war’ theorie.

Vooraleer echter wordt overgegaan tot het bespreken van de casussen, volgen hier nog een paar bedenkingen over oorlog in het algemeen en de ‘Just war’ theorie in het bijzonder.

Ondertussen is wel duidelijk wat een oorlog is en wat is toegelaten dan wel verboden is tijdens een oorlog maar over het nut van deze vorm van gewapend geweld is nog niets gezegd. Martin van Creveld, een Israëlitische militairhistoricus met Nederlandse roots, schrijft in ‘The Transformation of War’ dat oorlog onmogelijk op een rationele manier te verklaren is: “Terwijl het nut van oorlog als middel om een praktisch doel te bereiken discutabel is, wordt nooit getwijfeld aan het vermogen van oorlog om te vermaken, te inspireren of te fascineren.” Door te stellen dat: “een van de zeer belangrijke manieren waarop mannen vreugde, vrijheid, geluk, zelfs delirium en extase kunnen vergaren, is door niet thuis te blijven bij vrouw en gezin; vaak genoeg gaat dat zo ver dat ze maar al te graag opgeven wat hen het liefste is, ten gunste van oorlog!” waarbij religie zowel katalysator als excuus is voor het aanrichten van bloedbaden.

Niet alleen aan het nut van de oorlog wordt sterk getwijfeld, ook over de absolute zekerheid van de juistheid van de eigen beslissingen tijdens het gebruik van geweld bestaat grote scepsis. Indien men toch geheel zeker is van zijn zaak, dan dreigt men het realisme en het gevoel van het moreel onbehagen dat eigen is aan de rechtvaardige oorlog, in te wisselen voor het radicalisme en het triomfalisme van de kruisvaarder. Wie dan weer niet tot compromissen bereid is, heeft geen aanleiding om de criteria voor de rechtvaardige oorlog in de strijd te werpen om zijn oorlog te rechtvaardigen.

Om definitief het pleit te beslechten tussen de primordialiteit voor de juridische kant dan wel de moraliteit, wordt Walzer nog eens aan het woord gelaten. Eigenlijk is het besluit van de rechtvaardigbaarheid van een oorlog in de eerste plaats een morele kwestie en niet zozeer een op juridische criteria gestoeld concept. Daarom vindt Walzer³⁸⁷ dat het mogelijk is om een gerechtvaardigde oorlog te voeren, zelfs indien niet aan alle maatstaven van het internationale recht is voldaan. Boer³⁸⁸ toont dit verschil aan met het voorbeeld van het Russische gedrag naar aanloop van de oorlog tegen Irak in 2003. Hoewel Rusland één van de landen was die medio maart 2003 een ‘oorlogsresolutie’ in de Veiligheidsraad met een veto dreigden te treffen, had het in de jaren voorafgaand aan de resolutie het wapenembargo tegen Irak geschonden door wapensystemen te blijven leveren. Boer wijst aan dat een veto daarmee juridisch misschien nog wel geldig is maar dat de Russische morele geloofwaardigheid daar danig door verzwakt wordt dat het niet veel indruk meer maakt. Omgekeerd geldt dit overigens ook: een oorlog die de Verenigde Naties als billijk beoordelen, hoeft daarom nog niet gerechtvaardigd te zijn.

³⁸⁷ M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. xii-xvii.

³⁸⁸ T. A. BOER, “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, p. 89-107.

Als laatste punt moet de niet onbelangrijke vraag nog beantwoord worden of beide partijen in een oorlog simultaan een rechtvaardige oorlog kunnen voeren. Vitoria heeft hier in zijn “De Jure Belli” een antwoord op geformuleerd die gebruik maakt van de “*invincible ignorance*”³⁸⁹. Want: “It is possible that both sides may be unjust if your enemy is evil, it does not follow that you are good.”³⁹⁰ Volgens dit citaat kan er op zijn best dus slechts één partij tegelijkertijd een rechtvaardige oorlog voeren.³⁹¹ Naar objectieve maatstaven is dit alleszins waar, desondanks kan men subjectief gezien toch aannemen dat beiden een rechtmatige oorlog voeren. Vitoria geeft hiervoor als reden aan dat indien een partij zowel te goeder trouw handelt als er alles aan gedaan heeft wat binnen haar eigen mogelijkheden ligt om de rechtvaardigheid van de oorlog te garanderen, zij dan een ‘Just war’ uitvecht. Dit geldt zelfs indien het niet volgens de objectieve maatstaven voldoet aan de criteria van een ‘Just War’. Vitoria stelt vervolgens dat “*invincible ignorance*” een absolute verschoningsgrond is waardoor men dan toch kan spreken van twee gerechtvaardigde partijen in een voor beiden rechtmatige oorlog³⁹². Met dit element van subjectiviteit wordt de gehele ‘Just war’ theorie echter op de helling gezet door een aspect van onzekerheid in te voeren over zoiets subjectiefs als de “goede trouw” van de partijen. Men moet met name oordelen of partijen oprecht onwetend waren³⁹³.

³⁸⁹ Te vertalen als “onoverwinnelijke onwetendheid”

³⁹⁰ Geen verdere referentie, gevonden op http://www.geschiedenis.nl/index.php?bericht_id=197&go=home.showBericht

³⁹¹ Y. de la BRIÈRE, *Le Droit de la Guerre Juste. Tradition Théologique, Adaptions Contemporaines*, Parijs, Editions A. Pedone, 1938, p. 39.

³⁹² F. DE VITORIA, *Leçons sur les Indiens et sur le droit de guerre*, Genève, Librairie Droz, 1966, p. 136-137.

³⁹³ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: A Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 22; M. WALZER, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, p. 176-196 en 197-206.

2 Iran³⁹⁴

Het kan interessant zijn om voorbeelden te halen uit de geschiedenis om een theorie te duiden. Nog interessanter is echter het onderzoeken van een hypothetisch voorbeeld. Deze benadering laat toe dat er puur op de feiten kan geconcentreerd worden zonder rekening te houden met omstandigheden die een kritische reflectie in de weg staan. Met de kennis over een regio en haar bijzonderheden kan dan op ieder moment nagegaan worden of een interventie op basis van de ‘Just war’ theorie kan gelegitimeerd worden. In deze tekst werd Iran geselecteerd om deze proef op toe te passen. Enerzijds omdat Iran een mogelijke kandidaat (geweest) is voor zo een interventie en het dus minder vergezocht is dan het op het eerste gezicht lijkt³⁹⁵, anderzijds omdat Iran aan de (eventuele) voorwaarden voldoet.

2.1 Feiten

Het is algemeen geweten dat eind de jaren 1970 in Iran een revolutie losbrak die een islamitische theocratie installeerde onder leiding van Ayatollah Ruhollah Khomeini. Hiermee werd een einde gemaakt aan de heerschappij van sjah Reza Pahlavi die door het westen gesteund werd. Een gijzeling gedurende 444 dagen van Amerikaanse staatsburgers in hun ambassade door Iraanse studenten kwam de relaties tussen Amerika en Iran niet ten goede. Het tweede feit dat relevant is voor het onderzoek is de eerste Golfoorlog tussen Irak en Iran (1980-1989) met het gebruik van gifgas³⁹⁶. De revolutie bewees aan de twee supermachten van de Koude Oorlog dat ook een derde doctrine, naast het kapitalisme en communisme, een valabel alternatief is. Dit versterkt bewustzijn uitte zich in een onafhankelijke koers en het streven naar een eigen kernwapen. Bovendien moet er rekening gehouden worden met de strategische ligging van Iran als

³⁹⁴ D. DE WIT, *De Volgende Oorlog. De Aanval op Iran: een Voorbeschouwing*, Rotterdam, Lemniscaat, 2008, 288.

³⁹⁵ Over het onderwerp: former National Security Council officials Richard Clarke and Steven Simon in *The New York Times*; Target: Iran”, *The Weekly Standard*, 24 april 2006 by retired Air Force Lt. Gen. and vice chief of staff Thomas McNerney who urged to start the preparations for a major bombing campaign; “[The Coming Wars](#)”, *The New Yorker*, 24 januari 2005; “Bush signals confrontational turn in Iran policy”, *The New York Times*, 11 januari 2007; “Russian admiral: Numerous US nuclear subs signals imminent strike on Iran”, *Jerusalem Newswire*, 14 januari 2007.

³⁹⁶ Declassified report from 1990, DST-1620S-464-90, 15 maart 1990.

knooppunt tussen het oosten en het westen; de aanwezigheid van grote olie- en gasreserves³⁹⁷; het schenden van het Non-proliferatie Verdrag³⁹⁸ met de ermee gecombineerde sancties door de internationale gemeenschap³⁹⁹; de aanwezigheid van een latente minderheid⁴⁰⁰ Koerden en Soennieten in tegenstelling tot een meerderheid aan Sjietten (89%) en het anti-semitisme van de huidige president Ahmadinejad⁴⁰¹ die herverkozen werd in betwistte omstandigheden in 2009.

Zijn dit echter redenen genoeg om een interventie op basis van de ‘Just war’ theorie te rechtvaardigen? Kan er eventueel sprake zijn van een rechtvaardige oorlog? Zoals reeds besproken in hoofdstuk twee zijn er zes voorwaarden nodig om aan een ‘Just war’ theorie te voldoen:

2.2 *Just Cause*

Om welke reden kan een land, laat ons aannemen dat het de Verenigde Staten van Amerika zijn, Iran binnenvallen? De meest geloofwaardige manier om een schending van de soevereiniteit van Iran te rechtvaardigen ligt volgens de “haviken” in dezelfde reden als die waarom Irak moest aangevallen worden: het bezit van nucleaire wapens⁴⁰² en in mindere mate, het schenden van talloze V.N. resoluties.

Een van de hete hangijzers in deze discussie is de kwestie van het Iraans nucleair programma. Hier moet echter niet de vraag gesteld worden of Iran een nucleair programma heeft, maar of Iran de middelen heeft om een atoomwapen te ontwikkelen. Er bestaat namelijk geen twijfel over de capaciteit en intentie van Teheran om de vergaarde nucleaire kennis voor energiedoeleinden toe te passen. Over hun plannen voor een atoombom zijn ze minder duidelijk uitgesproken.

³⁹⁷ Iran behoort tot de top 8 van olie-exporterende landen en is de nummer 3 op het gebied van oliereserves. Het land bezit ongeveer 10% van de resterende wereldreserves. Voor aardgas is het de nummer twee in de wereld.

³⁹⁸ Iran heeft het Non-Proliferatieverdrag ondertekent op 7 januari 1968 en geratificeerd op 2 juli 1970 en heeft zich sedertdien niet teruggetrokken als lidstaat.

³⁹⁹ Resoluties 1696 in juli 2006, 1737 in december 2006, 1747 in maart 2007, 1803 in maart 2008, 1835 in september 2008, 1887 in september 2009 en 1929 in juni 2010 die allemaal opriepen om te stoppen met het verrijken van uranium en zich schikken naar de eisen van het IAEA.

⁴⁰⁰ L. BEEHNER, “Iran’s Ethnic Groups”, *Council on Foreign Relations*, 29 november 2009.

⁴⁰¹ [Iranian leader denies Holocaust](#), BBC News, 14 december. 2005.

⁴⁰² Herinner de headlines of *The Sun*, “Brits 45 Minutes from Doom” en *The Star*, “Mad Saddam Ready to Attack: 45 Minutes from a Chemical War”.

Bovendien heeft Iran altijd te kennen gegeven dat ze zich willen kunnen beschermen tegen aanvallen van buitenaf. De controle-instantie van de V.N. (International Atomic Energy Agency IAEA) heeft door middel van wapeninspecteurs veel onderzoek gedaan maar heeft nooit een afdoend bewijs pro of contra kunnen leveren⁴⁰³. Aangezien het Non-proliferatieverdrag veel regulaties bevat die Iran overtreden heeft, is het Iraans regime schuldig en riskeert het dus sancties⁴⁰⁴.

Volgens verscheidene inlichtingenorganisaties⁴⁰⁵ kan Iran echter geen bruikbare bom ontwikkelen vóór 2015.

Een ander veelgehoord argument in de kwestie Irak is misschien ook van toepassing op Iran: het brengen van vrede, veiligheid en democratie. Maar in tegenstelling tot Irak is Iran een ‘softe’ democratie die minder lijdt onder de geheime politie, etnische spanningen enz. Bijkomend mag niet vergeten worden dat dit opzet in Irak gefaald heeft en dus waarschijnlijk dezelfde toekomst beschoren is in het buurland.

Naast het installeren van een democratie ging het in Irak ook over de controle op voorraden van gas en olie. Dit kan een reden zijn voor een interventie maar kan echter niet geaccepteerd worden als ‘just cause’.

Het motief dat waarschijnlijk het meest kans zou maken als ‘just cause’ is de klassieke zelfverdedigingsthese. Vooraleer echter sprake kan zijn van zelfverdediging, moet er eerst een bedreiging zijn voor de Verenigde Staten van Amerika. Wat als dreiging kan beschouwd worden hangt af van de situatie maar, zoals in hoofdstuk 2 beschreven, moet de dreiging ‘imminent’ zijn. Een nucleaire dreiging is niet aan de orde indien rekening gehouden wordt met het stadium waarin Iran zich bevindt qua ontwikkeling van een A-bom. Evenmin is de vergelding voor de gijzeling op de V.S.A. ambassade een geldige just cause⁴⁰⁶.

⁴⁰³ Introductory Statement to the Board of Governors by IAEA director General Dr; Mohamed ElBaradei, 2006.

⁴⁰⁴ G. BRUNO, “The Lengthening List of Iran Sanctions”, *Council on Foreign Relations*, 28 juli 2010.

⁴⁰⁵ “Iran bomb would take 3-8 years’ to build”, *Irish Times*, 10 oktober 2007; “Iran is judged 10 years from nuclear bomb”, *The Washington Post*, 1 augustus 2005.

⁴⁰⁶ Y. BROOK en A. EPSTEIN, “*Just War Theory*” vs. *American Self-Defense*, deel van een lezing van Y. BROOK, “The Morality of War”, 2004.

2.3 *Right Authority*

Van de veronderstelling uitgaand dat er een ‘just cause’ gevonden is, moet deze geuit worden door een legitieme overheid. Door het vervullen van deze voorwaarde, is het legitiem om de soevereiniteit van een land te schenden. Op het internationale vlak is echter alleen de V.N. Veiligheidsraad bevoegd om rechtsgeldig de oorlog, in casu een multilaterale interventie, aan Iran te verklaren. Dit komt omdat de Veiligheidsraad wordt gezien als de emanatie van de internationale gemeenschap⁴⁰⁷. Aangezien de Veiligheidsraad een semi-democratische⁴⁰⁸ instelling is moet zo een besluit genomen worden door het stemmen van de lidstaten. Natuurlijk moet men, om de uitslag te kunnen voorspellen, rekening gehouden worden met de vetostemmen van de permanente leden en het stemgedrag van alle leden in verband met de vorige resoluties met betrekking tot Iran⁴⁰⁹. Er mag evenwel niet uit het oog verloren worden dat stemmen voor een (verstrenging van) sancties iets anders is dan het effectief rechtvaardigen van het gebruik van geweld. Gegeven de omstandigheden is het zeer goed mogelijk dat Rusland of China (twee permanente leden) tegenstemmen omwille van geopolitieke redenen zoals het belemmeren van de toegang tot de olievelden door de V.S.A. Dit zou natuurlijk de resolutie onherroepelijk blokkeren en een streep door de right authority voorwaarde zijn.

Er van uitgaand dat geen enkel land een directe ‘just cause’ heeft om Iran binnen te vallen en er dus ook geen unilateraal optreden mogelijk is, de vraag naar een andere legitieme overheid irrelevant.

⁴⁰⁷ C. C. HODGE, “The Port of Mars: The US and the International Community”, *Journal of Military Ethics*, 2003, 2/2, p. 107-121; K. KOVACH, “The International Community as Moral Agent”, *Journal of Military Ethics*, 2003, 2/2, p. 99-106; G. R. JR. LUCAS, “The Role of the ‘International Community’ in Just War Tradition – Confronting the Challenges of Humanitarian Intervention and Pre-emptive War”, *Journal of Military Ethics*, 2003, 2/2, p. 122-144.

⁴⁰⁸ De vijf permanente leden hebben als enigste een vetorecht.

⁴⁰⁹ 1696 – 1737 – 1747 – 1803 – 1835 – 1887 – 1929. De Iraanse president Achmadinejad beschreef de nieuwste resolutie (1929) als: “a used handkerchief which should be thrown in the dustbin”.

2.4 *Right Intention*

Deze voorwaarde geldt als subjectief tegengewicht voor de objectieve just cause. In aanmerking genomen dat er geen valabele just cause is, impliceert dit ook dat er geen sprake kan zijn van right intention om Iran aan te vallen. Onrecht is niet aangedaan of toch niet in die mate dat het een interventie rechtvaardigt. Vrede kan geen doel zijn van de eventuele oorlog als er geen situatie van ‘niet’-vrede is.

2.5 *Proportionality*

De mate van geweld moet in verhouding staan tot het beoogde doel. Het doel dat beoogd wordt mag niet in de verdrukking komen door de neveneffecten van de oorlog zoals opstand, hongersnood,...

De situatie waarin dit makkelijk kan fout lopen en waarin dus het proportionaliteitsbeginsel uit het oog verloren wordt, is het geval dat er een massavernietigingswapen wordt aangewend: het weze biologisch, nucleair of chemisch. Het gebruik van dit soort – verboden- wapens is niettemin weinig waarschijnlijk omdat Iran er geen heeft⁴¹⁰ en er een godsdienstig-ideologisch taboe ligt op het gebruik van deze middelen⁴¹¹.

2.6 *Last Resort*

Dit is een voorwaarde die duidelijk vervuld is. In de afgelopen jaren is afdoende gebleken dat de verschillende pogingen om de situatie van het nucleair programma op een vreedzame manier onder internationale controle te brengen op niets zijn uitgedraaid. Naast een zevental V.N. resoluties in de afgelopen jaren met bijbehorende sancties die tot doel hadden om Iran te overtuigen om (beter) mee te werken zijn er ook verscheidene bemiddelingspogingen ondernomen. De sancties die tegen Iran afgekondigd werden in de Veiligheidsraad hadden betrekking op het bevriezen van financiële activa van medewerkers aan het nucleair programma, een reisverbod voor diezelfde categorie van personen en een ban op het verhandelen, meehelpen

⁴¹⁰ Zie de ‘just cause’ voorwaarde.

⁴¹¹ “Nuclear weapons unholy”, *San Francisco Chronicle*, 31 oktober 2003.

of financieren van Iran in haar poging om militair of nucleair gerelateerd materiaal, benodigdheden en toebehoren te ontwikkelen of produceren; de plicht om vracht van en naar Iran te controleren, ... De verzoeningspogingen werden ondernomen in samenwerking tussen de EU-3 (Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk) +3 (China, Rusland en Amerika). Desalniettemin draaide dit alles op niets uit.

2.7 *Reasonable Prospect of Success*

Een land de oorlog verklaren – met een geldig argument – is één zaak, het een veilige en vredevolle toekomst bieden is een andere. Als men weer de vergelijking maakt met Irak, ziet het er niet goed uit voor deze voorwaarde. Ook daar zijn de “bevrijders” terechtgekomen in een wespennest en in het geval van Iran ziet het er niet beter uit. Kuntzel⁴¹² verwacht een gewelddadige en nietsontziende guerrilla mede georganiseerd door de overheid. Gekenmerkt door een bewondering voor het martelaarschap in de islamitsche godsdienst en in overweging genomen dat het langer duurde om de terroristen van 9/11 uit te schakelen dan de veel sterkere Japanners na Pearl Harbor⁴¹³, kan ‘prospect of success’ wel eens onwezenlijk moeilijk lijken. Om een (volks)opstand zoals in Afghanistan, Vietnam en Irak te vermijden moet de interveniërende staat dus niet alleen een draaiboek hebben voor de oorlog zelf, maar zeker een even grondig stappenplan voor de naoorlogse situatie.

Er kunnen goede voorbeelden gevonden worden in de naoorlogse situatie van Europa met het opzetten en uitvoeren van het Marshallplan en de verzoenings- en waarheidscommissies die de afgelopen jaren zijn opgezet na een (burger)oorlog.

Maar gezien de huidige situatie in Irak, waar zo een stappenplan slechts heel recentelijk werd ingevoerd, zou het onverstandig zijn om – na een eventuele inval en bezetting van Iran – meer succes te verwachten.

⁴¹² Matthias Kuntzel is een Duitse politieke wetenschapper die onder andere in *The New Republic* heeft gepubliceerd.

⁴¹³ Y. BROOK en A. EPSTEIN, “*Just War Theory*” vs. *American Self-Defense*, deel van een lezing van Y. BROOK, “The Morality of War”, 2004.

2.8 *Besluit*

Een oorlog in Iran via de legitimatiegronden van de 'Just war' theorie is zeer onwaarschijnlijk in acht genomen dat quasi geen enkele voorwaarde afdoende vervuld is.

3 Libanon – Israël

Het conflict tussen Libanon en Israël in 2006 is een ander voorbeeld uit de recente geschiedenis waarop het principe van de ‘Just war’ theorie kan getoetst worden aan de hedendaagse toepassing van het concept. Deze casus leent zich daar uitstekend toe enerzijds omwille van de aanwezigheid van ‘non-state actors’ en anderzijds door het feit dat het zeer recent heeft plaatsgevonden wat dan weer toelaat om veel bronnen binnen handbereik te hebben.

3.1 *Situatieschets*

De staat Libanon is een amalgaam van religieuze minderheden die over geheel het grondgebied verspreid zijn. Er wonen zowel Grieks-orthodoxen als Soennieten, Sjiïeten, Druzen en Katholieken. Dit resulteert in 17 officieel erkende geloofsgemeenschappen op. Het is dan ook logisch dat deze situatie hoe dan ook onvermijdelijk tot spanningen leidt binnen de landsgrenzen. In acht genomen dat het buurland dé joodse staat is, betekent dit ook dat de relatie Beirut – Jeruzalem niet van harte is. Doordat al deze gemeenschappen verschillende belangen hebben, resulteert dit in een voortdurende strijd om macht. De objectiviteit van informatie is dan ook een van de eerste slachtoffers van deze (geweldloze) strijd om het hart van de eigen bevolking en de propaganda naar de internationale gemeenschap toe. De objectiviteit van de verslaggeving kwam nog meer in het gedrang tijdens de oorlog van 2006 toen bleek dat de verschillende religieuze groeperingen ook verschillende geostrategische belangen hadden. Dit kluwen werd nog ingewikkelder doordat iedere stroming zijn eigen (buitenlandse) bondgenoten had wat uiteindelijk resulteerde in de latente inmenging van derde landen in het gewapend conflict. Het Midden-Oosten is sowieso een broeihaard die elk moment kan ontbranden, maar een conflict tussen Israël en Libanon en de nabijheid en eventuele inmenging van Amerika en schurkenstaten zoals Syrië en Iran duiden nog eens op het geostrategische belang van de regio.

Een bijkomend aandachtspunt die relevant is voor het ‘Just war’ discours is het twistpunt in verband met de niet-statelijk georganiseerde militaire groeperingen (‘non-state actors’) zoals guerrillabewegingen, rebellen en revolutionairen. Ook in dit conflict is er een ‘non-state actor’ aanwezig. Israël is weliswaar een reguliere natie met een eigen soevereiniteit en erkenning door de internationale gemeenschap⁴¹⁴, maar daar staat tegenover dat de andere partij in de oorlog, de Hezbollah, geen staat is. De Hezbollah⁴¹⁵ (letterlijk vertaald: ‘de Partij van God’) is een terroristische beweging⁴¹⁶ die de feitelijke controle over het zuiden van Libanon heeft want Libanon geldt, zeker in het zuidelijke deel waar het geen enkele jurisdictie uitoefent, als een ‘failed state’. De Hezbollah wordt geleid door Hassan Nasrallah (secretaris-generaal) en voorziet in sociale voorzieningen voor de lokale bevolking, heeft een paramilitaire vleugel en wordt gesponsord door geldelijke bijdragen en steun van Syrië en Iran⁴¹⁷.

De aanwezigheid van deze ‘non-state actor’ zorgt voor een spanning in de rechtsleer tussen enerzijds de oude en vertrouwde visie die reeds begonnen is bij Thomas van Aquino en anderzijds de hedendaagse vraag naar flexibiliteit ten opzichte van dit traditioneel begrip.

In de Derde Geneefse Conventie wordt een categorie: “onwettige strijders”⁴¹⁸ beschreven waardoor deze kwalificatie wordt overgelaten aan een “bekwame rechtbank”.

⁴¹⁴ “Israël’s Recht op Bestaan een Issue?”, *Nederlands Juristenblad*, 13 april 2007. De ‘Balfour Declaration’ uit 1917 voorzag in een eigen Israëlische staat die effectief werd opgericht in 1948 na onafhankelijk te zijn geworden van Groot-Brittannië. In de ‘Tripartite Declaration’ van 1950 wordt Israël erkend en beschermd door de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk, later volgen nog een hele rij andere staten. Door de problemen die Israël had met haar Arabische burens over de inname van het Palestijnse grondgebied en de oorlogen die het uitvocht met die burens (het conflict van 1948 en de Zesdaagse Oorlog 1967 waar soms nog steeds geen vredesakkoord mee is getekend) hebben er niet toe geleid dat de Arabische staten geneigd waren om Israël te erkennen.

⁴¹⁵ “Hezbollah”, *Council on Foreign Relation*, 15 juli 2010.

⁴¹⁶ De organisatie staat op de lijst van buitenlandse terroristische bewegingen die Israël (Israël Security Agency, Rapport van 5 januari 2005) en het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken heeft opgesteld, www.state.gov/s/ct/rls/other/des/123085.htm. De EU is niet zo ver willen gaan als geheel Hezbollah als een terroristische beweging af te doen. In Canada, Australië en het Verenigd Koninkrijk is alleen de militaire arm opgenomen in de lijst.

⁴¹⁷ “State Sponsors: Iran”, *Council on Foreign Relation*, augustus 2007; H. FLETCHER, “State Sponsors: Syria”, *Council on Foreign Relation*, februari 2008.

⁴¹⁸ Artikel 5 van de Derde Conventie van Genève (1949).

Bovendien mag niet vergeten worden dat Libanon ten tijde van het conflict in 2006 nog steeds aan het herstellen was van de verwoestende vijftien jaar durende burgeroorlog tussen 1975 en 1990. Midden deze burgeroorlog moest Libanon dan nog eens afrekenen met een eerste oorlog met Israël in 1982. Deze twee conflicten hadden een verwoestend effect op het Libanese staatsstelsel. Juist op het moment dat Libanon zich begon los te weken van de invloed van Syrië, werd de vroegere premier Rafik Hariri⁴¹⁹ in 2005 vermoord. Na een rapport van de V.N. kwamen er beschuldigingen die leidden naar een link met de Syrische overheid⁴²⁰. Het schandaal dat deze inmenging veroorzaakte leidde tot een versnelde terugtrekking van Syrische troepen. Hoewel hiermee een nieuw elan werd ontketen in de wederopbouw van Libanon, blijft het land een instabiele en fragiele ‘eenheid’.

3.2 Verloop van het conflict

De oorlog is geëindigd met een staakt-het-vuren⁴²¹ dat inging op 12 augustus voor Libanon en de Hezbollah en 13 augustus ten opzichte van Israël. Hoewel Beirut voordien meerdere keren gevraagd heeft aan de V.N. Veiligheidsraad om met onmiddellijke ingang en zonder voorwaarden een wapenstilstand te verkrijgen werd dit toch langer dan noodzakelijk uitgesteld. John Bolton (de ambassadeur van de Verenigde Staten bij de Verenigde Naties) bevestigde achteraf dat de V.S.A., het Verenigd Koninkrijk met steun van verscheidene Arabische leiders, de wapenstilstand belemmerden⁴²².

Na de oorlog werd de bestaande V.N. vredesmacht, die opereerde sinds de burgeroorlog (1977-1990), versterkt en hun bevoegdheid uitgebreid naar onder andere het zorgen voor een terugtrekking van het Israëlische defensieleger (IDF) achter de “blauwe lijn”⁴²³ die de grens aangeeft tussen de twee landen; het herstel van vrede en veiligheid in de regio en samen met de

⁴¹⁹ H. AFSHAR, “Rafik Hariri. Rags to Riches Libanese Premier”, *The Guardian*, 15 februari 2005.

⁴²⁰ *The Mehlis Report*, Report of the International Independent Investigation Commission established pursuant to Security Council, Resolutie 1595 (2005), 20 oktober 2005; *The Fitzgerald Report*, Report of the Fact-finding Mission to Lebanon Inquiring into the Causes, Circumstances and Consequences of the Assassination of Former Prime Minister Rafik Hariri, 125 februari – 24 maart 2005.

⁴²¹ Resolutie 1701 van de V.N. Veiligheidsraad.

⁴²² “Bolton Admits Lebanon Truce Block”, *BBC.co.uk*, 22 maart 2007.

⁴²³ Terugtrekkingslijn zoals beschreven in Resolutie 1655.

Libanese overheid pogen om terug controle te krijgen over het Zuidelijk gedeelte en de Hezbollah daar te verdrijven.

3.3 Gevolgen van het conflict

Sinds de zesdaagse oorlog in 1967 tussen Israël en zijn buurlanden werd het IDF superieur geacht aan de defensiekrachten van haar burens. Deze oorlog kan volgens sommigen ten ander opgevat worden als een punitieve pre-emptive strike.⁴²⁴ Maar deze veertigjarige Israëlische historische militaire superioriteit is op de helling gezet door het terugtrekken uit Libanon want in Arabische wereld werd deze terugtrekking door Israël gezien als een nederlaag voor het IDF⁴²⁵. Het is dan ook voor de eerste keer in de geschiedenis van Israël dat een militaire operatie als mislukt werd beschouwd. Bovendien ondervonden het IDF nooit eerder zo een hevige vijandelijke tegenstand. Dit verzet was extra pijnlijk omdat de Hezbollah slechts bestaat uit een irregulier leger met slechte bewapening en militieleden die nauwelijks getraind zijn en fel afsteken met het hoogtechnologische beroepsleger van Israël.

De oorlog vergrootte de instabiliteit in de regio. Het doel om de Hezbollah terug te dringen uit het zuiden is mislukt en de organisatie staat er nu zelfs sterker dan voorheen.

De Winograd Commissie⁴²⁶ werd opgericht door Israël om het debacle van de oorlog te onderzoeken en hun rapport moest een belangrijke bron zijn voor verdere conclusies. De eindconclusie was vernietigend voor de militaire en (in mindere mate) politieke bevelhebbers: er werd hun verweten dat ze overhaast tot een oorlog besloten hebben, die onvoldoende voorbereid was, de beslissingen en bevelen niet besluitvaardig genoeg waren en dat de coördinatie tussen het politieke en militaire niveau niet deugde.

⁴²⁴ H. SHUE en D. RODIN (eds.), *Pre-emption: Military Action and Moral Justification*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 267; K. M. MUELLER, *Striking First: Pre-emptive and Preventive Attack in U.S. National Security Policy*, Santa Monica, Rand Corporation, 2006, 311; C. W. KEGLEY, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics*, Stamford, Cengage Learning, 2009, 453.

⁴²⁵ A. CROOKE en M. PERRY, "How Hezbollah Defeated Israel", *Asia Times*, 12 oktober 2006.

⁴²⁶ Eindrapport is bekendgemaakt op 30 april 2008.

3.4 Misdaden begaan door de drie betrokken partijen

3.4.1 Hezbollah

-Gevangen nemen van twee Israëlische soldaten⁴²⁷ wat de aanleiding en casus belli was voor de oorlog.

-Raketaanvallen op Israëlische burgers door Katyusha's, Fajr's en Zelzal's. Met een bereik tot 100 km kunnen deze raketten Tel Aviv bestoken. De raketten die deels van eigen makelij en deels via Syrische import werden bekomen, hebben veel dorpen vlak over de grens met Israël gebombardeerd en zo veel burgerslachtoffers gemaakt⁴²⁸.

-Burgers als schild gebruiken tijdens militaire activiteiten

Dilemma voor de Hezbollah: proberen doel te bereiken zonder evenwel over de conventionele (geweldloze) middelen te beschikken zoals diplomatie, economische druk, sancties, politieke vertegenwoordiging op internationaal niveau.

Het einddoel van de oorlog is altijd geweest om Israël van de kaart vegen.

3.4.2 Israël

Bombarderen van wegen / energievoorzieningen / ... met fosfor verrijkte bommen

Bommen gooien op woonwijken⁴²⁹ omdat volgens bepaalde inlichtingen de Hezbollah zich daar verschool.

Dilemma: welk burgerleven wordt op het spel gezet en primeert? Israëliërs versus Libanezen

Doel: raketaanvallen voorkomen en redden van twee ontvoerde soldaten

⁴²⁷ Namen van de twee gevangengenomen soldaten: Ehud Goldwasser en Eldad Regev. Op 16 juli 2008 werden hun lichamen geruild voor Libanese gevangenen. Na een autopsie bleek dat ze waren omgekomen tijdens de hinderlaag op 12 juli 2006 en dus nooit leven in de handen van de Hezbollah zijn gevallen.

⁴²⁸ Zoals Acre, Carmiel, Maghar en Safed

⁴²⁹ Hoewel woonwijken vooraf gewaarschuwd werden via het strooien van flyers en uitzenden van de nood aan evacuatie, toch verboden om woonwijken aan te vallen door artikel 52 §2 en 57 §2 Eerste Protocol bij Genève die elke aanval van niet-militaire doelen verbiedt.

3.4.3 Libanon

Geen effectieve controle over zuidelijk territorium

Gebrek aan toezicht en controle kan verweten worden want het is een ‘failed state’ en zelfs deze regeringsvorm blijft aansprakelijk voor acties op haar grondgebied.

3.5 Toepassen van de ‘Just war’ criteria

3.5.1 Hezbollah

‘Right Authority’: Hezbollah is een ‘non-state actor’: dus kan geen legitieme overheid zijn

‘Just Cause’: zelf een agressieve daad begaan door Israël aan te vallen en twee soldaten gevangen te nemen

De ‘Right Intention’ kan met een zekere mildheid worden beoordeeld indien de oorlog gezien wordt als een strijd van de Palestijnen voor de onafhankelijkheid van hun gebieden (Westelijke Jordaanoever en Gazastrook), maar zelfs indien deze gedachtengang wordt gevolgd, zijn de andere voorwaarden nog niet voldaan: de acties zijn niet proportioneel te noemen door de vele burgerslachtoffers, oorlog was niet de laatste uitweg⁴³⁰ en de kans om hun doel te bereiken (Israël van de kaart te vegen) is niet alleen onrealistisch maar een aanfluiting van de vraag naar een hoopvolle toekomst.

3.5.2 Israël

‘Proper Authority’ is vervuld want Israël is een legitiem overheid en ondertekenaar VN Charter. Een belangrijk minpunt voor de geldigheid van de oorlog is het feit dat er nooit een officiële oorlogsverklaring is geweest en er evenmin contact gezocht is met de Verenigde Naties om naar een oplossing te zoeken (de ‘last resort’ voorwaarde is dus ook niet vervuld).

De (officiële) aanleiding voor de oorlog was de gevangenneming van twee soldaten zonder en de betrachting om de raketaanvallen op haar burgers doen ophouden. Dit kan dus beschouwd

⁴³⁰ Zie de vele pogingen om een vredesakkoord te bereiken.

worden als ‘just cause’. Eenieder die betrokken was bij het conflict had echter het gevoel dat Israël een verborgen agenda had, met name het definitief uitschakelen van Hezbollah. Door deze onoprechtheid wordt het moeilijk om de ‘right intention’ voorwaarde te vervullen.

Massabombardementen op (burger)doelwitten in Zuid-Libanon is niet proportioneel met het gevangennemen van twee soldaten.

Evenmin zijn de andere voorwaarden vervuld: noch was er een redelijk vooruitzicht op succes, noch was oorlog de laatste uitweg om de problemen te beëindigen. Mocht Israël Libanon openlijk gesteund hebben in het bestrijden van de Hezbollah zou deze oorlog er anders hebben uitgezien en zouden sommige voorwaarde veel welwillender gezien worden.

3.5.3 Libanon

Libanon als ‘failed state’ schoot manifest tekort in het voorkomen van de aanhoudende aanvallen vanop haar grondgebied⁴³¹. Om zich terug als een effectieve overheid te laten gelden, kon Libanon, eventueel met (militaire) steun van Israël, haar gezag laten gelden in het zuiden van het land en tevens streven naar het ontwapenen van de aanwezige milities⁴³². Dit streven naar jurisdictie zou dan eventueel gepaard kunnen gaan met proportioneel en verantwoord militair optreden. Een andere rechtsgrond om Libanees militair optreden te verantwoorden is steunen op het respect voor soevereiniteit en integriteit van een staat. Hiermee gaan zowel positieve als negatieve verplichting gepaard zoals het beschermen van de onderdanen en het afzien van het gebruik van geweld.

Tijdens het onderhevige conflict stond Libanon voor een eerder neutrale – machteloze – positie, wel moet aangestipt worden dat Libanon veel pogingen gedaan heeft om een staakt-het-vuren te verkrijgen.

⁴³¹ Het Internationaal Gerechtshof eiste in 1986 slechts een ‘effectieve controle’ wat een vrij milde vraag naar controle is.

⁴³² Resolutie 425 (1978) en 426 (1978).

BESLUIT

Nu in hoofdstuk 1 de geschiedenis van de ‘Just war’ is behandeld, hoofdstuk 2 de voorwaarden belicht en er enkele praktische gevallen werden besproken en kritische bedenkingen werden gemaakt in hoofdstuk 3, is de tijd gekomen om een algemeen besluit te trekken uit al het voorgaande.

De ‘Just war’ theorie heeft zeker zijn verdienste gehad, misschien niet om een oorlog af te wenden of tegen te houden maar zeker als een manier om oorlog te beperken en binnen bepaalde banden te houden. Er is gewezen op de juridische factoren die moeten vervuld worden, de ethische en morele aspecten die een rol speelden in het besluit om tot gebruik van geweld over te gaan, de normatieve aspecten die een rol spelen in de besluitvorming en de verschillende religieuze opvattingen over oorlog en heilige oorlog. Niet alleen zijn de onderscheiden aspecten hier belangrijk, maar ook de link tussen moraliteit – legaliteit – religie spelen een niet te onderschatten rol.⁴³³ Tijdens het schrijven werd duidelijk dat de theorie niet altijd even consistent is, veel hiaten vertoont en soms tekortschiet in haar afdwinging.⁴³⁴ Het sanctioneren van overtredingen zoals het schenden van de voorwaarden is bijvoorbeeld een onderbelicht onderwerp in de rechtsleer. Hoewel dit gebrek aan dwangmaatregelen ter uitvoering kenmerkend is voor initiatieven met betrekking tot het internationaal recht, poneerde de ‘Just war’ theorie ooit om allesomvattend en exhaustief elk probleem te kunnen tackelen.

Op het moment dat het Handvest van de Verenigde Naties werd ingevoerd, kwam daar nog eens de vraag bij naar de geldigheid van de ‘Just war’ theorie binnen dit internationale verdragskader.

⁴³³ L. MAY, *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 52.

⁴³⁴ Het wisselend belang van de voorwaarden zoals tussen ‘right intention’ en ‘last resort’; de betrekkelijkheid van de ‘right intention’ conditie; het statuut van de internationale gemeenschap binnen de ‘proper authority’; het gebrek aan de universele erkenning van dit Westers begrip zoals dit ook geldt voor de fundamentele individuele mensenrechten, ... De ‘Just war’ theorie heeft zich, zoals elke andere manier om iets te rechtvaardigen, ook voor de kar laten spannen om toestanden te legitimeren die reeds bestonden waardoor de theorie meer diende als publiciteit en propaganda dan als juridisch raamwerk. Zie hierover D. C. MAGUIRE, *The Horrors We Bless: Rethinking the Just-War Legacy*, Fortress Press, 2007, 103; C. NAVARI, “Intervention, Non-intervention and the Construction of the State.” in I. FORBES EN M. HOFFMAN (eds.), *Political Theory International Relations and the Ethics of Intervention*, Southampton, St. Martin's Press, 1993, 249; M. J. SMITH, “Humanitarian Intervention: An Overview of the Ethical Issues”, *Ethics and International affairs*, 12, p. 66.

Het Handvest is een lovenswaardig initiatief dat zijn nut al heeft bewezen maar toch ook zwaktes kent. De vraag naar een flexibelere toepassing en een gedetailleerde uitleg over de regels met betrekking tot het gebruik van geweld op een internationale schaal kunnen daarom misschien opgelost worden door een symbiose van het Handvest en de ‘Just war’ theorie. Dit moet wel gebeuren met het oog op het beschermen van de rechtszekerheid want een willekeurige aanpassing van het Handvest zou de integriteit en geloofwaardigheid van beiden zeker niet ten goede komen.

De realiteit ligt soms echter ver van de theorie. Oorlog is van nature een chaotische, discriminerende en alles verwoestend beest waar de mens soms nauwelijks nog vat op heeft. Het is dan ook al meermaals onmogelijk gebleken om tijdens of voor een oorlog de juiste informatie te verzamelen die dient om een antwoord te geven op de gevraagde voorwaarden. In plaats van juridisch een voorwaarde te motiveren werd al eens met kunst- en vliegwerk eerder gespeculeerd dan gecalculeerd⁴³⁵. Daarenboven komt nog eens dat veel voorwaarden slechts retroactief kunnen verklaard worden. Wat voor nut heeft dit echter nog als het conflict voorbij is en de schade reeds onherstelbaar is toegebracht?

Er wordt hier echter niet gepleit voor het radicaal afzweren van enige juridische of ethische belemmering bij het oorlogvoeren. Edoch zou het in acht nemen van een zeker pragmatisme de uitvoering van verschillende rechtsregels alleen maar ten goede komen zolang dit niet leidt tot een polarisatie tussen ethiek en politiek. Het Latijnse gezegde: “*abusus non tollit usum*”⁴³⁶ is hier van toepassing

⁴³⁵ Bij een verrassingsaanval kan niet verwacht worden dat er een uitvoerige berekening en informatievergaring plaatsvindt om de proportionaliteit af te wegen.

⁴³⁶ Omdat iets kan misbruikt worden, betekent niet dat het ook niet intelligent kan gebruikt (aangewend) worden.

Er moet dus gezocht worden naar een (nieuw?) werkzaam concept die oorlog aan banden kan leggen zonder in de val van haar voorganger-theorieën te trappen. Het doel is dus een theorie te vinden waar er evenwicht te vinden is tussen idealisme en realisme. Oliver Cromwell verwoorde deze oefening tussen de realiteit en idealisme (zijn geloof in God) als volgt: “*Put your trust in God; but mind to keep your powder dry*”. Welke veel gemaakte fouten moeten vermeden worden? Een rechtvaardiging mag niet afhangen van de (politieke) macht van een bepaald land. Evenmin is het recht aan zijn zijde hebben een voldoende voorwaarde om een oorlog te beginnen, hoewel het natuurlijk noodzakelijk is. Verder moet duidelijk gemaakt worden waarom nu precies oorlog mag gevoerd worden: welke rechten zijn het waard om zoveel levens en middelen op het spel te zetten? Een van de betere omschrijving is te vinden bij Trzyna⁴³⁷: “*the survival of the world’s core of peoples and values*”. Aangezien de ‘Just war’ theorie een vrij procedurele theorie is die weinig plaats laat voor genade of bijzondere afwijkingen, moet het nieuwe concept een factor van billijkheid invoeren waardoor de flexibiliteit dan weer meer verzekerd wordt.

Alhoewel de actualiteit nauwelijks nog gewag maakt van typische oorlogen zoals die voorkwamen in de 20^e eeuw, laat staan van een klassiek gewapend conflict tussen twee soevereine staten, wordt het ‘Just war’ perspectief ook toegepast om de morele kwaliteit van andere vormen van het gebruik van geweld te evalueren⁴³⁸. Deze vaststelling blijkt de stelling van Robert Phillips te bevestigen wanneer hij zegt dat: “*despite the very considerable pressures upon it created by modern history, there is, in the end, no alternative but to think about the problem of war in about the same way as did the philosophers who developed the [just war] theory.*”⁴³⁹

⁴³⁷ T. TRZYNA, *Blessed are the Pacifists: The Beatitudes and Just War Theory*, Herald Press, 2006, 136.

⁴³⁸ C. CEULEMANS, *Reluctant Justice: A Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, p. 19.

⁴³⁹ R. PHILLIPS, *War and Justice*, Norman, University of Oklahoma Press, 1984, p. X.

Door het analyseren van de verschillende alternatieven bij het gebruik van geweld, is me opgevallen dat het gloednieuwe 'Responsibility to Protect' veel toekomst kan hebben. Het is ontstaan na de genocide in Rwanda uit schaamte en de noodzaak om snel en adequaat te kunnen reageren op internationale problemen. Door de grote vertegenwoordiging van niet-Westerse landen binnen de Verenigde Naties, is de universaliteit ook beter gewaarborgd en minder onderhevig aan katholieke invloed. Bovendien beschikt het over zes herkenbare voorwaarden die zo uit de 'Just war' theorie lijken te komen. Het voordeel van deze recyclage is de vertrouwdsheid van de condities wat echter niemand moet tegenhouden om de voorwaarden verder uit te werken zonder zich gebonden te voelen door voorgaande interpretaties. Hopelijk ontwikkelt de 'R2P' zich tot een valabel alternatief dat prioriteitswerking verkrijgt boven alle andere manieren van het gebruik van geweld en ingepast kan worden in V.N. Handvest.

Gent, 16 augustus 2010

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

1. Artikels

ANSCOMBE G.E.M., “The Justice of the Present War Examined”, *Ethics, Religion and Politics: Collected Philosophical Papers Volume III*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1981.

ANSCOMBE G.E.M., “Modern Moral Philosophy”, *Ethics, Religion and Politics: Collected Philosophical Papers Volume III*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1981.

ANSCOMBE G.E.M., “Mr. Truman's Degree”, *Ethics, Religion and Politics: Collected Philosophical Papers Volume III*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1981.

BARAN J., “Zen Holy War?”, *Tricycle Magazine*, 1998.

BOER T. A., “De Rechtvaardige Oorlog: Zoeken naar de Zin van een Eeuwenoud Concept”, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 67, 2 april 2003, 89-107.

BOOM J., “Heilige Oorlog”, *De Groene Amsterdammer*, 22 december 2002.

BUSHELL N., “When is defence legitimate? Just War Doctrine” in *Compendium of the Catholic Church, Australian Catholic Commission for Social Justice*, December 2008.

DUNCAN B., “The Struggle to Develop a Just War Tradition in the West” in *War on Iraq – A Just War?*, Australian Catholic Social Justice Series, 47, 2003.

ELFORD R. J., “Christianity and War”, *The Cambridge Companion to Christian Ethics*, Cambridge, 2001, 171-182

FALK R., “Defining a Just War”, *The Nation*, 29 oktober 2001.

FISCHER D., “The Ethics of Intervention”, *Survival*, vol.36 nr.1 lente 1994, 51-59.

GOLDEN T., “The Battle for Guantanamo”, *New York Times Magazine*, 17 september 2006.

HEHIR J.B., “What Can Be Done? What Should Be Done?”, *America*, 8 oktober 2001.

KAMM F.M., "Failures of Just War Theory: Terror, Harm and Justice," *Ethics* 114, juli 2004, 650-692.

LOPEZ K.J., "Justice in War: Just War Theory", *National Review Online*, 15 oktober 2001.

MCMAHAN J., "The Ethics of Killing in War", *Ethics* 114, juli 2004, 693-733.

OREND B., "Justice After War", *Ethics and International Affairs*, vol. 16, 2002, 43-56.

STAHN C., "Enforcement of the Collective Will After Iraq", *97 AJIL*, 2003, 804-823.

STEINFELS P., "Questioning the Morality Attacks on Civilians", *New York Times*, 6 april 2002.

STEINFELS P., "The Brutality of War and the Innocents Lost in Crossfire", *New York Times*, 20 november 2004.

YODER J. H., "Just War Tradition: Is it Credible?", *The Christian Century*, 13 maart 1991, 295-298.

ZINN H., "A Just Cause, Not a Just War", *The Progressive*, december 2001.

2. Boeken

AUGUSTINUS VAN HIPPO, *Over de Stad van God*.

BAILEY S., *Prohibitions and Restraints in War*, Oxford, Oxford University Press, 1972, 194.

BAINTON R., *Christian Attitudes Toward War and Peace. A Historical Survey and Critical Re-evaluation*, Nashville, Abingdon Press, 1986, 299.

CEULEMANS C., *Reluctant Justice: A Just-war Analysis of the International Use of Force in the Former Yugoslavia (1991-1995)*, Brussel, VUB press, 2005, 176.

CHESTERMAN S., *Just war or just peace?: Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2001. XXVIII, 295.

COBBETT P. en LEIGH BELLOT H. H., *Leading Cases on International Law*, Londen, Sweet and Maxwell, 1922.

COGEN M., *Handboek Internationaal Recht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 490.

COPPIETERS B. en FOTION N. (eds.), *Moral Constraints On War*, Lanham, Lexington Books, 2002, 321.

DE VITORIA F. (ed. M. BARBIER), *Leçons sur les Indiens et sur le droit de guerre*, Genève, Librairie Droz, 1966, 161.

DE VITORIA F. (eds. A. PAGDEN en J. LAWRENCE), *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, 399.

DE WIT D., *De Volgende Oorlog. De Aanval op Iran: een Voorbeschouwing*, Rotterdam, Lemniscaat, 2008, 288.

DINSTEIN Y., *War, Aggression and Self-defence*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 394.

DONNER F., “The Sources of Islamic Conceptions of War” in J. KELSAY en J. TURNER JOHNSON (eds.), *Just War and Jihad: Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions*, Volume 28 van Contributions to the Study of Religion, Michigan, Greenwood Press, 1991, 254.

FIXDAL M. en SMITH D., “Humanitarian Intervention and Just War” in M. EVANGELISTA, *Peace Studies. Critical Concepts in Philosophy*, Abingdon, Taylor & Francis, 2005, 401 - 440;
FIXDAL M. en SMITH D., “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, 283-312.

FORHAN K., *The political theory of Christine de Pizan*, Ashgate, Langdon Publisher Aldershot, 2001, 187.

FOTION N., *War and Ethics : A New Just War Theory*, New York, Continuum, 2007, 178.

GROTIUS H., *De Jure Belli Et Pacis* (1625), Oxford, Oxford University Press, 1925, 585.
(vertaald als *The War of Law and Peace*)

HENSEL H.M., *The law of Armed Conflict – Constraints on the Contemporary Use of Military Force*, Burlington, Ashgate Publishing, 2005, 280.

HERBST J., “Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice – Implications for Policy” in R. I. ROTBERG (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New Jersey, Princeton University Press, 2004, 335.

JOHNSON J. T., *Can modern war be just?*, New Haven, Yale University Press, 1984, 215.

JOHNSON J. T., *Ideology, Reason, and the Limitation of War : Religious and Secular Concepts (1200-1740)*, New York, Princeton University Press, 1975, Description x, 291.

JOHNSON J. T., *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*, Princeton, Princeton University Press, 1984, 380.

KAUFFMAN R. A. TRYZNA T., *Blessed Are The Pacifists: The Beatitudes and Just War Theory*, Herald Press, 2006, 136.

LACKEY D.P., *The Ethics of War and Peace*, Upper Saddle River, Prentice Hall Press., 1989, 147.

LOCKE J., *Second Treatise of Government*, New York, Two Treatises of Government, 1678, 154.

MACINTYRE A. C., *After Virtue: A Study in Moral Theory*, Londen, Duckworth, 1981, 252.

MAGUIRE D.C., *The Horrors We Bless: Rethinking the Just-War Legacy*, Minneapolis, Fortress Press, 2007, 103.

MAY L., *War Crimes and Just War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 343.

MCCOUBREY H. en WHITE N., *International Law and Armed Conflict*, Dartmouth, Aldershot, 1992, 371.

MILLER F. D., *Nature, Justice and Rights in Aristotle's Politics*, Oxford, Oxford University Press, 1995, 412.

MILLER R. B., *Interpretations of Conflict : Ethics, Pacifism and the Just war Tradition*, Chicago, University of Chicago Press, 1991, 294.

NORMAN R. J., *Ethics, Killings and War*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 256.

O'DONOVAN O., *The Just War Revisited*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 139.

OREND B., *War and International Justice. A Kantian Perspective*, Waterloo, Wilfrid Laurier University Press, 2001, 299.

PASKINS B. en DOCKRILL M., *The Ethics of War*, Londen, Duckworth, 1979, 332.

PAULSSON J., *Denial of Justice in International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 306.

PHILLIPS R.L., *Humanitarian intervention: Just War vs. Pacifism*, Lanham, Rowman and Littlefield, 1996, 107.

PHILLIPS R.L., *War and Justice*, Oxford, Oxford University Press, 1979, 424.

REED C. en RYALL D., *The Price of Peace: Just War in the Twenty-first Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 340.

RODIN D., *War and Self-Defense*, Oxford, Oxford University Press, 2003, 213.

ROTBURG R. I. (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, New York, Princeton University Press, 2004, 335.

RUSSEL F. H., *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 332.

SHEARER I., “A Revival of the Just War Theory?”, in M. N. SCHMITT en J. PEJIC (eds.), *International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines : Essays in Honour of Yoram Dinstein*, Volume 15 van International Humanitarian Law Series, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, 1-21.

TAYLOR T., “Just and Unjust Wars” in M. WAKIN (ed.), *War, Morality and the Military Profession*, Boulder, Westview Press, 1979, 521.

THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theologica* (1265-1274), Parijs, CERF, 1985.

TOOKE J. D., *The Just War in Aquinas and Grotius*, Londen, Publisher London, 1965, 337.

TUCKER, R. W., *The Just War. A Study in Contemporary American Doctrine*, Baltimore, The John Hopkins Press, 1960, 207.

VICTORIA B. D., “*Zen At War*”, Lanham, Rowman & Little Field Publishers, 2006, 285.

WALZER M., *Arguing about War*, New Haven, Yale University Press, 2004, 224.

WALZER M., *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basis Books, 1992, 361.

WHEELER N.J., *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford, Oxford University Press, 2000, 352.

3. Andere bronnen

Deze bronnen dienden vooral ter inspiratie en zijn dan ook eerder te beschouwen als ‘links’ dan als bronnen.

National Conference of Catholic Bishops, "The Church's Teaching on War and Peace," 17 november 1993.

National Public Radio, "A Just War? Asking the Age-Old Question about the Pursuit of Terrorism," 25 januari 2002.

The Pew Forum on Religion and Public Life, "Just War Tradition and the New War on Terrorism," 5 oktober 2001.

<http://kennethandersonlawofwar.blogspot.com>

The Internet Encyclopedia of Philosophy, lema "Just War Theory"

www.catholic.com/library/Just_war_Doctrine_1.asp

www.iep.utm.edu/j/justwar.htm

www.justwartheory.com

www.science.uva.nl/~seop/entries/war

www.thenation.com/doc/20011029/falk/print

BISHOP W.D.G., Letter to President Bush on Iraq, United States Conference of Catholic Bishops, Office of Social Development & World Peace, 13 september 2002, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/bush/bishops.htm>.

BIJLAGEN

Uittreksels uit het VN Charter⁴⁴⁰

Article 2

The Organization and its Members, in pursuit of the Purposes stated in Article 1, shall act in accordance with the following Principles.

- 1 The Organization is based on the principle of the sovereign equality of all its Members.
- 2 All Members, in order to ensure to all of them the rights and benefits resulting from membership, shall fulfill in good faith the obligations assumed by them in accordance with the present Charter.
- 3 All Members shall settle their international disputes by peaceful means in such a manner that international peace and security, and justice, are not endangered.
- 4 *All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations.*⁴⁴¹
- 5 All Members shall give the United Nations every assistance in any action it takes in accordance with the present Charter, and shall refrain from giving assistance to any state against which the United Nations is taking preventive or enforcement action.
- 6 The Organization shall ensure that states which are not Members of the United Nations act in accordance with these Principles so far as may be necessary for the maintenance of international peace and security.
- 7 Nothing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state or shall require the Members to submit such matters to settlement under the present Charter; but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII.

⁴⁴⁰ Verdrag van de Verenigde Naties, 26 juni 1945, San Fransisco, <http://www.un.org/en/documents/charter/intro.shtml>.

⁴⁴¹ Eigen cursivering.

Article 41

The Security Council may decide what measures not involving the use of armed force are to be employed to give effect to its decisions, and it may call upon the Members of the United Nations to apply such measures. These may include complete or partial interruption of economic relations and of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio, and other means of communication, and the severance of diplomatic relations.

Article 42

Should the Security Council consider that measures provided for in Article 41 would be inadequate or have proved to be inadequate, it may take such action by air, sea, or land forces as may be necessary to maintain or restore international peace and security. Such action may include demonstrations, blockade, and other operations by air, sea, or land forces of Members of the United Nations.

Article 51

Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action as it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security.

Article 103

In the event of a conflict between the obligations of the Members of the United Nations under the present Charter and their obligations under any other international agreement, their obligations under the present Charter shall prevail.

Uittreksels uit de ‘Covenant of the League of Nations’⁴⁴²

ARTICLE 10

The Members of the League undertake to respect and preserve as against external aggression the *territorial integrity and existing political independence*⁴⁴³ of all Members of the League. In case of any such aggression or in case of any threat or danger of such aggression the Council shall advise upon the means by which this obligation shall be fulfilled.

ARTICLE 11

Any war or threat of war, whether immediately affecting any of the Members of the League or not, is hereby declared a matter of concern to the whole League, and the League shall take any action that may be deemed wise and effectual to safeguard the peace of nations. In case any such emergency should arise the Secretary General shall on the request of any Member of the League forthwith summon a meeting of the Council.

It is also declared to be the friendly right of each Member of the League to bring to the attention of the Assembly or of the Council any circumstance whatever affecting international relations which threatens to disturb international peace or the good understanding between nations upon which peace depends.

ARTICLE 12

The Members of the League agree that, if there should arise between them any dispute likely to lead to a rupture they will submit the matter either to arbitration or judicial settlement or to enquiry by the Council, and they agree in no case to resort to war until three months after the award by the arbitrators or the judicial decision, or the report by the Council. In any case under this Article the award of the arbitrators or the judicial decision shall be made within a reasonable time, and the report of the Council shall be made within six months after the submission of the dispute.

⁴⁴² Covenant of the League of Nations, 28 juni 1919, Parijs, http://Avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp.

⁴⁴³ Eigen cursivering.

ARTICLE 15

§ 7: If the Council fails to reach a report which is unanimously agreed to by the members thereof, other than the Representatives of one or more of the parties to the dispute, the Members of the League reserve to themselves the right to take such action as they shall consider necessary for the maintenance of right and justice.

Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression⁴⁴⁴

- 1. Article 5, paragraph 2, of the Statute is deleted.*
- 2. The following text is inserted after article 8 of the Statute:*

Article 8 bis: Crime of aggression

1. For the purpose of this Statute, “crime of aggression” means the planning, preparation, initiation or execution, by a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State, of an act of aggression which, by its character, gravity and scale, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations.
2. For the purpose of paragraph 1, “act of aggression” means the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations. Any of the following acts, regardless of a declaration of war, shall, in accordance with United Nations General Assembly resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974, qualify as an act of aggression:

⁴⁴⁴ Resolutie RC/Res.6 van de Conferentie in Kampala in juni 2010.

- a) The invasion or attack by the armed forces of a State of the territory of another State, or any military occupation, however temporary, resulting from such invasion or attack, or any annexation by the use of force of the territory of another State or part thereof;
- b) Bombardment by the armed forces of a State against the territory of another State or the use of any weapons by a State against the territory of another State;
- c) The blockade of the ports or coasts of a State by the armed forces of another State;
- d) An attack by the armed forces of a State on the land, sea or air forces, or marine and air fleets of another State;
- e) The use of armed forces of one State which are within the territory of another State with the agreement of the receiving State, in contravention of the conditions provided for in the agreement or any extension of their presence in such territory beyond the termination of the agreement;
- f) The action of a State in allowing its territory, which it has placed at the disposal of another State, to be used by that other State for perpetrating an act of aggression against a third State;
- g) The sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars or mercenaries, which carry out acts of armed force against another State of such gravity as to amount to the acts listed above, or its substantial involvement therein.

3. The following text is inserted after article 15 of the Statute:

Article 15 *bis*: Exercise of jurisdiction over the crime of aggression

(State referral, *proprio motu*)

1. The Court may exercise jurisdiction over the crime of aggression in accordance with article 13, paragraphs (a) and (c), subject to the provisions of this article.

2. The Court may exercise jurisdiction only with respect to crimes of aggression committed one year after the ratification or acceptance of the amendments by thirty States Parties.

3. The Court shall exercise jurisdiction over the crime of aggression in accordance with this article, subject to a decision to be taken after 1 January 2017 by the same majority of States Parties as is required for the adoption of an amendment to the Statute.

4. The Court may, in accordance with article 12, exercise jurisdiction over a crime of aggression, arising from an act of aggression committed by a State Party, unless that State Party has previously declared that it does not accept such jurisdiction by lodging a declaration with the Registrar. The withdrawal of such a declaration may be effected at any time and shall be considered by the State Party within three years.

5. In respect of a State that is not a party to this Statute, the Court shall not exercise its jurisdiction over the crime of aggression when committed by that State's nationals or on its territory.

6. Where the Prosecutor concludes that there is a reasonable basis to proceed with an investigation in respect of a crime of aggression, he or she shall first ascertain whether the Security Council has made a determination of an act of aggression committed by the State concerned. The Prosecutor shall notify the Secretary-General of the United Nations of the situation before the Court, including any relevant information and documents.

7. Where the Security Council has made such a determination, the Prosecutor may proceed with the investigation in respect of a crime of aggression.

8. Where no such determination is made within six months after the date of notification, the Prosecutor may proceed with the investigation in respect of a crime of aggression, provided that the Pre-Trial Division has authorized the commencement of the investigation in respect of a crime of aggression in accordance with the procedure contained in article 15, and the Security Council has not decided otherwise in accordance with article 16.

9. A determination of an act of aggression by an organ outside the Court shall be without prejudice to the Court's own findings under this Statute.

10. This article is without prejudice to the provisions relating to the exercise of jurisdiction with respect to other crimes referred to in article 5.

4. The following text is inserted after article 15 bis of the Statute:

Article 15 *ter*: Exercise of jurisdiction over the crime of aggression

(Security Council referral)

1. The Court may exercise jurisdiction over the crime of aggression in accordance with article 13, paragraph (b), subject to the provisions of this article.

2. The Court may exercise jurisdiction only with respect to crimes of aggression committed one year after the ratification or acceptance of the amendments by thirty States Parties.

3. The Court shall exercise jurisdiction over the crime of aggression in accordance with this article, subject to a decision to be taken after 1 January 2017 by the same majority of States Parties as is required for the adoption of an amendment to the Statute.

4. A determination of an act of aggression by an organ outside the Court shall be without prejudice to the Court's own findings under this Statute.

5. This article is without prejudice to the provisions relating to the exercise of jurisdiction with respect to other crimes referred to in article 5.

5. The following text is inserted after article 25, paragraph 3, of the Statute:

3 bis. In respect of the crime of aggression, the provisions of this article shall apply only to persons in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State.

6. The first sentence of article 9, paragraph 1, of the Statute is replaced by the following sentence:

1. Elements of Crimes shall assist the Court in the interpretation and application of articles 6, 7, 8 and 8 bis.

7. The chapeau of article 20, paragraph 3, of the Statute is replaced by the following paragraph; the rest of the paragraph remains unchanged:

3. No person who has been tried by another court for conduct also proscribed under article 6, 7, 8 or 8 bis shall be tried by the Court with respect to the same conduct unless the proceedings in the other court:

Amendments to the Elements of Crimes

Article 8 *bis*: Crime of aggression

Introduction

1. It is understood that any of the acts referred to in article 8 *bis*, paragraph 2, qualify as an act of aggression.
2. There is no requirement to prove that the perpetrator has made a legal evaluation as to whether the use of armed force was inconsistent with the Charter of the United Nations.
3. The term “manifest” is an objective qualification.
4. There is no requirement to prove that the perpetrator has made a legal evaluation as to the “manifest” nature of the violation of the Charter of the United Nations.

Elements

1. The perpetrator planned, prepared, initiated or executed an act of aggression.
2. The perpetrator was a person₁ in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of the State which committed the act of aggression.

3. The act of aggression – the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations – was committed.

4. The perpetrator was aware of the factual circumstances that established that such a use of armed force was inconsistent with the Charter of the United Nations.

5. The act of aggression, by its character, gravity and scale, constituted a manifest violation of the Charter of the United Nations.

6. The perpetrator was aware of the factual circumstances that established such a manifest violation of the Charter of the United Nations.

Understandings regarding the amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression

Referrals by the Security Council

1. It is understood that the Court may exercise jurisdiction on the basis of a Security Council referral in accordance with article 13, paragraph (b), of the Statute only with respect to crimes of aggression committed after a decision in accordance with article 15 *ter*, paragraph 3, is taken, and one year after the ratification or acceptance of the amendments by thirty States Parties, whichever is later.

2. It is understood that the Court shall exercise jurisdiction over the crime of aggression on the basis of a Security Council referral in accordance with article 13, paragraph (b), of the Statute irrespective of whether the State concerned has accepted the Court's jurisdiction in this regard.

Jurisdiction *ratione temporis*

3. It is understood that in case of article 13, paragraph (a) or (c), the Court may exercise its jurisdiction only with respect to crimes of aggression committed after a decision in accordance with article 15 *bis*, paragraph 3, is taken, and one year after the ratification or acceptance of the amendments by thirty States Parties, whichever is later.

Domestic jurisdiction over the crime of aggression

4. It is understood that the amendments that address the definition of the act of aggression and the crime of aggression do so for the purpose of this Statute only. The amendments shall, in accordance with article 10 of the Rome Statute, not be interpreted as limiting or prejudicing in any way existing or developing rules of international law for purposes other than this Statute.

5. It is understood that the amendments shall not be interpreted as creating the right or obligation to exercise domestic jurisdiction with respect to an act of aggression committed by another State.

Other understandings

6. It is understood that aggression is the most serious and dangerous form of the illegal use of force; and that a determination whether an act of aggression has been committed requires consideration of all the circumstances of each particular case, including the gravity of the acts concerned and their consequences, in accordance with the Charter of the United Nations.

7. It is understood that in establishing whether an act of aggression constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations, the three components of character, gravity and scale must be sufficient to justify a “manifest” determination. No one component can be significant enough to satisfy the manifest standard by itself.

Uittreksel uit het ‘Charter of the Organization of American States’⁴⁴⁵

Article 19

No State or group of States has the right to intervene, directly or indirectly, for any reason whatever, in the internal or external affairs of any other State. The foregoing principle prohibits not only armed force but also any other form of interference or attempted threat against the personality of the State or against its political, economic, and cultural elements.

Article 20

No State may use or encourage the use of coercive measures of an economic or political character in order to force the sovereign will of another State and obtain from it advantages of any kind.

⁴⁴⁵ Ondertekend op 30 april 1948 in Bogotá.

Article 21

The territory of a State is inviolable; it may not be the object, even temporarily, of military occupation or of other measures of force taken by another State, directly or indirectly, on any grounds whatever. No territorial acquisitions or special advantages obtained either by force or by other means of coercion shall be recognized.

Article 22

The American States bind themselves in their international relations not to have recourse to the use of force, except in the case of selfdefense in accordance with existing treaties or in fulfillment thereof.